

ÉRTEKEZÉSEK

A PHILOSOPHIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL

A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
OSZTÁLYTITKÁR

II. KÖTET. — 4. SZÁM.

BÜNTETÉS ÉS NEVELÉS

FINKEY FERENCZ

LEVELEZŐ TAGTÓL

IV. 3659

FELOLVASTA 1921 MÁJUS 9-ÉN.

Ára 60 korona.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1922.

10

11

11. 11. 11

Büntetés és nevelés.

A büntetéstan alap-problémája.

Finkey Ferencz I. tagtól.

Az emberi igazság és a társadalmi rend védelmének alapelveire épített mai büntetőjog első apostola, Cesare Beccaria, 1764-ben megjelent világhírű értekezésének címével (Dei delitti a delle pene) letűzte a mai büntetőjog két alapfogalmát: a *büntett* és a *büntetés* eszméit. Az egész büntetőjogi tudomány, mely ma már három külön részre tagozódik, az anyagi büntetőjog, — a büntető perjog, — és a büntetés-tan (poenologia) tudományaira, e két fő probléma körül forog ma is. A büntett, az u. n. büntetendő cselekmény a jogi előfeltétel — s részben a jogalap —, a büntetés a jogi következmény.

„Büntett nélkül nincs helye büntetésnek“, ez ma is az első axiómája a büntetőjognak. A másik tétel ennek a megfordítása: „A büntetés a büntett igazságos és szükséges következménye“. E két egyszerű alapigazság kiépítése az említett három büntetőjogi tudomány feladata. Az anyagi büntetőjog mintegy a dogmatikáját, a büntett és a büntetés fogalmának jogi constructióját nyújtja, — a büntető perjog azoknak a konkrét megállapítására vonatkozó szabályokkal, valamely tényleg elkövetett „bűncselekmény“ hatósági megállapításával s az emiatt a törvény szerint kijáró büntetés bírói kiszabásával foglalkozik, — a büntetés-tan pedig a törvény által megállapított büntetési rendszernek és az elítélt egyén által elviselendő konkrét büntetésnek a foganatosítási, végrehajtási elveit és szabályait mutatja be.

Hogy magával a büntetés fogalmával és annak problémáival egy külön tudomány, az u. n. büntetés-tan foglalkozik,

ennek magyarázata abban áll, hogy az anyagi büntetőjog tudománya a legutóbbi időkig nagyobb előszeretettel karolta fel a büntett fogalmát, mint a büntetését. Míg a „büntetendő cselekmény“ fogalma, annak dogmatikája a legapróbb részletekig nagyméretű gondos feldolgozásban részesült, addig a büntetés fogalmával, annak elméleti és gyakorlati kérdéseivel a büntetőjogi irodalom aránylag mostohán bánt el.¹ A büntető perjog tudománya pedig tárgyánál fogva szintén inkább a „bűncselekmény“ gyakorlati problémáival, a tény-körülmények, a bűnösség megállapításával foglalkozik, a büntetés kérdéseivel keveset törődik. Így jöttek rá mind többen, hogy a büntetés problémáinak, melyek gyakorlatilag a legnagyobb horderejűek, egészen önálló tudományt kell szentelni s megszületett a XIX. század folyamán a *büntetéstan* (poenologia, science pénitentiaire, science of penology), amely a büntetés fogalmát, annak tartalmát, célját, a büntetési rendszer történeti kifejlődését, mai állását s a büntetésvégrehajtás alapelveit és részleteit öleli fel.

A német szakirodalom a „büntetéstan“ elnevezés helyett a „börtönügyi tudomány“ (Gefängniswissenschaft), vagy

---

¹ A büntetés *jogalapjával*, vagyis elméletével, épúgy *történetével*, valamint *céljával* (büntető politika) ugyan régóta nagy előszeretettel foglalkozik az irodalom, de a büntetés *fogalma*, a büntetési rendszer alapkérdései, a végrehajtás vezérelvei csak a legújabb időben jutottak az irodalmi érdeklődés központjába. Helyesen jegyzi meg Johann Nagler, e tárgyról írt, ezidő szerint legerjedelmesebb s egyik legalaposabb monografiájában (Die Strafe. Eine juristisch-empirische Untersuchung. Leipzig, 1918. 2 1), hogy az irodalomban legtöbben oly egyszerűnek és rég elintézettnek nézik a büntetés fogalmát, hogy azzal már nem is szükséges közelebbről foglalkozni, holott ellenkezőleg éppen azt lehet mondani, hogy a büntetés lényegének, belső ismérveinek, vagyis a büntetés fogalmának dogmatikus kifejtése éppen el van hanyagolva. Nagler műve mellett kiválóbb régebbi dolgozatok e tárgyban: *Gutjahr*: Über Strafe und Bestrafung. 1800.; *Bothmer*: Der Begriff der Strafe, 1808.; *Leistner*: Das Recht in der Strafe. 1872.; *Pfenninger*: Der Begriff der Strafe 1877.; *Binding*: Das Problem der Strafe in der heutig. Wissenschaft. Abhandlungen I. 61—94.; *Kohler*: Das Wesen der Strafe. 1888.; *Szerer*: La conception sociologique de la peine. 1914.; *Sartz*: Wesen und Zweckbeziehung der Strafe 1914.

„börtönisme“ (Gefängnissskunde) kifejezéssel látta el ezt az új büntetőjogi tudományt, arra való tekintettel, hogy a mai kor uralkodó büntetési eszköze a szabadságvesztés, a gyűjtő szóval u. n. „börtön“-büntetés s ennek a büntetési nemnek különböző alakjai (fegyház, fogház, államfogház, elzárás) és az azzal rokon más büntetések vagy biztosító intézkedések (elszállítás, dologház, javító intézet) azok, amelyeknek helyes végrehajtása felett mélyebb elméleti és gyakorlati vitáknak lehet helyük. Bármennyire helyes ez az indokolás, magát a „börtönügyi“ tudomány elnevezést — ha nem helyezkedünk is a Binding lekicsinylő álláspontjára — méltán érheti az a kifogás, hogy nem öleli fel az összes büntetési nemeket s így nem fejezi ki hiven a büntetésttan eme harmadik ágának a tárgyát és körét, ami *Krohne*, a legjelesebb német börtönügyi író szerint sem más, mint az egész büntetésvégrehajtási jog. A büntetésttan azért nézetem szerint helyesebben adja vissza az új tudomány tartalmát és feladatát.

A legutóbbi években azonban ismét egy új s csakhamar népszerűvé vált elnevezés kélt szárnyra, amely versenyezni látszik a büntetésttan szavával és fogalmával. Ez a „bűnügyi nevelésttudomány“ vagy bűnügyi „nevelésttan“ (Kriminalpädagogik), mely ugyan első sorban a fiatalok bünelkövetőkre ma uralkodó vezérelvnek, a *javító-nevelésnek* vagy egyszerűen a *nevelésnek* a büntetőjogi és bűnügypolitikai jelentőségét akarja kifejezésre juttatni és igazolni, végeredményben azonban azzal a követeléssel lép fel, hogy az eddigi büntetésttant, mely a megtorlás és a bünhődés fogalmain nyugszik, helyettesítse s a büntetés legfőbb céljául a nevelést vivja ki, nemcsak a fiataloké, de a felnőtt büntetésekre nézve is. Ezen új elnevezés ellen elvi szempontból alig lehet kifogást tenni. A büntetés legeszményibb célja — mint éppen ki akarom mutatni — nézetem szerint is a nevelés, s a halálbüntetés kivételével, a többi összes büntetések által az állam büntetés gyakorlatilag is bizonyos nevelő-lélektani befolyást akar gyakorolni, részint a társadalomra általában, részint az egyes elítélt egyénekre. Ennek dacára az új elnevezés, bármily szép és csábító, ma még nem alkalmas a „büntetésttan“ helyettesítésére. *Förster*, a kiváló svájci paedagogus, a „Schuld und

Sühne“ című tanulságos művének előszavában még csak az alapköveket véli lerakni a jövőre „Kriminalpädagogiá“-hoz. Mennyiben van jogosultsága ennek az új elnevezésnek, mily összefüggés van a büntetés és a nevelés, a két ellentétesen hangzó fogalom között s mennyiben érvényesíthető a nevelés eszméje a büntetéstanban, vagyis a büntetésvégrehajtás terén, ennek a kérdésnek a megvalósításához kívánok én is következő fejtegetéseimmel hozzájárulni.

A büntetéstan első kérdése, az alapvető probléma, amelynek helyes megoldása irányadó jelentőségű a többi részletkérdésekre: a büntetés fogalma, vagyis annak tartalma és célja. Mit jelent a büntetés általában, mi annak a lényege s mit akar az állam a büntetés által elérni? — ez az összetartozó kettős kérdés az, amit mindenek előtt tisztázni kell, hogy aztán a további kérdéseknél biztos iránytű után indulhassunk.

Mik a büntetés u. n. jogi ismérvei, alaki kellékei, mit ért a büntetőjog e kifejezés alatt, annak részletes kifejtése alól a büntetéstan felmentve érzi magát. E jogi ismérvek szabatos megállapítása, a büntetésnek a jog más kényszereszközzeitől (egyházi-, fegyelmi büntetés, magánjogi kártérítés, közigazgatásjogi bírság stb.) pontos és biztos elhatárolása, az anyagi büntetőjogi tudomány feladata. A büntetésnek ezt a finoman kicsiszolt meghatározását a büntetéstan egyszerűen átveszi az anyagi büntetőjogi tudományból, ahol az tényleg a legszabatosabban ki van fejtve. Célunkhoz képest elég, ha mint ma uralkodó nézetet kiemeljük, hogy büntetés alatt mindig az állami büntetést (*Binding* szerint „közbüntetés“, öffentliche Strafe, *Merke!* szerint „jogibüntetés“, Rechtsstrafe) értjük, vagyis azt a *joghátrányt*, amit az állam büntető bíróságai valamely *büntető cselekmény elkövetésében bűnösnek ítélt egyénre* a büntetőtörvények értelmében megállapítanak.

A „büntetés“ szó is, mint az általános fogalmak megjelölésére használt legtöbb kifejezés, oly sokféle értelemben használatos, hogy különböző jelentéseinek felsorolása és a büntetőjogi fogalmától, az u. n. „criminalis büntetés“-től való megkülönböztetése amennyire fontos és szükséges, ép annyira hálátlan és a büntetéstan problémáitól messze elvezető kitérés lenne. Miután a büntetéstan is büntetőjogi tudomány (a bün-

tetés végrehajtási jog tudományos feldolgozása), önként értendő, hogy a büntetés alatt itt is mindig annak szabatos büntetőjogi fogalmát értjük. Nem tekintem azért feladatombnak, hogy az isteni-, egyházi-, erkölcsi-, iskolai-, magánjogi-, közigazgatási-, perjogi stb. büntetések és a büntetéshez hasonló más kényszerintézkedések fogalmait elemzés tárgyává tegyem. Ép-úgy nem kívánom sorra venni és végigkísérni a büntetés „dogmatörténeti fejlődését“, ami *Nagler* id. művének legnagyobb részét alkotja, vagyis sem a tételes jogok, sem a büntetőjogi és bölcsészeti irodalom összes képviselőinek (a legrégebb időkől napjainkig) a büntetés felől kifejezett felfogását nem szándékozom ismertetés vagy kritika tárgyává tenni. Célomhoz képest csupán azt kívánom hangsúlyozni, hogy a büntetés kifejezés alatt mindig szigoruan annak az említett büntetőjogi fogalmát értem, tehát nem fogom azt oly tág értelemben venni, illetőleg kibővíteni, hogy az alá az u. n. biztosító intézkedéseket (Sicherungsmaßnahmen) és a fiatalokú bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott u. n. javító-nevelési intézkedéseket is odavonjam.

Ezzel a két új fogalommal ugyan, mint a büntetést kiegészítő, vagy pótló állami kényszerintézkedésekkel, úgy az anyagi büntetőjog, mint a büntetéstan köteles a legbehatóbban foglalkozni, de elvi álláspontom épen az, hogy ezek a fogalmak megkülönböztetendők, illetőleg elkülönítendők a büntetés fogalmától s önálló kifejtést igényelnek. A büntetéstan első problémája tisztán a büntetésnek a mai büntetőjogban használatos tipikus fogalma, de természetesen nem ez az egyetlen problémája, hanem époly fontos és köteles további tárgyai: a biztosító- és az ezektől ismét differenciálódott javító-nevelési intézkedések.

A büntetéstannak, mint a büntetés tekintetében ma uralkodó alapeszmék és vezérelvek tudományának, a bevezető, valódi alapvető kérdése a büntetés *tartalma és célja*. A büntetés végrehajtása szempontjából, különösen a mai uralkodó büntetési eszköz, a szabadságvesztés büntetés helyes és sikeres foganatosításának biztosítása végett elsőrangú fontosságú annak a kifejtése, hogy mit akar tartalmazni a mai állami büntetés, mi annak a lényege, mik a belső tartalmi ismérvei s

ami annak logikai folyománya, t. i. mit akar az állam elérni, minő célokat, feladatokat óhajt a büntetés alkalmazása által realizálni. A büntetés végrehajtását eszközlő bürtöntisztviselő, vagy közeg előtt amennyire mellékes a büntetés jogi definiója, époly fontos és nélkülözhetetlen a büntetés tartalma és feladata felőli biztos és világos tájékoztatása. A büntetés-tanra nézve a legelső megoldandó kérdés tehát az említett kettős probléma.

A büntetés tartalmának és céljának megfejtése, az e részben való határozott állásfoglalás ismét két praejudiciális kérdést tol elénk: a büntetés jogalapjának és lélektani magyarázatának a problémáit. Ennek az összetartozó kettős kérdésnek a kifejtése szintén nem a mi feladatunk. Mi jogon, mi cimen büntet az állam, hogy fejtjük meg az állam büntető hatalmát, ez nem büntetéstan, sőt nem is büntetőjogi, hanem bölcsészeti, vagy közelebbről jogbölcsészeti probléma.

A büntetéstan mint vitán felül álló igazságot, mint axiómát tekinti a büntetés jogosságát, helyességét és szükségességét. Csupán jeleznünk kell azt a jogbölcsészeti felfogást, amit erre nézve magunkénak vallunk. E tekintetben mindenkéltől színt kell vallanunk, mert abban teljesen igaza van Birkmeyernek, hogy a büntetés céljának megállapításánál is az elvi kiindulási pont, az író büntetőjogi elmélete az irányadó.

Mi igazolja az állam büntető hatalmát, vagyis mivel magyarázzuk a büntetés létjogosultságát, ennek a kérdésnek a kifejtése a görög bölcsészet óta két főirányban haladt. Az idealisztikus jogbölcsészek mint logikai és erkölctani parancsot állítják fel, hogy a büntett büntetést érdemel, amely tétel az igazság elvének, mint legfőbb értékmérőnek a folyománya, illetőleg követelménye. A büntetés gyakorlásának alapeszméje eszerint az igazság. Ez magyarázza meg, hogy az emberi társadalom, mióta csak állami életet él, mindig és mindenütt egyik fontos kötelességének tekintette a büntetőtörvények hozatalát, vagyis a társadalom rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények eltiltását és ezen tilalom megszegőinek utólagos megfenyítését. Az igazság eszméje továbbá a mérték a bíró kezében is, aki a felmerült egyes esetekben a bűnösnek ítél

egyénre a konkrét büntetést kiszabja s ez a legfőbb vezérelv a büntetés végrehajtásánál, tényleges alkalmazásánál is.

Ez az idealisztikus magyarázat kétségtelenül megfelel úgy a logika, mint az erkölcsstan mai tanításainak is. A büntett „igazságos megtorlását“, a büntett elkövetőinek „bajjal sújtását“, megfenyítését, a társadalom ma is — úgy, mint régen — nemcsak logikusnak, természetesnek, de helyesnek és erkölcsi követelménynek tekinti. *Hammarabi* kijelentése, aki mint „az igazságosság királya“ utódainak meghagyja, hogy „irtsák ki országukból a gonoszokat és vétkeket“, a *Manu* törvénye, amely szerint a királynak legfőbb kötelessége az igazságosság büntetés gyakorlása . . . pár ezer év múlva visszhangzik a *Kant* híres tételében: a büntetés az ész parancsa, az igazság elvének abszolút követelménye s „ha az állam (a „polgári társaság“) összes tagjainak beleegyezésével felbomlanék, pl. egy szigeten lakó nép elhatározná, hogy feloszlik és tagjai széjjelmennek, előbb a börtönben levő utolsó gyilkost ki kellene végeztetni, hogy mindenki emlékezetébe vésse, mit érdemelt az a tett és a vérontásért való felelősség ne tapadjon a néphez“.

Bármennyire elterjedt és népszerű ma is ez az elmélet, bármennyire helyes és uralkodó eszme ma is az igazság, mint a büntetés egyik alapja és mértéke, a jogbölcselemek másik nagy csoportja egy másik vezéreszmét is hirdet. A görög és római stoicusoktól kezdve állandóan azt tanítják a realiztikus gondolkozás hívei, hogy a büntetést annak gyakorlati szükségessége, hasznossága igazolja. Nem azért kell büntetni — így szól a *Seneca* közkeletű tétele —, mert a tettes büntetett követett el, hanem azért, hogy jövőre ne kövessen el hasonlót. Ha az állam nem gyakorolná a büntetést, hihetetlen módon elszaporodnának a büntettek.¹ A büntetést tehát az állam kezében a közérdek, a közhaszon magyarázza meg. Ha az államnak első feladata a társadalom közbiztonságának, a jogrendnek a fenntartása, úgy ennek a konkrét állammélnak

¹ „Ha a király nem büntetné szüntelenül azokat, akik reászolgálnak, akkor, mint nyáron a halat, úgy sütnék meg az erősebbek a gyengéket.“ *Manu törvényei*. Ford.: Büchler Pál. Budapest, 1915. 90. l.

legelső eszköze a jogrendet zavaró büntetteknek felderítése és megbüntetése, hogy az illetők hasonló tettek elkövetésétől visszatartassanak és mások is okuljanak, példát vegyenek róluk. Még világosabban kifejezve: a büntetés és az egész büntetőjog csupán eszköz az állam kezében az egyik államcél: a jogvédelem, a jogrend létesítése és fenntartása érdekében. Az egész büntetőjog legfőbb feladata elősegíteni, biztosítani a társadalom belbékéjét, a társadalmi rendet az egyesek jog-sértő vagy jogveszélyeztető cselekményei ellen.

A büntetés *szüükségessége* tehát realis igazság. De épily igaz annak *hasznossága* is. Amennyire egyoldalúság a büntetést és a büntetőjogot tisztán a hasznosság elvére, az utilitarismus gondolatára építeni, époly elfogultság lenne viszont ennek az elvnek a jelentőségét teljesen kétségbevonni és azt kiküszöbölni. A büntetés gyakorlása által az állam az összességére, a közre kétségtelenül hasznos munkát végez. Az „utilitas publica“, a „salus reipublicae“ oly helyes és méltán uralkodó fogalmak, amiket a gyakorlati célu büntetőjognak sohasem szabad szem elől tévesztenie. *Bentham*, az utilitarismus formulázója, *Ihering*, a „socialutilitarismus“ jogász meg-alapozója, egyáltalán nem vonták kétségbe az igazság eszméjét, mint a büntetés jogalapját, csak figyelmeztetni akartak a büntetés reális, gyakorlati jelentőségére s óvni az idealizmus egyoldalú túlhajtásától. A büntetést egy modern kulturállam többé nem isteni parancs folytán, hanem *céltudatosan*, mint a jogrend fenntartásának egyik nélkülözhetetlen intézményét gyakorolja, mellyel bizonyára sok tervbevett bűnelkövetést meg-gátol, megelőz, sokakat visszatart a bűnisméltléstől; vissza-eséstől, sok elítéltet jobb útra térít, így kézzelfoghatóan a társadalom és az egyesek javát, a közjót, a közhasznot munkálja.

Kétségtelen, hogy a büntetésnek a hasznossága logikusan továbbfejtvé odavezetne, hogy „jobb megelőzni, mint büntetni“ (Beccaria), vagyis még fontosabb és helyesebb lenne, ha az állam magát a bűnelkövetést meg tudná szüntetni, vagy leg-alább is csökkenteni. A *megelőzés* gondolata, úgy eszményileg — mint erkölcsi végcél —, mint gyakorlatilag, kriminalpolitikai szempontból, méltán concurrál a megtorlás eszméjével. A meg-

előzés gyakorlati keresztülvitelének módozatai azonban, így: a bűnelkövetés okainak megszüntetése, ami a társadalmi reformok hosszú sorozatából állna, — vagy pedig a Lombroso képtelen „eliminatio“-ja — túlfeküsznek a büntetés és a büntetőjog körletén. Amily helyes és örvendetes, hogy a modern államok évtizedek óta céltudatosan törekednek a bűnelkövetés közvetlen okainak megszüntetésére, a kriminológikus tényezők ellensúlyozására (az akut tömegnyomor enyhítésére, az alkoholizmus terjedésének gátlására, a munkakerülés visszaszorítására, a népnevelés terjesztésére), époly kétségtelen, hogy ez már nem büntetőjogi feladat. A bűnelkövetés okainak radikális megszüntetésére való törekvés pedig, amit a socialista *Turati* és elvtársai hirdetnek, ugyanoda vezet, ahova Lombroso első elmélete a született büntetésekről, t. i. a büntetés és az egész büntetőjog negatiójához.

A büntetés jogalapjára, helyesen annak bölcsészeti magyarázatára nézve a bemutatott két felfogás csak látszólag áll ellentétben egymással. Az igazság eszméje és a társadalom védelmének, a szükségességnek, a hasznosságnak a gondolata, mint az állami büntető hatalom, a büntetési jog végső alapalapelvei, nem zárják ki; hanem épen kölcsönösen kiegészítik egymást. Csak a kiindulási pont, az aláfestés különböző a két elmélet hiveinél, de mindkettő ugyanazt a tételt hirdeti és védelmezi, t. i. a büntetés létjogosultságát és helyességét. Az igazság eszméjének harcosai az állami büntetés erkölcstani vonatkozásait, annak kulturális jelentőségét emelik ki, míg a „társadalmi védekezés“ szószólói a büntetés gyakorlati szerepére, annak socialis oldalára fektetik a súlyt. Ugyde lehet-e, van-e ellentét ugyanazon dolognak két oldala között. Ha az igazságot tekintjük a legfőbb, sőt egyetlen értékmérőnek, amely fogalom pedig a kiegyenlítést, a „suum cuique“ elvet jelenti, akkor nem szabad csak az egyik oldalát vizsgálni meg valamely dolognak. Az állami büntetésnek is két oldala, kettős jelentősége van.

Elméleti, azaz logikai és erkölcstani alapja a büntetésnek az igazság fogalma. Az „igazságérzet“ az értelmes és erkölcsös ember lelkében élő legnemesebb vonás, ősidóktól fogva a büntett megtorlására, a büntetettek megfenyítésére

készítette úgy az egyeseket mint a közösséget, a társadalmat és államot. Eredetileg a kezdetleges emberi egyesületekben s még a törzsi állam korában is a büntetés, mint ösztön-szerű haragkitörés, mint egyéni, családi vagy törzsi boszúállás jelentkezik. (Sőt a bosszúvágy — őszintén beallva — ma is lobog a legműveltebbnek tartott emberek és nemzetek lelkében is, csak mi már finomabb nevet adunk annak és fékezni tudjuk addig-ameddig indulatainkat.) Az értelmesebb törzseknél a szellemi fejlődés megindultával megszületik az igazság és az állami igazságszolgáltatás fogalma s a büntetést ettől kezdve, mint közérdekű kérdést, mint állami feladatot tekintik, melynek helyessége, nélkülözhetetlen volta lassanként közzelfogássá, általános erkölcsi szabállyá erősödik. Ez a közzelfogás, az állami büntetésnek logikus és igazságos volta felőli általános meggyőződés képezi ma is annak belső, intuitív magyarázatát, amit bizonyítani is felesleges, mert mint *autonom erkölcsi tétel* él minden értelmes kultúremler elméjében.

De épúgy logikai és erkölcstani igazság a büntetés szükségessége és hasznossága is. Gyakorlatilag, a tapasztalat és a történelem tanulsága szerint mindig a szükség, a kényszerítő helyzet, a társadalmi viszonyok alakulása, mint *Thyrén*¹ lundi egy. tanár szépen kifejti, a társadalmat saját tagjai részéről fenyegető közvetlen vagy közvetett veszély (der sociale Gefahr) volt a rugója, az alkalmi indoka egy-egy új büntetőtörvény meghozatalának, vagy a régi törvény megváltoztatásának. Hogy csak a legújabb idők történetéből vegyünk egy példát, a közveszélyes hivatásos büntettek elleni szigorú új törvények Európa és Északamerika legtöbb államában minek köszönik létüket? Kétségtelenül annak, hogy a többszörös visszaeső, üzletszerű nagy büntettek, az apache-ok, annyira fenyegették a közbiztonságot, hogy a törvényhozások elkerülhetetlennek látták a rendes büntetési eszközök szigorítását és kiegészítését újfajta, mintegy kivételes intézkedésekkel, hogy a társadalmat fenyegető akut veszélyt elhárítsák. A háború alatt nem a szükséghelyzet, a folyton növekvő rettenetes

---

¹ Johann C. W. *Thyrén*: Prinzipien einer Strafgesetzreform. Lund. 1910.

visszaélések, a szállítási csalások, az árdrágítás, a hadiuzsora, a lánckereskedés által felidézett megélési zavarok, mint égető veszedelmek voltak-e alkalmi indokai a különböző új büntető törvényeknek?

Az igazság eszméje mellett tehát a szükségesség, a „közhaszon“, a társadalom védelmének a gondolata nemcsak nem felesleges, de mindig tényleg ott szerepel a büntetés igazolásánál. A tudománynak nem lehet szemet húnynia e felett a tény felett. Ezért lett uralkodóvá a XIX. század büntetőjogi tudományában az u. n. *összetett elmélet*, mely az igazságot és a szükségességet tekinti az állami büntetés két alapelvének. Ugyanez a gondolatmenet teremtette meg a büntetőjogi reform irodalomban az u. n. *harmadik iskolát*, mely kifejezetten és céltudatosan közvetíteni akar az igazságos megtorlás *classicus* fogalma és a céltudatos állami és társadalmi védekezés *modern* eszméje közt, helyesebben e két eszme követelményeit és folyományait összhangba hozni törekszik.

Ez az összeegyeztetés nem jelenti az elvi álláspont bizonytalanságát, nem kitérés a határozott feleletadás elől. *Bolzano* óta restellközés nélkül hirdethetjük, hogy a tudományban nemcsak egy igazság van. Amily igaz és helyes az a tétel, hogy a büntetés igazságos, époly helyes és igaz az is, hogy a büntetés szükséges és hasznos. A büntetőjognak mindig eszménye volt s jövőre is az marad, az igazságos büntetés. A „büntető igazságszolgáltatás“ habár a múltban sem érte el s a jelenben sem mutatja ezt az eszményi színvonalat, ha az igazság szent nevében teméntelen igazságtalanság, „birói gyilkosság“, kegyetlenkedés és embertelenség történt és történik ma is, ezek a szomorú tények, amik szerencsére mégis csak helytelen kivételek, rendszerint tévedések vagy visszaélések, nem döntenek meg azt az általános érvényű igazságot, hogy a büntetés által az állam rendszerint az objectív igazságnak kíván eleget tenni s az esetek nagyobb részében ezt az igazságot — ha nem is tökéletesen, de emberi mérték szerint — mégis csak megközelíti. Viszont az is általános érvényű igazság, hogy a büntetésre a jogrend fenntartása végett — bárminő lett legyen vagy legyen a fennálló jog —

mindig szükség volt és beláthatatlan időkig mindig szükség lesz s ennek gyakorlása által teméntelen valóságos bajtól, újabb és újabb jogsérelmekről és veszélyektől mentette és menti meg az állam a társadalmat és az egyeseket.

Legtanúlságosabb példa az összetett elmélet igazsága mellett *Binding*, a német büntetőjogi dogmatika igazi nagymestere, aki mint a classicus irány törhetlen erélyű harcosa, közel 60 éven át hirdette a jogi elégtétel, az absolut elmélet kizárólagos helyességét, mégis ő is kifejezi, hogy „a büntetés feladata a jogi köteleességek szentségének és sérthetetlenségének képzetét fenntartani és erősíteni s közreműködni arra nézve, hogy az emberek lehető legnagyobb száma saját jobb belátásából törekedjék köteleességszerűen élni, vagyis bűnelkövetési tervek helyett a törvény autoritása előtt meghajolni. (Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen I. 55. l.). Mi más ez, mint burkolt elismerése annak, hogy a büntetés, helyesen az egész büntetőjog feladata a társadalom védelme, vagyis hogy a szükségesség is alapelve a büntetőjognak.

Ha tehát önmagában külön-külön mind a két tétel igaz, vagyis tudományos axioma az, hogy a büntetés igazságos, de az is, hogy a büntetés szükséges és hasznos, akkor a két igazságnak egymás mellett is fenn kell állaniok. Vagyis zárotételünk az, hogy *a büntetés igazságos és szükséges*. Helytelen az a gyakran hallott beállítás, hogy a büntetés csak annyiban igazságos, amennyiben szükséges, vagy még inkább egyoldalú *Liszt* ama tétele, hogy csak a szükséges büntetés igazságos. Ez a felfogás nyilván alárendeli, másodlagosnak tekinti az igazságot a szükség mellett. A helyes objectiv álláspont az, hogy a büntetés egyaránt igazságos is, szükséges is, a mai büntetőjog e két, egyenlően fontos alapelven nyugszik: az igazság fogalmán és a gyakorlati szükségességen. Ez a büntetés két statikai elve. Dynamikai szempontból pedig a büntetés egyfelől az elkövetett bűntettek által okozott konkrét jogsérelem megtorlása, tehát elégtétel az államnak és a sértettnek, másfelől az állam által céltudatosan felállított és alkalmazott jogvédelmi (büntett-megelőzési) eszköz, tehát részint közvetlen, részint közvetett eszköz a bűnelkövetések (criminalitas) csökkentésére.

Ha így tisztáztuk a büntetés bölcsészeti alapja felőli álláspontunkat, mint legelső kiindulási pontot a büntetés fogalma és lényege felől, a további alapvető kérdés a büntetés lélektani alapja iránt való megállapodás. Mi okból, mi célból büntet az állam, mit vél és mit akar elérni a büntetőtörvények meghozatala és a büntetés tényleges alkalmazása¹ által?

A büntetés lélektani magyarázatára nézve szintén két ellentétes elvi álláspont, két kiindulási pont áll szemben egymással. Egyik az *elkövetett büntett miatt* tartja indokoltnak a büntetést, vagyis az akarat hibájából elkövetett cselekményért való *egyéni felelősség* elvét tekinti az állami büntetés lélektani alapjának, a másik felfogás szerint „nem a cselekményt, hanem az *embert büntetjük*“, nem a tettet, hanem a tettest éri a büntetés, ezért a büntett elkövetőjének, a „büntetett“-nek érzelmeit, jellemét, egész *egyéniségét* kell a büntetés vagy a büntetett ellen alkalmazandó más kényszerintézkedés megállapításánál kiindulási pontul tekinteni.

Ez a kérdés, a büntetés lélektani alapjának a tisztázása, az említett két felfogás közötti állásfoglalás, — nolle-velle — az indeterminismus és a determinismus nagy vitakérdését állítja elénk. A „cselekményért“, az akarat hibájáért, a „bűnösség“ miatt büntetünk-e valóban, az elkövetett büntettek, vétségek vagy kihágások kisebb vagy nagyobb súlya és a bűnösség foka-e a büntetőjogi felelősségre vonás és a büntetés alkalmazásának egyedüli jogcime, avagy a cselekmény csak egy symptoma, ami alkalmat ad arra, hogy megállapítsuk — attól függetlenül — a büntett elkövetőjének társadalomellenes (jogsértésre hajló) érzelmeit, antisocialis jellemét s egész egyéniségének „közveszélyes“ voltát? Az erre adandó felelet mindenestre az indeterminista vagy determinista világnézettel, mint elvi kiindulási ponttal van összefüggésben.

Az akaratszabadság kérdését a büntetőjog szempontjából össze szokták kapcsolni a büntetés jogalapja tekintetében

¹ Helyesen emeli ki Nagler, (id. m. 76.) hogy a büntetéssel való fenyegetés (Strafandrohung) és a büntetésalkalmazás nem különálló fogalmak. A büntetést egységes fogalomnak kell tekinteni, melyre nézve a törvényhozónak és a végrehajtónak egy célt kell szem előtt tartaniok.

elfoglalt elvi állásponttal. Rendesen úgy tüntetik fel a dolgot, hogy a classicus iskola, az „igazságos megtorlás“ elmélete, nem nélkülözheti az akaratszabadság dogmáját, míg a modern iskolák, az „új irányok“, a determinista zászló alatt harcolnak. Ez a beállítás ugyan hibás, mert tényleg akárhány classicus büntetőjogász a determinista világfelfogást helyesli, míg viszont sok modern „reformer“ ragaszkodik az indeterminismushoz, azonban nagy általánosságban mindenesetre lehet azt mondani, hogy a büntetés classicus fogalma, az igazságos megtorlás elmélete az akaratszabadság elvére van felépítve, míg a természettudományi módszerrel dolgozó bűnügyi embertani és sociologiai írók „védelmi büntetése“ a determinismussal áll vagy esik.

Mint mindenütt, úgy az elvi álláspont letüzésénél és kifejtésénél is óvakodni kell az egyoldalúságtól és a túlzásoktól. Helyesen mondja *Kornis Gyula* (A lelki élet III. k. 381. l.), hogy az akaratszabadság kérdésére is, mint a legtöbb sarkkérdésre nem lehet egyszerűen igennel vagy nemmel válaszolni a fogalmak pontos tisztázása nélkül. Másfelől azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a lélektani alapfogalmakat, az akarat és a szabadság vagy kötöttség mibenlétét nem a büntetőjogász vagy a büntetéstan írója van hivatva tisztázni. Nekünk tehát jogunk, sőt kötelességünk mind a két, ellentétesnek látszó lélektani elméletet lehető pártatlansággal átgondolni, s amit igaznak találunk akár az egyikben, akár a másikban vagy mindakettőben, azt a büntetéstani kérdések megoldásánál felhasználni és értékesíteni.

Ez a higgadt, pártatlan átgondolás pedig oda fog vezetni, hogy a két lélektani alapfelfogás mindenkében van bizonyos igazság, de ezt az igazságot az ellenkező felfogás kifejtői egymás ellen rendszerint úgy kihegyezik, hogy a másik álláspontról gyakran alaptalan, vagy épen képtelen tételeket állítanak s az ellenféltől azt sem fogadják el, ami objective igaz és helyes. Ez a kölcsönös túlhajtás szüli a félreértéseket és nehézségeket a probléma megnyugtató megoldásánál.

Helytelen mindjárt az a beállítás, mintha az indeterminismus és a determinismus ugyanazon dologról mindenben az ellenkezőt hirdetné. Az kétségtelen, hogy egy bizonyos pon-

ton túl a két elmélet eltér egymástól, sőt diametralisan ellenkező útra tér, de viszont az is igaz, hogy bizonyos pontig együtt haladnak, vagyis számos kérdésben oly igazságokat tanítanak, melyek nemcsak hogy összeférnek, de éppen megerősítik egymást.

Az ember *cselekvési* szabadságára vonatkozólag kétségtelen, hogy a két felfogás nem áll ellentétben egymással. Az indeterminismus tanításának lényege erre nézve az, hogy a felnőtt és normális értelmi fejlettségű ember öntudatos állapotában képes gondolkodni, azaz képzetek keletkeznek elméjében valamely általa véghezviendő cselekvés, pl. a tervbevett házasságkötés, pénzszerzés, avagy valamely büntett elkövetése felől. Elképzeli a tervbevett cselekmény előnyeit, hátrányait, vagyis „indokolja“ önmaga előtt az elkövetést, leküzdi lelkében a felmerült ellenvetéseket, nehézségeket, tehát tudata van a „motivumokról“ és „ellenmotivumokról“. Az ily tudatosan elhatározott cselekvés, ha az ember azt — külső akadály vagy különös lelki kényszer nem forogván fenn — tényleg végrehajtja, foganatosítja, az ily cselekvés az, amit „szabad“, vagyis önkéntes cselekvésnek mondhatunk, az ily akaratos cselekmény az, amiért az ember jogi felelősséggel tartozik.

Ezt a tanítást lényegében a determinista felfogás is elfogadja, vagyis az ember cselekvési szabadságáról ugyanezeket hirdeti. A determinismus higgadt, komoly képviselői is elismerik, hogy az embert éppen a lelki tehetségei emelik az állatvilág fölé, az öntudat, a gondolkodás és az akarat szerintük is létező és igaz lelki tények. Maga Schopenhauer, az intransigens determinista mondja, hogy az ember minden pillanatban megteheti azt, amit akar (sőt Schopenhauer szerint az egész világ lényege az akarat).

Az elvi ellentét, az áthidalhatatlan űr a két elmélet közt ott kezdődik: lehet-e az embernek valóban *akarnia*? Akarhatott volna-e másat, mint amit tényleg akart, elhatározhatta volna-e magát az adott helyzetben másként is, mint ahogy tényleg elhatározta? Ez az, amire az indeterminismus igennel, a determinismus ellenben kategórikus nemmel felel. Az indeterminista felfogás ugyanis az ember szellemi képessége gyanánt a tudat és a gondolkodás mellett elismeri az *akarati*

képességet is. Az ember épen mint gondolkozó lény, tudatos célokat tűz maga elé, amely célok elérésére való törekvés, valamely tevékenységre való elhatározás, vagy az elképzelt vagy elkezdett tevékenység abbahagyása az, amit közönségesen akaratképességnek, vagy *akaratszabadságnak* neveznek. A determinizmus ellenben tagadja az akarási képességet, az u. n. akaratszabadságot, miután szerinte az elhatározás mindig adott okok és tényezők szükségszerű következménye. Az ember mindig alaptermészete és igazi jelleme szerint cselekszik, vagyis adott helyzetben nem cselekedhetett másképen, mint ahogy tényleg cselekedett. Ha pontosan ismerjük valakinek jellemét, előre kiszámíthatjuk, hogy bizonyos körülmények közt az illető mit és hogyan fog cselekedni.

Bármennyire áthidalhatatlannak látszik erre a pontra vonatkozólag az ellentét a két lélektani felfogás között, a büntetőjog s a büntetéstan az elvtelenség vádja nélkül vonhat el ezen a ponton is mindkettőből tanulságokat a maga céljaira, s hiba lenne, ha mereven csak az egyik vagy a másik álláspontot követné s az egyik vagy a másik felfogást a következetesség kedvéért minden végső következtetéseivel együtt kritika nélkül átvinné. Ami igaz, ami logikai, erkölcsstani vagy gyakorlati életigazság, azt el kell ismernünk, ha az ellenféltől ered is.

Az indeterminizmusból a büntetéstan mint lélektani igazságot fogadja el az akaratelhatározási képességet, vagyis az akarás mint lelki functio valóságát. Akármelyik lélektani irányt tartjuk helyesnek, elvitathatlan igazság, hogy az ember lelki életének legmagasabb functiója az akarati tevékenység, melynél fogva az ember, mihelyt értelme kifejlődik, öntudatos állapotában célokat tűz maga elé, most közelebbi, majd távolabbi célképzeteket alkot elméjében, szabályokat, elveket állapít meg a saját és embertársai cselekvése tekintetében. Ezen értelmi és erkölcsi képességeknek, tehetségeknél eredménye az egész emberi kultúra, az emberiség haladása, fejlődése, tökéletesedése. Az akaratképesség, az akarati elhatározás fogalmát nemcsak a büntetőjog, de a jog mindenik ága axioma-ként hirdeti évezredek óta.

Az indeterminizmus igazsága azonban csak eddig tart.

Az a további tétel, hogy az ember bármit akarhat, hogy az ember bármikor cselekedhetik tetszése, szeszélye szerint, tehát kellő okok nélkül, kétségtelenül túlhajtás és egyoldalúság. Ugyde ezt az indeterminismus higgadt, mérsékelt hívei nem is vitatják, ezt a deterministák imputálják nekik, mint amit logikusan hirdetniök kellene. E részben aztán tényleg a determinismusnak kell igazat adnunk. Az indeterminista álláspontot teljes következetességgel keresztül vinni nem lehet, nem szabad. Az ember nem akarhat akármit, az abszolút, a minden tényezőtől független, az ok nélküli, vagy éppen adott okok, tényezők ellenére való akaratelhatározás az értelmes embernél kizárt dolog. Nincs ember, aki alaptermészete, vérmérséklete, szokásai, a környezet, az általános és a különös társadalmi viszonyok, körülmények befolyása alól teljesen ki tudná magát szabadítani. Az ember akaratára, elhatározására ezek a különböző belső és külső tényezők, körülmények rendszerint annál nagyobb súllyal nehezednek, minél kisebb az illető egyén intelligenciája és minél sanyarúbb gazdasági viszonyok közt él. Különösen nehéz a testi ingerek (a vérmérséklet), az egyéni jellemvonások kényszerítő erejével szembehelyezkedni. Úgy, hogy a legintelligensebb s gazdaságilag legfüggetlenebb ember is, aki képzetet tud alkotni én-jéről, a saját jelleméről, vágyairól, szenvedélyeiről, az ilyen „legfejlettebb“ ember sem ismeri önmagát teljes igazában, akarná az ellenkezőt, de érzi, hogy „nem tehet másképen“.

Ezért kell a bírónak, ha igazságos ítéletet akar mondani a büntettes cselekménye felett, a leggondosabban megállapítani a tettes egész egyéniségét, jellemét s különösen a tett elkövetésének lélektani okait, a motivumokat, hogy mindezekből megérthesse, a tettesnek sokszor őszinte vallomásával ellentétben is a tett elkövetésének igazi rügőit s ehhez képest értékelje a tettes bűnösségét. A determinismusban azonban szintén csak ennyi az igazság. Azt helyesen hirdeti, hogy a bűnelkövetésnek, mint általában minden emberi cselekvésnek, meg vannak a kellő okai. A kívül álló harmadik személy a tettes beismerése nélkül is, logikai visszakövetkeztetéssel és lélektani elemzés útján megállapíthatja a cselekmény elkövetésének valódi okait. De persze csak utólagosan, amikor már

biztosak vagyunk a tettes jelleme és egyénisége felől. A lélektani okozatosság elvét, mint lélektani igazságot habozás nélkül el kell fogadnunk. Ellenben túlhajtott és egészen abszurdumokhoz vezet a determinismus következetes továbbépítése, amit pl. Ferri hirdet, hogy miután adott helyzetben a büntetetes mindig csak azt akarhatta, amit akart — popularisan mondva, nem cselekedhetett másképen, mint ahogy cselekedett —, ez okból nincs alapja és létjogosultsága a büntetőjogi beszámításnak, az „alanyi bűnösség“-nek. A determinismus ily logikus végiggondolása, vagyis a fenti igazság túlhajtása, a büntetés fogalmát csakugyan megsemmisíti, az egész mai büntetőjogot értelmetlenségnek tünteti fel, az „egyéni felelősség“ elvét, a mai büntetőjog legfontosabb sarkétételét vonja kétségbe.

A büntetéstan tehát, ha az igazság elvéhez tartja magát, kénytelen az indeterminismus és determinismus nagy vitakérdéseiben is az összetett elmélethez ragaszkodni. El kell fogadnia az akaratképeség, az elhatározási szabadság elvét, de nem térhet ki a lélektani okozatosság, az akarat korlátolt, befolyásolt voltának determinista tétele elől sem.

Miben áll az „akaratelhatározás“, a jogi tudományokban egyszerűen u. n. akaratképeség? Van-e az embernek „akarási“ szabadsága s ha igen, miben áll ez, a célképzet kitűzésében, vagy a motivumok közötti választásban? Az ezen kérdésekre való pontos és kimerítő feleletadás a lélektan tudományának a feladata. A büntetőjog és a büntetéstan szempontjából e mély és bonyolódott problémából az a döntő s arra nézve kell nekünk is határozott álláspontot elfoglalnunk, hogy minő erejűek a cselekvésre készítő motivumok, valóban a motivumok döntenek-e el az elhatározást, az akarást, így ezeket tekinthetjük-e a cselekvés ható okainak, igazi lélektani rügóinak, avagy a motivum csak képzet, gondolattartalom, amely nem ható ok, hanem ratio, magyarázata, önmagunk előtti indokolása cselekvéseinknek?

A büntetőjogi irodalom az utóbbi időkben nagy előszeretettel karolta fel a motivumok tanát, a legújabb törvényhozási munkálatok pedig céltudatosan rendelkeznek a motivumok méltatásáról; a bírói gyakorlat is mind több gondot

fordít a bűnelkövetés motívumainak megállapítására s azoknak a büntetés kiszabásánál való értékesítésére.

Mi a motívum, mit kell e fogalom alatt érteni s mily szerepük van a motívumoknak az akarati cselekvés megszületésében, erre nézve a mai lélektani tudomány sem jutott még egységes megállapodásra. Az egyik felfogás (Lipps) a célképzet-tel azonosítja a motívumot, ebből folyólag annak a ratio-értelmet tulajdonítja. Így legújabbban *Kornis Gy.* fejtegeti meggyőző erővel, hogy az indítóok, a motívum, nem reális (időbeli) ható lelki tényezője a lelki folyamatoknak, hanem csak a képzet, a gondolattartalom, mely viselkedésünkkel szemben bizonyos követelménnyel lép fel. A motívum alapja ugyan az akarati actusoknak, de nem azonos az akarás okaival (a causa-val). A motívum nem okozza, nem hozza létre az akarást, hanem csak „megokolja“, indokolja. Az akarás *okai*, ható tényezői lehetnek: a vele született dispositiók, a tettes szokásos hajlamai, egyidejű érzéki benyomásai, pillanatnyi kedvezőtlen testi állapota, érzelmei, vágyai, ösztönszerű törekvései stb., amik nem mind tudatosak, mint a motívum. (*Kornis Gy.*: A lelki élet. III. 367.)

A másik álláspont, amit a lélektani írók közül főleg *Wundt* és *Spencer* képviselnek, s amit a büntetőjogtudományban legtöbbször hirdetnek, egyenesen az érzelmeket, indulatokat, vágyakat nevezi motívumoknak, mint amik az ember lelkében a cselekvésre való elhatározást kiváltják. Nyilvánvaló, hogy ez az álláspont a determinizmusból indul ki, vagy ahhoz közeledik, amikor az akarat létrejövetelét úgy magyarázza, hogy az emberben a cselekvés előtt az arra készítő és attól visszatartó képzetek keletkeznek, amelyek hosszabb-rövidebb ideig mintegy harcolnak egymással s ezen képzetek közül aztán az emelkedik túlsúlyra, az lesz döntővé, amely az ember jelleméből, alaptermészetéből fakadt. Az ember tehát a motívumok alapján határozza el magát valamire, a döntő motívum azonban mindig a jellem, az öröklött lelki alaptermészet (vérmérséklet, hajlamok), vagyis az ember lelkében élő, sokszor nem is tudatos vágyak, érzelmei, indulatok.

Bármennyire ellentétesnek látszik a motívum fogalmára és szerepére vonatkozólag ez a két felfogás, alaposabb átgondolás mellett a kiegyenlítés lehetősége itt sincs kizárva.

A ratio-elmélet ugyanis az egyik, az érzelmi-elmélet a másik oldalát nézi a kérdésnek. A ratio-elméletnek teljesen igaza van abban, hogy a motiválás, a „megokolás“ alatt értelmi munkát, szellemi, lelki folyamatot szoktunk érteni (a bírói ítéletben a rendelkező résztől mindig formailag is el kell különíteni az „indokolást“), ebből folyólag a motivum, az „indító ok“ fogalma alatt észokokat, a képzetet, a gondolat-tartalmat kell érteni, amik az akarást mintegy alátámasztják, annak gondolati alapjai („logikai támasztékai“), amik a tettes elhatározását önmaga előtt igazolják.

Úgyde miként állnak elő ezek a képzetek, gondolatok a lélekben, mi ezeknek a forrása, a melegágya? Erre pedig az érzelmi elmélet ad biztosabb feleletet. Hogy „az embert vágyai vezérlik“, ez nem pusztán költői frázis, de a legigazabb lélektani valóság. Az érzelmek, vágyak, indulatok azok a tényezők, amik az ember elhatározását, az akarást és a cselekvést mások előtt is megfejtik, megmagyarázzák. Az akarat melegágya, igazi belső forrása rendszerint az érzelem.¹ Minél intelligensebb valaki, annál inkább tud uralkodni érzelmein, annál inkább az eszére és nem a szívére hallgat döntő kérdésekben, de a legmagasabb intelligentiájú ember is akárhányszor nem az észokokat, hanem az érzelmeit követi. Miért vett feleségül egy előkelő gazdag ember egy szegény sorsu szép leányt, miért kötött a másik férfi „érdekházasságot“ s miért vette nőül a harmadik a szakácsnőjét, mi volt az indítóok, a motivum az egyik és a másik esetben, azt mindenik férfi önmaga előtt kellően indokolni tudja, de az igazi belső indítóokot, a „főmotivumot“, talán egyik sem meri bevallani (kevésbé intelligens ember tényleg nem is látja be), hanem mi, kívülállók, állapítjuk meg, hogy az első igazi szerelemből, a második kényelemszeretetből, a harmadik lelki gyávaságból határozta el magát az illető nővel való házasságra. A büntettes is egy büntett elkövetésére való elhatározásnál képeket, terveket sző lelkében, készítő és visszatartó gondolatok merülnek fel elméjében, mi lesz aztán a főmotivum, a döntő lelki

¹ „Az érzelmi állapotoknak akaratunkra való hatását nem lehet eléggé túlozni“, mondja Payot: Az akarat nevelése. Ford.: Weszely Ö. 1905. 46. l.

mozzanat, ami az elhatározást megérlelte, ezt a büntettes is gyakran önmaga előtt sem meri bevallani s gyakran (a kevésbé intelligens vádlott rendszeren) nem is tudja megállapítani. Az objective megfigyelő bíró az, aki a tett összes előzményeiből, elkövetési és kísérő mozzanataiból, valamint a tettes lelki életének, jellemének, egyéniségének analysise alapján képes lesz megközelítő biztossággal megállapítani a tett elkövetésének úgy fő-, mint mellékmotivumait.

A ratio-elmélet tehát, habár kiindulási pontnak ezt kell elfogadnunk, annyiban egyoldalú, hogy a motívum fogalma alatt csak a tervbevett cselekvés *értelmi* okait foglalja össze. A közfelfogás, így a büntetőjogi elmélet és gyakorlat is, ezzel szemben motívumnak rendszerint az akaratelhatározás döntő lelki tényezőjét tekinti, ami pedig mindig valamely tudatos vagy nem tudatos érzelem. A büntetőjogász szerint más dolog motiválni, indokolni valamit s más maga a motívum, az indító ok. Más lelki functio egy bírói ítélet megindokolása, vagy a tervezett séta abbahagyásának megmagyarázása és más lelki folyamat megy végbe a büntettes lelkében a tervezett bűntetthez való elhatározás és kivitele előtt.

Az bizonyos, hogy „indokolni“, kimagyarázni valamely *már megtörtént* cselekményt csak értelmi, azaz észkokokkal, érvekkel lehet. Úgy a bíró a maga ítéletét, mint a büntettes az általa elkövetett cselekményt logikai úton akarja igazolni, megmagyarázni, de míg a bíró, mint kiválóan „az ész embere“, elsősorban csakugyan értelmi okokat sorol fel az ítélet indokolásában, addig a büntettes, aki az elhatározás előtt áll, rendes körülmények közt épen az érzelmi okokat követi inkább. Igaz másfelől, hogy a bíró is nem ritkán nehéz „lelki harcot“ vív önmagával, azaz érzelmeit nehezen tudja ellensúlyozni észkokokkal. Gondoljunk a kommunista népbiztosok büntető pereiben ítélkező bírákra, de bármily esetben azokra a bírákra, akiknek gyilkosság miatt kell ítéletet mondaniok. Halálra ítélik-e a vádlottat, az e feletti állásfoglalás, a döntő szavazás nem pusztán a halálbüntetés elvi helyessége vagy helytelensége melletti észbeli felfogáson fog megfordulni, hiszen a legpártatlanabb, leghiggadtabb idős bíró is alig lesz képes elnyomni egy elvetemült kéjgyilkos rémtettei, perverz kegyetlen

tettei feletti irtózatát s viszont a forradalmi „vértörvényszékek“ bírái sokszor merő félelemből vagy diktátoraik titkos parancsának engedelmességgel mondják ki a halálos ítéletet a talán előttük is ártatlannak vagy legalább is menthetőnek látszó vádlott felett.

Ha azonban a bírótól elvárjuk is, hogy az ítélet hozatalánál uralkodjék érzelmein s ne a vádlott iránti sympathia vagy antipathia, hanem tisztán észokok vezessék ítéletének megalkotásában (és indokolásában), addig a büntettes, amikor a büntett elkövetésére eltökéli magát, az értelmi okok mellett rendszerint az érzelmieket is követi, sőt legtöbbször ezek a döntő tényezők, a valódi rugói az elhatározásnak. A büntett indító okai alatt tehát egyoldalúság lenne csak az értelmi okokat, a tettes gondolatainak tartalmát tekinteni, az érzelmek a tettnek legalább is amazokkal egyenlő jelentőségű tényezői. Viszont egyoldaluan az érzelmi elmélet még kevésbé helytálló, mert maga az érzelem, a vágy vagy az indulat nem magyarázza meg az akarást. Motivumoknak csak a tudatos érzelmek tekinthetők, a cselekvőnek ismernie kell érzelmeit, tudnia azok izgató, hajtó erejéről, azokkal szemben bizonyos ellenállást kifejtenie. A tudat nélküli (tudat „alatti“) érzelem, az inger kiválthat bizonyos tevékenységet, a düh, az erős felindulás ölésre ragadhatja az embert, de ily esetben a tevékenység nem tudatos, hanem ösztönszerű, nem akaratos, hanem reflexmozgás, amiért jogi felelősségnek nincs helye.

A ratio-elmélet és az érzelmi elmélet tehát főként a motivum fogalmi körére térnek el egymástól. A ratio-elmélet az akarásnak csak a tettes által elképzelt, rationalisticus okait nevezi motivumoknak, s ezektől megkülönbözteti az akarás reális okait, a ható tényezőket, — míg az érzelmi elmélet szerint a motivum épen a ható okot, a reális döntő tényezőt jelenti, amely magában foglalja a képzeteket, az észkokokat is, de ezek mellett s ezeken felül az érzelmi okokat is.

Elméletileg, a lélektan tudománya szempontjából, tisztább, tetszetősebb a ratio-elmélet, vagyis a motivumnak, mint az akarás gondolati alapjának a felfogása, gyakorlati szempontból, így a büntetőjogban is a „cselekményért“ való felelősség problémájának, a büntetés jogalapjának a megnyugtató

megoldása érdekében azonban a ratio-elmélet kiegészítésre szorul, vagyis motivum alatt nem pusztán a „logikai támasztékokat“, hanem az elhatározás értelmi és érzelmi alapjait lehet és kell értenünk.

Akaratelhatározási, röviden akaratképességről a fentiek alapján akkor beszélhetünk, ha a cselekedni akaró egyén képzeteket, gondolatokat tud alkotni cselekvéséről, vagyis ön-maga előtt indokolni, motiválni tudja elhatározását. A gyermeknek, habár értelmi tehetsége fejlett is, a jog nem tulajdonít akaratképességet, mert elhatározásának értelmi és érzelmi alapjairól nem képes számot adni. A korlátozott beszámítási képességgel bíró „gyengeelméjűek“ szintén kiesnek a büntetőjogi beszámítás alól, mert nincs meg a normális ellenállási képességük a testi ingerekkel szemben. A felnőtt és normális értelmi és erkölcsi fejlettségű emberre nézve azonban, aki cselekvésének okairól számot tud adni s tettének motivumait maga is tudja, vagy tagadása ellenére teljes biztossággal meg tudjuk állapítani azokat, az ily egyénre nézve az „akaratképesség“ azt jelenti, hogy adott helyzetben képes magát valaminek a megtevésére vagy valamely köteles tevékenysége abbahagyására (meg nem tevésére) elhatározni s így ezen elhatározása, akarása az ő saját lelki tevékenysége. Ezt a tételt egyaránt elfogadhatja az indeterminista és a determinista, ha csak paradoxonokat vagy bombasztokat nem akar állítani.

Sajnos, a legtöbb bölcsészeti író ezen a ponton nem akarja elismerni a megegyezés, az ellentétek kiküszöbölésének lehetőségét. Az akaratelhatározási vagy akarási képesség ellen a deterministák legnagyobb része még mindig tiltakozik, holott ebben az indeterministáknak feltétlen igazságuk van, amit abszurdum kétségbevonni. Az ember lelki élete nemcsak gondolkozásból és érzelemből, hanem akarásból, azaz céltudatos törekvésből is áll. Ez utóbbi vonás lelki életünknek harmadik önálló, más lelki tényből le nem vezethető mozzanata. (*Kornis*: III. 336.) Ezt a determinista elvi állásponton is lehetetlen tagadni. Hogy mégis sok determinista nem akarja elfogadni az akarás, az akaratképesség fogalmát, ez talán onnan ered, hogy ők realisticus, illetőleg gyakran naturalisticus (biológiai vagy éppen materialisticus) kiindulási pontból

rendszerint az őskori kezdetleges állatembert, a ma is természetben élő (vad) népeket, a civilizált társadalmakban pedig az alsóbb osztályok kevésbé művelt rétegeit tartják első sorban szem előtt, akik még nincsenek oly értelmi és erkölcsi magaslaton, hogy az akarás finom lélektani funkcióját, a kötelesség emelkedett erkölcsi parancsait átértsék és átérezzék.

A determinizmusnak azonban nincs igaza, amikor erre való tekintettel az akarást, az ember akaratelhatározási képességét kétségbevonja. Nemcsak a magasabb intelligenciájú, de a civilizált társadalomban élő csekélyebb értelmiségű emberek is — akik közül kerül ki a büntetettek legnagyobb contingense mindenütt — akaratos cselekvésekre feltétlenül bírnak képességgel. A csekélyebb intelligenciájú ember is bír megfelelő képzetekkel, gondolatokkal jövőendő cselekvései felől s képes ellenállani bizonyos mértékben az érzéki ingereknek, mások csábításának, befolyásának. Bizonyos fokig tehát az ilyen ember elhatározása, akarása is önkéntes, nem kényszerű, az ő saját elhatározásának tekinthető. Igazán öntudatos és céltudatos elhatározás, a cselekvés előtt a motivumok és ellenmotivumok átgondolása és mérlegelése persze tényleg csak a magasabb intelligenciájú embernél állapítható meg lélektani szabadsággal, ezeknél beszélhetünk igazi önállóságról, lelki függetlenségről, az elhatározás, az akarás szabadságáról.

Másfelől abban pedig a determinizmusnak van feltétlenül igaza, hogy az emberek legnagyobb része a művelt társadalmakban is — az aránylag kis százalékot képező legmagasabb intelligenciájú egyénektől eltekintve — a születéssel nyert hajlamának és környezetének hatása alól nehezen és csak bizonyos fokig képes magát kiszabadítani. A testi ingerek, betegségek, a vérmérséklet a legtöbb esetben erősen befolyásolják, sokszor ellenállhatlan erővel sodorják az embert az így vagy amúgy cselekvésre. A nyughatatlan vérű, heves természetű ember alig képes megállni, hogy egy személyes sérelmet, valódi vagy vélt inzultust nyugodtan eltűrjön, vagy a rendes birói vagy közigazgatási úton keressen magának elégtételt. *Binding* ironikus megjegyzésében, amit a relativ-elmélet híveire (Lisztre és a „modernekre“) tesz, hogy a tudósoknál is

„gyakran a temperamentum győz az ész felett“, szintén van bizonyos igazság. Épúgy a közvetlen környezet, a család körében nyert benyomások, a foglalkozásbeli társak, barátok, tekintélynek elismert erősebb egyéniségek szuggeráló befolyása oly erővel hatnak az ily gyengébb akaraterejű egyénekre, hogy ezek akarását, elhatározását szabadnak, önkéntesnek mondani alig lehet. Vajjon a kommunista uralom idején hány ember csatlakozott önként, szabadon, meggyőződésből, és okok alapján a társadalmat felforgató mozgalomhoz? Nem a szóval és sajtó útján rendszeresen folytatott és szervezett terror, nem a félelem a fizikai bajoktól, vitte-e a legtöbb embert a szakszervezetekbe, a vörös hadseregbe?

Ha ezek után azt kérdezzük, megállhatnak-e hát az indeterminismus és a determinismus igazsagai egymás mellett, a büntetőjog és a büntetéstan szempontjából bátran igennel felelhetünk. Ha nem a logikai következetességgel való kifejtést, nem a végső következtetések levonását tekintjük feladatunknak, hanem mindkét elméletből — a túlhajtások gondos mellőzésével — csak a realis igazságokat vesszük ki, akkor a két felfogás mindenikéből helyes és gyakorlatilag értékesíthető tanulságokat vonhatunk el. Nem azt állítjuk ezzel, hogy a két elmélet összeegyeztethető, a köztük levő ellentétek valami ügyes formulával eltüntethetők lennének, erről komoly tudományos téren nem lehet szó, de ha mindkét elméletnek csak a fentiekben érintett magvát, alapigazságát tekintjük, nézetem szerint, a jelzett két igazság: az akaratképesség, az önelhatározás és a lélektani okozatosság megállhat egymás mellett.¹

Semmi ok és alap nincs arra, hogy az indeterminismus alap gondolatát, az akaratszabadság elvét, vagyis az ember akarási, akaratelhatározási képességét általában megtagadjuk. Minden embernek, a legértelmesebbnek és a leggyarlóbb szellemi tehetségűnek is — kivéve a gyermekeket és az elme-

¹ Adolphe *Prins*, a nemrég elhunyt kiváló belga büntetőjogász, indeterminista elvi álláspontja mellett világosan hirdeti, hogy se a det., se az indet. egymagában nem képes megoldani a kérdést, az emberi cselekvés lélektani okának „rejtélyét“. Az ember cselekvésében van bizonyos mérvű szükségesség és bizonyos mérvű szabadság. *La defense sociale*. 1910. 32.

betegeket — van képessége az akarásra, hiszen minden ember nemcsak gondolkozik, érez, de akar, törekszik is. Az életre való törekvés, az önfenntartás és az érvényesülés a legkezdetlegesebb kultúrfokon álló embernek is természetes tulajdonsága. „Szabad“-e már most, avagy „kötött“ az akarat, azaz bármit akarhatunk-e, törekedhetünk-e bármire, ez — jogászai műnyelven mondva — fogásos kérdés. A helyes és igaz felelet csak az lehet, hogy általában, elvileg az akarat sem nem szabad, sem nem kötött. A korlátlan, az abszolút független akarat époly lehetetlen valami, mint amily önellenmondás a kötött akarat kifejezés. A legfüggetlenebb ember akarata sem mondható absolute korlátlannak, minden belső vagy külső befolyástól teljesen mentesnek, viszont a legegyszerűbb, tanulatlan ember is, amíg eszének birtokában van, öntudatos állapotában akaratos cselekményeket vihet véghez, tudatos cselekményei az önkéntesség, a szabadság bizonyos fokát mutatják.

A büntetőjogi felelősségrevonáshoz, a büntetés alkalmazásához azonban nem szükséges az abszolút szabad akarat (ami tényleg nem is létezik), elég, ha a tettesnél az akaratképesség és a cselekvési szabadság fennforgását meg tudtuk állapítani. A befolyásolt, a korlátolt akarat is akarat. Az örülten szerelmes fiatalember teljesen ezen érzelem hatása alatt állhat, az anyagi gondokkal küzdő fizikai munkás teljesen az eszelebb elvtársai vezetése alá kerülhet, de azért ezen érzelem vagy befolyás mellett is tudatos és akaratos tetteket vihet véghez. A büntett elkövetője, ha értelmileg és erkölcsileg normálisan fejlett ember, a legkülönbözőbb befolyások dacára is akarattal, sokszor nagyon erős akarattal követi el a cselekményt s méltán megérdemli a legszigorúbb büntetést.

Az indeterminismus és a determinismus igazságai, realis tanításai tehát nem zárják ki egymást. Csak a túlzások, az ad absurdum vitt állítások vagy nézetek nem állhatnak meg egymás mellett. Hogy az ember minden „ok nélkül“ határozná el magát, amit a deterministák inputálnak az indeterminizmus „logikai“ következményeül, — vagy hogy az embernek nincs is akarata, mert a nap ereje ébreszti fel az emberben az idegfeszültségeket s így akaratszabadságról beszélni merő

agyrém (Pikler), az ily paradox tételek, illetőleg szofizmak azok, amik kiegyenlíthetetlen ellentétes tételeket mutatnak. Ha azonban nem törekszünk ily erőszakolt, eredetieskedő ellentétekre, hanem a kölcsönös megértés utait keressük, akkor ebben a nagy sarkkérdésben is megnyugtató álláspontra juthatunk. *Leibniz, Kant, Mill Stuart, Wundt* állásfoglalása mutatja, hogy a kategorikus igen vagy nem helyett a két elmélet mindenikében rejlő igazság kölcsönös elismerése is helytálló bölcsészeti megoldás.

Kétségtelenül szép és imponáló álláspont egyetlen elvhez következetesen ragaszkodni, abból semmit sem engedni s az ellenféltől egy jottát el nem fogadni. Az elméleti jellegű tudományokban ez csak dicséretes és a tudomány fejlesztése szempontjából helyeselhető álláspont. A gyakorlati célú tudomány azonban, minő a büntetésben, nem engedheti meg magának ezt a fényűzést. Nekünk a való életet, annak gyakorlati szükségleteit kell kielégítenünk, ezért nem az elméleti következetesség csillogtatása a célunk, hanem a büntetés fogalmának, tartalmának, feladatának megalapozása végett oly elvek, igazságok megállapítása, melyek nemcsak elméletileg szépek és helyesek, de a gyakorlatban is kiállják a tűzpróbát.¹

¹ Az akarat szabadság kérdésében az állásfoglalás kétségtelenül az illető irónak az általános bölcsészeti felfogásán fordul meg. A fenti szövegből kitetszőleg részemről úgy elméleti, mint gyakorlati (büntetőjogi) szempontból a dualisticus világfelfogást tartom a legmegnyugtatóbbnak. Az általános filozófiai írók közül a *Leibniz* és a *Kant* álláspontja nyújt nézetem szerint ma is a legbiztosabb és legigazabb megoldást e nehéz vitakérdésben. Az akarat „kötöttsége“, a determinatio, mint metafizikai kiindulási pont vagy mint vallásbölcsészeti tétel (praedestinatio) meggyőződés szerint megdönthetetlen. Ebben a *Leibniz* követője vagyok. A természeti világban uralkodó s így az emberre is, mint érzéki lényre, érvényes okozatosság elvére pedig *Kant* tanítását hirdetem. Ennyiben, de csak ennyiben vagyok determinista. Mint büntetőjogász ellenben úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból teljes meggyőződéssel vitatom az ember akaratképességét, az akarat elhatározás lehetőségét, az alanyi bűnösség, a cselekvéseinkért való erkölcsi felelősség fogalmait, mint etikai axiomákat. E részben tehát indeterminista tanokat hirdetek. Hogy ez a kettős felfogás mennyiben fér össze s mennyire áll meg a büntetőjogban is a dualisticus felfogás, azt a fenti szövegben igyekeztem vázolni.

A büntetőjognak és a büntetéstannak azért kiindulási pontul, mint gyakorlati igazságot, az indeterminismus alap-tételét kell elfogadnia. A büntettest az általa elkövetett bün-tett miatt csak akkor és azért vonjuk felelősségre, ha és mert akarattal cselekedett. Akinek még nincs akarata (gyermek), vagy már nincs akaratképessége (öröklött vagy szerzett elme-bajban szenvedő), annál büntetőjogi felelősségrevonásról nem beszélünk. Az értelmileg és erkölcsileg normális fejlettségű embernél a felelősségrevonás lélektani alapja az akarat hibája. Az alacsony értelmi színvonalon álló ember, épúgy mint a legmagasabb intelligentiájú, köteles a társadalom és az állam törvényeit megtartani, azoknak engedelmeskedni. Aki tudva és akarva (szándékosan), avagy csak figyelmetlenségből vagy könnyelműségből (gondatlanul) megszegi ezeket a szabályokat s az állam által büntetés terhe alatt tiltott cselekményt köve-tett el, az tettének előre megállapított jogi következményét, a büntetést, köteles elviselni, mert akarata helytelen volt: elhatá-rozta magát a tiltott cselekményre vagy megengedett cselek-ménye közben nem volt eléggé gondos, nem fegyelmezte magát eléggé s figyelmetlenségével másoknak jogsérelmet okozott vagy jogveszélyt idézett fel. Ezt nevezi a büntetőjog alanyi *bűnösségnek*, ami a felelősségrevonás lélektani alapja.

De a büntetőjog és a büntetéstan nem éri be ezzel az idealisticus lélektani magyarázattal. A determinismusból is elvi következtetlenség nélkül elfogadhatunk annyit, hogy az akarat (az akarás) nem absolute szabad, hanem többé-kevésbbé mindig különböző befolyások hatása alatt áll. S ha ezek a befolyások oly ellenállhatatlan erejűek voltak, hogy a tettesben megsemmisítették az akarás lehetőségét, az ily állapotban véghezvitt cselekményért nincs helye büntetőjogi felelősség-revonásnak. Hiszen ezt a deterministicus tételt a mai classicus Btk.-ünk is, mely kifejezetten az indeterminismust codificálta, szintén nyíltan elismeri. (76. és 77. §§.)

De a determinismusból büntetéstani használatra még egy további tételt is helyeselhetünk, azt, hogy a büntetés lélektani alapja az akarat hibája mellett bizonyos esetekben és bizonyos mértékig a tettes egyénisége, annak különböző szempontokból megállapított közveszélyessége. Vannak bün-

tettek, akiknél az akaratérő vagy már meggyengült, rendszerint patológikus okokból (idült alkoholisták, epileptikusok, paralytikusok) vagy épen oly antisocialis jellemmé alakult ki (üzletszerű, hivatásos, megrögzött büntettek), hogy a rendes büntetési eszközök velük szemben feleslegesek, vagy hatálytalanok. Az ily egyénekkal szemben a társadalom hatályos védelmének, biztonságának érdeke, tehát a szükségesség elve követeli a különleges büntetőjogi elbánást s nem csupán az általuk elkövetett cselekmény súlya, akarati hibájuk mértéke szerint való büntetést, de a közveszélyes állapotuknak és egyéniségüknek megfelelő különböző gyógyító, vagy biztosító intézkedést.

Amint tehát a büntetés jogalapjától két alaptételt, két egymást kiegészítő igazságot vettünk fel, úgy a büntetés lélektani alapjának kiépítésénél is a dualisticus felfogással oldhatjuk meg legbiztosabban a felmerülő fontos büntetéstanai kérdéseket. A büntetéstanak a büntetés lélektani magyarázatánál nem szabad egyoldalú, vagy épen túlzó indeterminista vagy determinista alapra helyezkednie. Ellenkezőleg mindkét elméletből merítenie kell, el kell fogadnia azt, ami igaz és helyes egyikben is, másikon is. Az idealisticus indeterminismusból ép úgy, mint a realisticus és a társadalomjóléti (socialutilitaristicus) szempontból kiinduló determinismusból.

Amint a jog összes ágai, a magánjog, a közjog különböző részei nem nélkülözhetik az akarat szabadság elméletét, hiszen a jogi alapfogalmak és a jogintézmények (szerződés, házasság, végrendelet, törvényalkotás, igazságszolgáltatás) kivétel nélkül az önkéntes (szabad) akaratkijelentésekre, az emberek kölcsönös akaratnyilvánításaira, az akaratkijelentések összeegyeztetésére vannak felépítve, úgy a büntetőjog sem nélkülözheti az *akarat* cselekvés, az elhatározási képesség és a cselekvési szabadság fogalmait.

De ép úgy nem nélkülözhetjük az okozatosság törvényét sem. A determinismus lélektani kiindulási pontját, a causalitást a büntetőjog nem hagyhatja figyelmen kívül. A törvényszerűség, a lélektani okozatosság az ember szabad cselekvéseire is feltétlen szabály. Az akaratelhatározás, amit a cselekvő maga önkéntesnek vél, a kívülálló vizsgáló sze-

mében mint bizonyos okok okozata, mint adott tényezők eredője jelentkezik. A szabad cselekvés is mindig összefüggésben áll a cselekvő jellemével és egész egyéniségével.

Az indeterminizmus érdeme az *egyéni felelősség* elvének felállítása és annak a túlzó deterministák éles támadásai ellen való kitartó megvédelmzése, míg a determinizmusban rejlő reális igazság vezetett rá a büntetőjog másik alapelve, az *egyéntetés* (individualisatio) elvére, aminek folyománya lett a büntettek egyéniségének, azok különböző osztályainak, csoportjainak behatóbb vizsgálata, a különböző büntettes osztályokkal való megfelelő elbánás, a büntetés individualisatiója és a mai büntetési rendszer kiegészítése, gyakorlati irányú reformja a különböző biztosító, gyógyító és javító nevelő intézkedések által.

A büntetés jogalapjára és lélektani magyarázatára vonatkozó elvi álláspontunk rövid vázlatát csupán azért bocsáttottuk előre, hogy erre az elvi alapra építsük a büntetés tartalma és célja felőli fejtegetéseinket.

A büntetés lényege, azaz tartalma és célja tekintetében nem metafizikai elmékedéseket, hanem lélektani kifejtést kívánok nyújtani. Megismerhetjük-e emberi véges elmével a dolgok igazi lényegét, (a „Ding an sich-et), avagy a világ külső tárgyainak fogalmait, azok mibenlétét is csak gondolatunkkal építjük fel, e felett a gyakorlati célú büntetéstánban csakugyan nincs helyén vitatkozni. A büntetés, annak gyakorlása az állam által oly sok évezredes történeti tény, aminek valósága felett kételynek nincs helye.¹ Mi hozta létre, minő lelki folyamat készítette már a kezdetleges (ókori) állami alakulatokban az államhatalom kezelőit a büntetés rendszeres gyakorlatára, hogyan alakult, minő fejlődési mozzanatokon, fokokon ment át a büntetés, míg annak mai fogalmához eljutottunk, ennek a kifejtése elég bő és tanulságos probléma a büntetéstán tudományára. Ennek a problémának, a büntetési rendszer történeti fejlődésének kifejtéséhez azonban az elengedhetetlen bevezetés magának a büntetés fogalmának a

¹ Méltán gúnyolódik Binding a „fantáziabüntetés“ (Phantasiesstrafen) felett, amiket a fantaszta büntetőjog költői teremtettek. Id. m 65

megvilágítása. Mit értünk ma a büntetés alatt, miben látjuk annak a lényegét, a valódi belső vonásait? A lényeg megértése végett pedig két irányú vizsgálódásra van szükségünk: először meg kell világítanunk azt a tartalmat, amit a büntetésben benne látunk s aztán tisztázni kell annak a rendeltetését, vagyis azt a célt, a feladatot, amit általa elérni akarunk.

E felett a kettős kérdés felett a jogbölcsesek és a büntetőjogászok már szintén évezredek óta vitatkoznak anélkül, hogy megegyezésre tudtak volna jutni. A görög bölcsészet már behatóan tárgyalja a büntetés célját, a római classicus jogászok pedig szabatosan definiálják is azt, mint *megtorlást* (vindicatio), ami azonban „az emberek *javítására* (ad emendam hominum) szolgál“. Ez a kettős tétel: a megtorlás és a javítás eszméje hullámszik aztán az újkori és a legújabbkori jogbölcészeti és büntetőjogi iskolák fejtegetéseiben is.

A XIX. század folyamán kialakult, u. n. classicus büntetőjogi iskola megdönthetetlen axioma, valódi dogma gyanánt állítja fel, hogy a büntetés lényege, tehát úgy tartalma, mint célja a megtorlás és csak a megtorlás. A büntetés lényegileg viszonzás, a büntett által létesített jogsérelem jogi megtorlása, amelynek célja ennek az okozott jogsérelemnek visszafizetése s ezzel a megzavart jogi egyensúly helyreállítása, a jog szentségének, feltétlen uralmának elismertetése. A „*megtorló büntetés*“ (Vergeltungsstrafe) eme dogmájával szemben a XIX. század utolsó negyedében előállt, u. n. „modern iskola“, mely a büntetőjog korszerű reformját tűzte ki programjául, felállítja a „*célbüntetés*“ (Zweckstrafe) fogalmát, jelezni akarván ezzel a jelszóval, hogy nem tekinti öncélnak a büntetést, hanem a túlhaladottnak kikiáltott megtorlás eszméjének kiküszöbölésével, kitüzi a büntetés konkrét céljai gyanánt az általános és a különös megelőzést (General-, Special-prevention). A célbüntetés jelszavát aztán rövidesen felváltja a *védelmi* büntetés (Schutzstrafe) jelszava, ami a megtorlás, mint elméleti cél mellett a büntetés reális célját, a büntetésnek jogvédelmi, társadalom-biztosító jelentőségét akarja kidomborítani.

A classicus és a modern büntetőjogi iskolák egyes túlzói által így, egymást kizáró ellentét gyanánt kiélezett meg-

torló és a védelmi büntetés fogalmát a közvetítő (harmadik) iskola azzal igyekszik áthidalni, hogy a büntetésnek csak a tartalma megtorlás, a célja ellenben a megelőzés, vagyis, hogy a társadalom védelmére, biztosítására irányuló több relativ cél (elrettetés, javítás, ártalmatlanná tétel) különböztethető meg. Végül a legújabb reform-irodalom egyik iránya szintén elveti a megtorlást, mint célt, hanem a büntetés feladatát a javító-nevelésben, röviden a *nevelésben* látják. Így született meg, mint legújabb jelszó: a „nevelő büntetés“ (Erziehungsstrafe) s a büntetés kérdéseivel foglalkozó tudomány is az eddigi „büntetéstan“ helyett, mint fentebb említettem, új nevet nyert: a „bűnügyi neveléstan“ (Kriminalpaedagogia) elnevezést.

Talán kényelmesebb és hálásabb dolog lenne sorra vennem a büntetés tartalma és célja felől kialakult fontosabb irodalmi felfogásokat, elméleteket s azok bírálata kapcsán kifejtteni a saját álláspontomat, a dolog érdemére azonban célirányosabbnak vélem, ha a légiószámra menő elméletek, vagy jelszavak összeállítása és cáfolgatása helyett egyszerűen a nézetem szerint leghelyesebb elméletet igyekszem tömören előadni.

Fentebbi elvi kiinduláspontomhoz, az objectiv igazság alapelvehez, a kiegyenlítéshez, az egyoldalúság lehető kerüléséhez ragaszkodva, a büntetés lényegére vonatkozólag is a harmadik iskolának adok igazat, amely különbséget tesz a büntetés tartalma és célja között. A büntetés tartalma alatt érteni kell annak alapeszméit, a fogalomban összefoglalt belső ismérveket, a büntetésnek valóban lényeges, elengedhetetlen jellemvonásait, míg a cél kérdése a büntetés gyakorlati jelentőségének, az annak gyakorlása által megvalósítani akart állami feladatoknak a megvilágítását, és pedig az állami büntetés elé tűzött konkrét célok megállapítását jelenti.

Az ellentétes jelszavak, a kibékíthetlennel látszó véleményeltérések egyik oka éppen abban van, hogy legtöbben mellőzik ezt a szükséges megkülönböztetést s a büntetés tartalmát és céljait egyetlen kifejezésbe akarják beleszorítani, ami pedig — tekintve a büntetés fogalmának összetett voltát — valóban lehetetlen feladat s rendszerint egyoldalúságra vezet.

A teleologikus világfelfogás szerint ez a megkülönböztetés helytelen, mert minden dolog célja a fogalomban benne rejlik, attól elválaszthatatlan. E kifogásból annyi igaz, hogy sem természeti jelenség, sem emberi intézmény nincs cél nélkül. S a cél elválaszthatatlan a fogalomtól. Ugy, de a cél és tartalom megkülönböztetése nem azt jelenti, mintha azok egymástól különálló fogalmak lennének. A cél nem egyéb, mint a tartalom folyománya, annak mintegy gyakorlati érvényesülése. A tartalom a fogalom magva, a cél pedig a szét-szedett tartalom. A kettő összefoglalva adja a dolog lényegét. Ez a beismerésem azonban ismét nem jelenti az öncél-elmélet elfogadását. A teleologikus felfogásnak azt a túlhajtását, mely szerint a fogalommal a cél is adva lévén, a célról nem is lehet külön beszélni, a büntetőjog nem teheti magáévá. A büntetés lényegéből fakadó célokat, feladatokat helyes lélektani elemzéssel meg lehet és kötelességünk is világosan és határozottan megállapítani. Egy oly gyakorlati jellegű tudomány, mint a büntetőjog, nem érheti be azzal a tétellel, hogy a büntetés célja önmaga, ami odavezet, hogy a büntetés fogalmilag megtorlás lévén, a büntetés célja is csak a megtorlás. Csodálatos, hogy oly fényes jogász elme, mint aminő *Binding* volt, ezt a gyakorlati igazságot nem akarta elismerni s a büntetés céljául csupán a büntettesnek a jogi hatalom alá vetését (*Unterwerfung des Sträflings unter die Rechtsmacht*) engedi meg a megsértett törvény tekintélyének helyreállítása végett, ami alapjában véve az öncél elmélet szépített kiadása.

Épen az ily egyoldalú és a gyakorlati élet igényeivel nem törődő elmélettel szemben kell világosan és határozottan megkülönböztetnünk a büntetés tartalmát és annak feladatát. Sőt az elemzés terén a szétválasztással még tovább is kell mennünk. A tartalom, valamely dolog lényege, mindig bizonyos alakban jelenik meg. Alak, külső megjelenési forma nélkül szintén nem létezhetik semmi. De a forma még nem maga a dolog. Nem az teszi annak a lényegét. Más az alak, más a tartalom és más a cél. A jogintézményeknél is az alakot, a tartalom hüvelyét, takaróját mindig meg szoktuk különböztetni magától a tartalomtól s ezt ismét a céltől. A

házasság alakja, jogi formája szerződés, tartalma a teljes életközösség a férj és feleség között, célja az idealisticus fel-fogás szerint a házasfelek kölcsönös boldogsága, realisticus gondolkozással a fajfenntartás. A per alakilag, külsőleg a felek vitája a bíró előtt, a per tartalma valamely közjogi jog-viszony, magán vagy közjogi érdekösszeütközés a felek között, célja ezen összeütközés kiegyenlítése, a jogvédelem. A büntetés fogalmának teljes átértése és megvilágítása végett is meg kell különböztetnünk a büntetés jogi alakját, annak tartalmától és céljától.

Mi a büntetés jogi alakja, mik annak a külső ismérvei, ezt a fentebbi közkeletű jogi meghatározásban már említet-tem. A büntetés a mai jogász terminologia szerint a büntető-bíróság által kimért *joghátrány*, amit a büntetett, mint cse-lekményének jogi következményét köteles személyesen elviselni. Alaki szempontból a büntetés mindig az elkövetett büntetendő cselekmény jogi következménye, azaz *viszonzás*, másként *megtorlás*. A legnagyobb büntetés, a halál, és a legkisebb, a pénzbüntetés vagy a bírói dorgálás, alakilag mindig az el-követett büntett jogi egyenértéke, vagyis az okozott jogsére-lem miatt az azt okozó jogkörének bizonyos csorbitása vagy megszorítása. Miben áll ez a „jogi megtorlás“, mi az u. n. joghátrány, amit a tettesnek el kell viselnie, azt most még figyelmen kívül kell hagynunk, egyelőre azt állapítsuk meg, hogy alakilag, megjelenési módját tekintve, a büntetés mindig és mindenféle büntetés jogi megtorlás.

A „megtorlás“ minden kétségen felül az első eszme, ami a büntetés fogalmához fűződik s ami azzal ősidőktől fogva maig elválhatlanul össze van forrva. A római classicus jogászok szerint a büntetés *noxae vindicta*, másként *satisfactio*. Szent Ágoston formulázta először szabatosan a büntetés ál-talános fogalmát, hogy az *malum passionis ob malum actionis* (a rossz tettért járó lelki rossz), amit *Aquinói szt. Tamás*,¹

¹ Aquinói szt. Tamásnál a mai „összetett elmélet“ alap gondolatai csaknem kivétel nélkül feltalálhatók. A világi büntetés célja szerinte az emberi törvények által létesített közrend fenntartása. A büntetés lényegi-leg nem más, mint elégtétel, megtorlás, kiegyenlítés (a kiegyenlítő igaz-

majd *Hugo Grotius*¹ elevenítenek fel később s tesznek uralkodó eszmévé. A *Carolina*, majd ennek leghíresebb commentatora, *Carpzow* rögzíti meg aztán az utolsó évszázadokra a megtorlás eszméjét, mint a büntetés valódi alapelvét. A *Carolina* ugyan „az igazság szeretetét“ és a közhasznót (*lieb der Gerechtigkeit und gemeines Nutz*) is hangoztatja ugyan, azonban egész rendszere a kegyetlen megtorlás gondolatát tükrözi vissza, amit *Carpzow* nyíltan az „isten-i igazság“ (az Isten haragjának elhárítása) elméletévé dolgozott ki.

A természetjogi, majd az észjogi iskola több mint két évszázadon át hirdeti a *Grotius* tételét, mint „örök“ igazságot. *Kant*, *Hegel* s a mai új *Kantianusok* (*Stammler*, *Dohna*, *Birkmeyer*) és új *Hegelianusok* (*Kohler*, *Berolzheimer*) egyértelműen tanítják, hogy a büntetés lényege, magva s egyszerűsége is a célja is a megtorlás. A mai írók közül legélesebben *Birkmeyer* tör lándzsát a „megtorlási elmélet“ mellett, vagyis megalkuvást nem ismerő fanatismussal kardoskodik amellett, hogy a büntetés csak megtorlás és annak a célja is csak megtorlás. Legutóbb pedig *Nagler* fejti ki és védelmezi — tiszteletet érdemlő irodalmi buvárlatok alapján — ugyanezt a gondolatot. Szerinte is a büntetés lényege s egyben célja a jogi megtorlás (*rechtliche Vergeltung*); a megtorlás (*Repression*), vagyis az ennek magvát képező *kiegyenlítés* gondolata volt a múltban is s a jelenlegi tételes jogban is ez a lélektani alapja a büntetésnek. (*Das begriffliche Wesen der Strafe besteht in der rechtlichen Ausgleichung der psychologischen Gegenwartswirkungen des Verbrechens. Id. m. 556. l.*)

Valóban tengerbe hordanók a vizet, ha azt a tételt akarnók igazolni, hogy a büntetés megtorlás. Elméletileg is, gyakorlatilag is vitán felülálló igazság, hogy a büntetés a múltban is megtorlás volt és ma is az. De viszont rögtön darázs-fészket halygatunk meg, ha azt kérdezzük, valóban csak

ság eszköze). A *poena medicinalis* relativ céljai: a bűn orvoslása, a jövőbeli rossz megelőzése, az elrettentés és a büntetett megjavítása *L. Angyal Pál: A büntetőjog néhány vezérelve Aquinói szt. Tamásnál. 1911.*

¹ *Grotius* közkeletű definíciója: „*poena est malum passionis, quod infligitur propter malum actionis*“ tulajdonképpen a szt. Ágoston tétele. *L. Nagler. Die Strafe. 1920. 171.*

megtorlás a büntetés, helyesebben a büntetésnek a tartalma és a célja is csak a megtorlás? A classicus büntetőjogi iskola és a gyakorlati büntetőjogászok nagy többsége ma is igennel, a reformiskolák ellenben épolý határozott tiltakozással felelnek erre a kérdésre.

A felelet természetesen a büntetőjogi alapfelfogástól függ. Az összetett elmélet alapján, amelyhez csatlakoztunk, ebben a kérdésben is középen fogjuk megtalálni az igazságot. Nézetem szerint a büntetés csak alakilag megtorlás, tartalmát és célját azonban önállóan kell megállapítani, vagyis meg kell különböztetni a megtorlástól. Azt mondani, hogy a büntetés lényege, tehát úgy tartalma, mint célja nem egyéb, mint megtorlás, nem tiszta és nem kielégítő felelet arra, miben áll *a valóságban*, a gyakorlatban a büntetés s mit akar általa elérni a törvényhozó, a bíró és a büntetést végrehajtó hatóság. A „megtorló büntetés“ mint jelszó igaz, de nem egyéb, mint tautologia, nem mond semmit sem a büntetés belső ismérveiről, sem annak valódi, gyakorlati céljairól.

Különösen elfogadhatatlan és ki nem elégitó az az állítás, hogy a büntetés célja csak a megtorlás. A mai kultúr-államok többé nem öncélból, nem pusztán azért gyakorolják a büntetést, hogy büntessenek, hogy az elkövetett rossz tettet megtorolják. A modern büntetőjog nem földöntúli célokért, nem is a „szemet-szemért“ formalisztikus elv kedvéért büntet, hanem céltudatosan egyrészt erkölcsi elégtételül a megsértett törvény tekintélyének fenntartása végett, másrészt megelőzésül, illetőleg védekezésül alkalmazza a büntetést. A büntetés célját, helyesebben céljait azért nyíltan és szabatosan meg kell állapítani. Az a gondolat is, hogy a megtorlást, mint általános vagy legáltalánosabb (távolabbi vagy közvetett) célt tekintjük, voltaképpen semmitmondó, mert a „megtorlás“ csak azt fejezi ki, hogy a büntetést az elkövetett büntett miatt, mint az azáltal okozott jogsérelem vagy jogveszély jogi egyenértékét alkalmazza az állam, de ezzel egyáltalán nem fejeztük ki, hogy mit akarunk elérni a büntetés által. Naglernernek minden igyekezete, hogy a megtorlást, mint a büntetés lényegét s annak egyetlen célját igazolja, hajtótörést szenved azon a két tényen, hogy a modern állam bizonyos esetekben nyíltan

lemond a megtorlásról, a büntettek megbüntetéséről (fiatalkorúak, feltételes elítélés), másfelől a mai uralkodó büntetési eszközt, a szabadságvesztést úgy rendezi be, oly végrehajtási rendszert ír elő, mellyel bizonyos konkrét, világosan megnevezett célokat (javítás, nevelés, ártalmatlanná tétel) akar megvalósítani.

Tetszetősebbnek látszik az a másik felfogás (Frank, Stooss), mely a megtorlást nem ugyan célnak, de a büntetés tartalmának tekinti. Alaposabb átgondolás után ezt a tételt sem lehet helyeselni. Amennyire igaz, hogy a büntetés viszonzás megtorlás, viszont époly igaz, hogy a megtorlás nem magyarázza meg a büntetés mibenlétét, annak lényeges belső ismérveit. A büntetés több, mint a megtorlás s belső oldala, magva nem is abban áll.

Mi a megtorlás, mit jelent az a több évezredes büntetőjogi műszó? *Günter*¹ és *Nagler*² hangyaszorgalmú forrás-tanulmányai alapján kétségtelen, hogy a megtorlás a viszonzás (talio, retorsio) és a kiegyenlítés eszméivel azonos. A megtorlás vagy a még jellemzőbb visszatorlás (Wiedervergeltung) fogalmát legjellemzőbben a Hammurabi és a Mózes-féle ókori törvények fejezik ki: „szemet-szemért, fogat-fogért“. Hasonlótl hasonlóval viszonzni, aki mászt megsértett, őrajta is ugyanolyan sértést ejteni (Mózes III. könyve XXIII. rész 19—20.),³

¹ L. *Günther*: Die Idee der Wiedervergeltung. Erlangen. 1889.

² J. *Nagler*: Die Strafe. Leipzig. 1918. L. még *Köhler*: Der Vergeltungsgedanke und seine praktische Bedeutung. Leipzig. 1909. *Beling*: Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht. Leipzig. 1908.

³ Érdekes, hogy az „életet-életért“ tétel Hammurabinál nem fordul elő. A mózesi könyvek közül is csak az Exodus-ban (21. fejezet 23.) olvasható. A Leviticusban csupán a „szemet-szemért, fogat-fogért“ kitételek vannak. *Weismann* szerint az eltérés úgy magyarázható, hogy a talio elve általában a magánbosszú korába tartozik, az Exodus (Mózes II. könyve) tétele tehát abból a korból való, amikor az emberölés miatt is fennállott a vérbosszú s így az életét vesztett sértett halálának kiengesztelésére van előírva az „életet-életért“. Ellenben a Leviticus (Mózes III. könyve) írása idején már az emberölés közbüntetéssel sújtott s csak a testi sértések megtorlásául maradt fenn a magánjogias kiegyenlítés elve. Épúgy Hammurabinál már közbüntetések vannak s csak a testi sértésekre áll fenn a talio. (L. Jacob *Weismann*: Talion und

ez a kezdetleges erkölcsi felfogás szerint az igazság parancsa, amit azonban a mai fejlettebb erkölcsi érzésünk csak alaki igazságnak tekint. A későbbi büntetőjogi irodalom a *talio* (forbát) elvének nevezi ezt a tételt, ami ugyan megsejtése a büntetés és pedig az igazi büntetés, az állami büntetés gondolatának, de erkölcsi szempontból alsóbb fokot jelent, mert csupán a cselekmény által okozott külső kárt nézi s ahhoz külsőleg hasonló károkozást lát a büntetés fogalmában.

A mai büntetőjogi irodalom ennél többet, erkölcsstani értelemben is mélyebb értelmet tulajdonít a megtorlás szónak. A Kant és Hegel észjogi iskolája mint logikai igazságot hirdeti a megtorlás gondolatát. *Kant* az abszolút igazság parancsának, észtvénynek tekinti a taliot, az „életet-életért“ tételből vezeti le a halálbüntetés helyességét a gyilkosság miatt. A *Hegel* dialecticai magyarázata a büntetésről (a büntetés „a jogtagadás tagadása“, vagyis a joggal ellenkező akarat megsemmisítése s ezzel a jog feltétlen uralmának érvényesülése) szintén a megtorlás gondolatának abszolút helyességén nyugszik. A Hegel bölcsészete nyomán a XIX. század derekán a büntetőjogászok hosszú sora (*Abegg, Kästlin, Berner, Hälschner* a legkiválóbbak) hirdeti a büntetés leglényesebb tartalma gyanánt a „jogi“ megtorlást.

A legújabb büntetőjogi irodalomban *Adolf Merkel* és *Binding* fejtik ki a legmélyebben a megtorlás gondolatát. *Merkel* ugyan nem tartozik az abszolút elmélet hívei közé, sőt világosan *Ihering* követője, de az összetett elmélet alap-

öffentliche Strafe in Mosaischen Rechte. Leipzig. 1913. 25. v. köv. 1. és 55—56. 1) *Weismann* ezen magyarázata helyes annyiban, hogy a talio a bosszú korának maradványa s a halálbüntetés eleinte az izraelita jogban is magánbüntetés számba ment, a bosszú jogának gyakorlása volt, téved azonban abban, hogy a *Leviticus* nem tartalmazná az „életet-életért“ tételt. A XXIV. fejezet 17. verse: „Ha valaki agyonüt valamely embert, halállal lakoljon“, ha nem is a „szemet-szemért“ formula szerint, de ugyanazt a tételt akarja kifejezni, amit igazol a következő 18. vers, mely a barom agyonütése esetére már azt rendeli: „barmot-baroméért“. Kétségtelen azonban, hogy a *Hammurabi* törvénye már jobban képviseli a közbüntetés eszméjét s csupán a testi sértésnél ismeri a magánjogi kártérítést (hasonló kárt hasonlóval) elvét.

ján is a legerélyesebben védi a „megtorlás gondolat“-ot (Vergeltungsidee), mint a büntetőjog egyik legszilárdabb alapját. A megtorlás szerinte nem isteni megtorlás, nem a talio, nem a boszú többé, hanem a büntett által megsértett érdekek, a jogi javak eszmei reparálása, vagyis a megtorlás a megtámadott törvény, a jog uralmának tiszteletben tartását követelő elv.¹

Binding, a XIX. század német classicus iskolájának kétségtelenül legnagyobb tekintélye, a büntetőjogi dogmatika valódi fejedelme, aki a legkiméletlenebbül tör pálcát a relativ elméletek felett, aki a javítást sem hajlandó büntetési célnak, habár csak relativ célnak sem elfogadni, nyíltan kifejezi, hogy a megtorlás nem azonos többé a boszúval. „A boszú nem megtorlás és a zsidók boszút szomjazó Jehovája, aki a bűnös vétkét az ártatlan gyermekeken és unokákon akarja megboszulni, az igazságos megtorlás incarnációjának a legszörnyűbb ellentéte.“ A megtorlás Binding szerint *ellenszolgálatás*, de „lényege szerint nem a rosznak rosszal viszonzása. Lehet a jót jóval, a rosszat rosszal viszonzni, de végül lehet a rosszat jóval is viszonzni. És épen a megtorlásnak ez az utolsó, az elképzelhető legnemesebb alakja az, amit a megtorlási elmélet hívei igénybe vesznek“.²

Bármily finoman vagy simán igyekszünk azonban a „megtorlás“ szót magyarázni, bármennyire tiltakozunk az ősi talio, az „állami boszú“ gondolata ellen s bármennyire igyekezzünk mint Trendelenburg, Merkel, Binding, legújabban Nagler, ethikai tartalommal tölteni meg ezt a fogalmat, azt nem lehet eltagadni, hogy a megtorlás, mint a jutalmazó viszonzás ellentéte, tulajdonképen nem jelent egyebet, mint az okozott sérelemért való hasonló sérelem okozást. A Binding okoskodása, hogy a büntetőjogi megtorlás a rosznak jóval való viszonzása akar lenni, — a kiváló mester iránti minden tisztelet mellett is — bizony csak szofisztikus beszéd. Hiszen a büntetés igazi

¹ Adolf Merkel: Vergeltungsidee und Zweckgedanke im Strafrecht. 1892.; V. ö. még M. Liepmann: A. Merkel. Die Lehre von Verbrechen und Strafe. 1912.

² K. Binding: Strafrechtliche und strafprocessuale Abhandlungen. I. kötet, 1915. 76. l.

tartalmára, a büntetőjogi megtorlás mibenlétére aztán Binding is csak odajut, hogy az nem egyéb, mint baj (Übel). Igaz, hogy ez a baj (*diese Übelnatur der Strafe*) kétélű, mert az államra is baj az, hogy egy embert büntetésül meg kell semmisíteni, szabadságától megfosztani, a börtönök fenntartása az államnak is nagy költségébe kerül, de — ezzel vágja ketté a gordiusi csomót — az államra a büntetés kötelesség, az állami közakarat ellen fellázadt egyéni akaratot le kell törni, az engedetlen alá kell rendelni a jog uralmának. A jogsértésnek így a jogfenntartó tartalommal viszonzása lesz az, ami a jogrendet kibékíti a tettel szemben is.

Ugyde az államnak mindez csak eszmei vagy anyagi kár, a bajt, amit a megtorlás jelent, mégis csak az elítélt érzi és szenved egyedül. A megtorlás tehát a bajjal viszonzást jelent. Világos bizonyítéka ennek az újkori és mai nemzetközi jog is, mely a *retorsio* és a *repressaliak* alatt általában ezt érti. Vajjon ezt kell-e a büntetés tartalma alatt értenünk ma is? Ez-e az állami büntetés leglényegesebb vonása, amelynek hangoztatásával megoldottuk a büntetés tartalmának problémáját?

Erre a kérdésre határozott nem-mel kell felelnünk. A megtorlás amennyire hozzátartozik a büntetés fogalmához, ennek mintegy a megszokott ősi köntöse, épúgy nem meríti ki s nem adja hiven vissza azt a tartalmat, amit a mai állami büntetés alatt érteni kell. A megtorlás szó kétségtelenül a talio gondolatának finomított kiadása. *Birkmeyer* maga őszintén elismeri, hogy a büntetés az ősi „igazságtalan megtorlás”-ból, a boszúból fejlett ki „igazságos” megtorlássá, — az egykori boszúhoz azonban a mai büntetésnek csak annyi köze van, mint az oltott rózsának a vadrózsához.¹ Ugyde épen ez az őszinte beszéd győz meg affelől, hogy a megtorlás nem a lényege, nem a tartalma, csak a formája, jogi alakja a büntetésnek. Amint a legszebb oltott rózsza is mégis csak rózsza s fogalmilag, növénytani nevére, az osztályozás szempontjából egy kategóriába tartozik a legszerényebb csipkerózsával, úgy az állami büntetés az őskorban, Hammurabi

¹ *Birkmeyer*: Schutzstrafe und Vergeltungsstrafe. Heidelberg, 1906. 5 l.

vagy Mózes idejében is alakilag ugyanaz a megtorlás volt, illetőleg az akart lenni, mint ma, — jóllehet mégis csak óriási különbség van a Hammurabi vagy a Manu törvényének büntetései és egy modern Btk. büntetési rendszere között. Ott a büntetési rendszer a halálbüntetés és a testcsonkítások különböző, raffináltan kegyetlen végrehajtási módjából áll, — ma pedig a halálbüntetés több államban egyáltalán nem létezik, ahol fennáll, ott is a legritkább esetekre (1—2 büntetett miatt) alkalmaztatik, a testcsonkítások mindenütt eltörölve, helyett a szabadságvesztés különböző, de egytől-egyig emberies alakjai képezik az uralkodó büntetési rendszert. De a régi kegyetlen és a mai emberies büntetési rendszerben is a büntetés mint viszonzás, az elkövetett rossz tett, az erkölcsileg és jogilag helytelenített cselekmény megtorlása jelentkezik.

Ha azonban azt akarjuk megtudni, miben áll ez a büntetőjogi viszonzás, mit jelent, mit tartalmaz az állam által a büntetett miatt alkalmazott „joghátrány“, erre a „megtorlás“ szó nem nyújt kielégítő feleletet. A megtorlás kétségtelenül keményen hangzó szó, kellemetlenséget jelent, de magában véve mégis csak üres szó, mely a büntetés mibenlétére semmi konkrét dolgot nem tartalmaz. Mi hát a büntetés valódi tartalma, az e feletti vizsgálódást tovább kell fűznünk s nem szabad s „megtorlás“ szót oly kifogástalan tökélyű varázsigének tekintenünk, mellyel minden meg van fejtve, holott a büntetés igazi tartalmáról még semmit sem mond.

A legelső gondolat, amit a büntetés szó felébreszt bennünk, kétségtelenül a kellemetlenség, a szigor, a fizikai baj eszméje. A büntetés ősidőktől fogva maig mint a jutalom, a jutalmazó viszonzás ellentéte, a „bajjal sújtást“ a rossz tett érzéki helytelenítését, a büntetett egyén *megfenyítését* jelenti. Világosan beszélve, ez a büntetés tartalmának egyik részlete. A régi világ fájdalmas kivégzési módjai, a különböző kegyetlen, emberietlen testcsonkítások, az örökös testfenyítések, ugyanazt a gondolatot akarták megvalósítani, mint a mai idők humánus és ésszerű büntetési eszközei: a fegyház, börtön, fogház és a pénzbüntetés. Ez az u. n. fenyítő elem, a szigor, a büntetésnek elmaradhatlan tartalmi ismérve ma is. „Jutalmazó büntetés“ fogalmi ellenmondás.

Oelkernek érdekes fejtegetései¹ „jutalmazó büntetőjog“-ról (Lohnstrafrecht) és a „jutalomszerű megtorlás“-ról (Lohnweiser Vergeltung) helyesen mutatnak ugyan rá arra, hogy a régi világban is, a jelenkorban pedig még inkább, a büntetőjog is ismeri a *megbocsátás* és a büntetés elengedésével való *jutalmazás* eszméjét, így az őszinte önkéntes beismerést és megbánást, a „tevékeny bánatot“, az okozott kár jóvátételét vagy az arra való komoly törekvést, a kísérlettől való önkéntes elállást, a már okozott eredmény önkéntes elhárítását a büntetőtörvények ma mindenütt enyhítő körülménynek vagy éppen büntethetőséget kizáró oknak tekintik. Az első ízben vétkező kisebb büntettesnek, ha az illető még nem minősíthető erkölcsileg romlottnak, a büntetés elengedése a régebbi jogokban is ismeretes (biróság előtti megkövetés, békekezesesség), legújabban pedig a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése, illetőleg elengedése vagy a próbárbocsátás az összes kultúr államok büntetőjogában befogadásra talált. A börtönből a megjavult elítéltnak az ítéletileg megszabott büntetési idő előtt való feltételes szabadonbocsátása, vagyis a büntetés bizonyos hányadának elengedésével való jutalmazása az angol büntetőjog nyomán szintén mindenfelé törvénybe lett iktatva.

A megbocsátásnak és jutalmazásnak, valamint az ezekkel rokon kegyelmezés eszméjének a büntetőjogban való elismerése és érvényesülése azonban magával a büntetés fogalmával és tartalmával semmi összefüggésben nincs. Nem a büntetés általános belső elemeit, a tartalmát változtatjuk meg, amikor enyhítő körülményül számítjuk be a tevékeny bánatot, a töredelmes beismerést, nem a büntetés fogalmát értelmezzük másképen, mikor az önkéntes elállás vagy az eredmény önkéntes elhárítása címén felmentjük a kísérlet elkövetőjét, hanem ez csak azt jelenti, hogy a büntető igazságszolgáltatás feladata nem merül ki a büntetés alkalmazásában, a valóban bűnösnek és büntetésre méltónak ítélt egyén megfenyítésében, hanem szerintem is éppoly fontos és erkölcsi szempontból még fontosabb feladata az ártatlanul terheltnek felmentése, a ha-

¹ *Fr. Oelker*: Strafe und Lohn. Rektoratsrede. Würzburg. 1907.

tósági zaklatástól, üldözéstől való mielőbbi megszabadítása. De a valóban büntetésre méltónak talált, elmarasztalt vádlottra nézve is, az igazság követelménye az, hogy a büntetés nemét és mértékét a bíró mindig az illetőnek egyéni „bűnössége“ arányában állapítsa meg, a bűnösséget csekélyebb színben feltüntető körülményeket, jellemének, egyéniségének jó tulajdonságait az ő javára számítsa be.

Jutalmazó büntetésről vagy jutalomszerű megtorlásról beszélni tehát nem szabatos, sőt ellenmondás a büntetés fogalmával, amely ha bárminő csekély, enyhe, pusztán erkölcsi jellegű is, pl. a dorgálás, a pár korona pénzbüntetés, 1—2 napi államfogház, mégis lényege szerint mindig *erkölcsi rosszalás*, helytelenítés kíván lenni s az elitéltre kellemetlenséget s különböző tekintetben jogi megszorításokat jelent. Hogy a jutalmazás is „viszonzás“, hogy a jutalmazás is az igazság követelménye, ebben Oetkernek tökéletesen igaza van, de ez épen ő ellene bizonyít. A viszonzás, a megtorlás nem tartalma a büntetésnek, mint ő vitatja, hanem csak az alakja, a megjelenési módja, épúgy mint a jutalmazás lényege, tartalma nem a viszonzás, hanem az az erkölcsi vagy materialis előny, amit a jó tett vagy a méltánylandó tulajdonság, az érdem viszonzásául kap az illető. Az is teljesen igaz, hogy a biztosító intézkedések (gyógyületartóztatás, a menhelyre, nevelőintézetbe elhelyezés) tartalma nem malum, nem fenyítés, hanem gondozás, tehát jótétemény, — de ez sem igazolja a jutalmazó büntetés gondolatát, hiszen a „biztosító intézkedés“ más fogalom, mint a büntetés. Éppen az ilyen, úszó határokkal elválasztott fogalmak biztos megkülönböztetése végett kell szilárdan ragaszkodnunk a jól kiépített fogalmak szigorú megtartásához.

Ha azonban elismertük is azt, hogy a fenyítés, a „bajjal sújtás“ tartalmi eleme a büntetésnek, ezzel egyáltalán nem akarjuk magunkévá tenni azt a durva, emberietlen felfogást, mely a szenvedésokozásban, a testi fájdalom keltésben látja a büntetés vagy legalább is a súlyosabb jellegű büntetések lényegét. Örömmel constatálhatjuk azonban, hogy manapság ezt az álláspontot senki sem meri nyíltan támogatni. Sőt a legellentétebb elméletek hívei egyértelemmel hangsúlyozzák,

hogy a büntetési „malum“ alatt nem szabad a régi kegyetlen, hátborzongató testi fájdalokat érteni. A modern büntetőjogból a XIX. század folyamán el is tűntek az u. n. testi büntetések, a gályarabság, a testkinzó vallatás, a tortúra, csupán a halálbüntetés és a vesszőzés maradtak fenn itt-ott, mint nagy ritkán alkalmazott büntetések, amely emberietlen jogmaradványok ellen is a modernebb felfogású büntetőjogászok állandó harcot folytatnak. Ugyanily magasabb, emberieségi és erkölcstani szempontból kifogásolhatók a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során régebben alkalmazott, s újabban egyesek által javaslatba hozott „szigorítások“, amelyek célzatosan testi szenvedés okozására irányulnak (sötét zárka, böjtöltetés).

Mit kell és mit szabad lát a büntetési „malum“, a fenyítés és a szigor alatt érteni? Erre nézve is csak a lélektani elemzés igazít el. Ez pedig két irányban tárja fel azt a lelki folyamatot, amit az állam a büntetés alkalmazása által az elítélt büntetessel szemben elérni vél. A büntetés az állam, illetőleg az annak büntető hatalmát tényleg gyakorló bíróság és a végrehajtó hatóság kezében lelki fenyítő eszköz, mellyel a rossz tettéért elítélt egyént lelkileg akarja sújtani, a törvény ellen cselekvő ember rosszakarátát megtörni, jellembeli hibáit visszafejlesztetni s akarátát, jellemét helyes irányba téríteni törekszik. Az első mozzanat a büntetésben az erkölcsi helytelenítésre, a hibás akarat leintésére irányuló pszichikai behatás. Különösen az első ízben bűn útjára tévedt egyénekek szemben ez az állami (hatósági) dorgatorium, az elkövetett cselekmény helytelenségére való erélyes figyelmeztetés nemcsak szükséges, de rendszerint felette üdvös hatása is. Ugy hogy minimális súlyú büncselekmény miatt az első botlásért az állam olykor beéri ezzel a hivatalos dorgálással, vagyis merőben erkölcsi büntetéssel. De a visszaeső, vagy éppen megátalkodott büntetéseknél is a büntetésben ez az erkölcsi helytelenítés és figyelmeztetés mindig bennefoglaltatik, mint a fenyítés és a nevelés mozzanata.

A fenyítés azonban a büntetésben egyebet is jelent az erkölcsi helytelenítésnél. Amint a szülő a helytelen viselkedésű gyermekét, ha a szép szó nem használ, esetleg érzékel-

hető módon igyekszik helyesebb viseletre szoktatni, úgy az állam is, amikor már a büntetéshez kénytelen nyulni, rendszerint nem érheti be az erkölcsi praedicatióval. A büntetésben tehát rendszerint érzékelhető kellemetlenségnek is kell lenni, ami a büntett elkövetőjének lelkében az állami tilalom komolyságát, annak a tettes akaratára nehezedő szigorát éreztette. Miben álljon ez a kellemetlenség, meddig terjedhet ez a szigor, az általánosságban nehezen körvonalazható, s abszolút mértéket erre nézve felállítani alig lehetséges. Sokak meggyőződése szerint a büntetési malum terjedhet az élet elvételeig, míg mások szerint az állam csak a személyes szabadságot, a vagyont vagy bizonyos közjogi jogosítványokat vehet el, illetőleg korlátozhat.

Az élet elvétele, vagyis a halálbüntetés az elképzelhető legnagyobb érzelmi baj, amit a büntetés tartalmazhat, s amit az egyén szempontjából mint fájdalmat és veszteséget értékelni nem is lehet. Ahol az állam ezt a legmagasabb fokú malumot is alkalmazza büntetésül, ezt a mai fejlett büntetőjogi felfogás mellett csak azzal indokolhatja, hogy lehetnek esetek, amidőn egyfelől a bűncselekmény súlya (több emberen elkövetett gyilkosság), másfelől a tettes antisocialis hajlama, egyéniségének igazi közveszélyessége (meggyőződéses anarhisták, kéjgyilkosok) miatt más, emberileg igazságos és szükséges kivezető utat nem talál, mint a büntetett fizikai megsemmisítését. A halálbüntetés létjogosultsága a büntetés-tannak önálló külön problémája lévén, azzal e helyen még kitérés címén sem lehet foglalkoznom, a büntetési malum szempontjából csak azt említem meg, hogy a kérdést néztem szerint már *Beccaria* a leghelyesebben megoldotta, midőn a halálbüntetést az emberiség eszméjével ellentétben állónak nyilvánítja, melyet a szükségesség és a hasznosság sem igazolnak, mert a jogrendet enélkül is fenn lehet tartani, példák rá azon államok, melyek a halálbüntetést eltörölték, — de az erkölcsi fejlődés törvényével is ellenkezik, mert éppen a kegyetlenségre nyújt példát az embereknek. Ezzel az elvi állásponttal, melyet részemről ma is magamévá teszek, nem ellenkezik, hogy rendkívüli időkben, „midőn a nemzet elveszti vagy visszahódítja szabadságát, vagy anarhia idején,

midőn a törvények helyét a féktelenség foglalja el", — a halálbüntetés visszaállíttatik, vagy időlegesen kivételes esetekre alkalmaztatik. Beccariának ezen szavai ma, 150 év múlva is igazak és helytállóak. A sajnálatos kivételt, az emberiség elvétől való időleges eltérést is, amit már ő megtett, igazolja vagy legalább kimenti az emberiségnél is magasabb elv: *a salus reipublicae*.

Legkényesebb és büntetőjogi szempontból is legvitásabb ugyan ilyen kivételes esetekben is az u. n. politikai büntetésekkel szemben a halálbüntetés jogosultsága. Amennyire igazolt s lélektani és ethikai szempontból is indokolt általában a politikai büntettek enyhébb megítélése, époly nehezé teszi a kérdést a politikai büntett fogalmának meghatározatlansága és ruganyossága. Ebben a rendkívül fontos kérdésben is, melyre itt szintén nincs helye kiterjeszkednem, csak a helyes közvetítő megoldás nyugtathat meg. A tisztán idealisztikus vagy altruisztikus motívumból cselekvő politikai büntetésekre a legsúlyosabb büntettek miatt is igazságtalan és szükségtelen a halálbüntetés, — ellenben az egoisztikus okokból, a közönségesnél is nagyobb állami és társadalmi veszélyt és helyrehozhatlan országos károkat, az állam politikai önállóságának vagy egységének, esetleg területi épségének megcsönkítését okozó büntettek vagy a társadalmi rend felborulását, belháborút, forradalmakat, céltudatosan vagy vétkes könnyelműségből előidéző cselekmények miatt azok elkövetőivel, mint politikai és társadalmi tekintetben közveszélyes egyénekkel szemben a legszigorubb fellépés s így a legmagasabb büntetés is gyakran elkerülhetetlen s emberileg érthető lehet.

A halálbüntetéssel bizonyos tekintetben analógiába hozható a testi büntetések legutolsó maradványa, a botbüntetés is, mint testi fájdalmat jelentő büntetési malum. Ezt a ma már csak igazán 1—2 államban fennálló vagy rendkívüli okokból időlegesen visszahozott büntetési nemet épen az emberiség eszméje sepepte el a XIX. század folyamán s jellemző, hogy csupán Oroszországban, ahol igazi testfenyítő büntetés gyanánt alkalmaztatott és pedig rendszeresen a XIX. század legvégéig (Dosztojevszky írja le megrendítően a *4000 botütés* végrehaj-

tásának borzalmait az „Egy halottas ház emlékiratai“-ban) és Angliában (fiatalokra és rablókra s 1912 óta a leánykereskedőkre) tartotta fenn magát a legutóbbi időkig. Az 1903-iki új orosz Btk. azonban eltörölte. Ahol újabban rendkívüli okokból visszahozták (Dánia és hazánk), többé nem is testi, hanem egyenesen megszegyenítő büntetés gyanánt igtatták újból törvénybe (Dániában 27, nálunk 25 ütés maximum), abból a feltevésből indulva ki, hogy már magának ezen megszegyenítő büntetésnek a képzele elég hatályos visszatartó erővel fog birni bizonyos elharapózott ocsmány büntettek továbbterjedése ellen. Sajnos, ez a feltevés rendszerint csak önámítás. Amint a halálbüntetés képzele, sehol nem volt képes visszatartani a nagy büntetéseket a gyilkosság vagy a halállal fenyegetett más büntettek elkövetésétől, úgy a börtöl való fenyegetés is ránk, finomabb erkölcsi érzésű emberekre bizonyára birna ily visszatartó erővel, de ezzel a durva eszközzel nem az erkölcsileg ép érzékű tisztességes embereket akarja a törvény visszatartani, akik enélkül sem igen tévelyednek az említett ocsmány büntettekre, hanem azokat a lelkiismeretlen, cynikus szerencsevadászokat, vagy eldurvult lelkű kegyetlen jellemeket, akikre pedig a néhány botütés képzetének aligha lesz legcsekélyebb visszariasztó hatása. A deres nem méltó a restaurációra. Ugy a súlyos, mint az enyhébb jellegű büntettek miatt, úgy a durva lelkületű, elvetemült nagy büntetésekre, mint a kevésbé energikus jellemű vagy éppen csak megbotlott egyéniségekkel szemben a mai büntetőjognak van helyesebb, emberiesebb és mégis hatályosabb és biztosabb eredménnyel biztató büntetési eszköze, s ez a szabadságvesztés. Ezért lett az vitán felül uralkodó büntető eszközzé a mai összes kulturállamokban.

A szabadságvesztés büntetés legtöbb alakja szintén bizonyos fizikai kellemetlenséggel is jár. Már maga a mozgási, a helyváltoztatási szabadság korlátozása is kétségtelenül érzékeny kellemetlenség nemcsak az intelligens emberre, de a szellemileg alacsonyabb színvonalon álló elitéltre is, aki különben nem értékeli annyira az „egyéni szabadság“ varázsát. Még súlyosabb ez a kellemetlenség a fegyházban vagy fogházban előírt pontos életrend, az óraszerű pontossággal

megállapított és megkövetelt napirend folytán. De legérzékenyebben érinti a börtönre ítéltet a munkakényszer, az előirt folytonos és kényszer jellegével bíró foglalkoztatás. Ez a pont az, ahol az állami büntetésben kívánatos szigor és a humanizmus követelményei látszólag szintén összeütköznek, ami a sentimentalizmusra hajló kritikuskokban a mai börtönbüntetést is kegyetlennek, modern rabszolgaságnak minősíti, a szigorúbb felfogásuak szemében pedig épen túlenyhének, a büntettek kényeztetésének hirdeti a mai tiszta, világos fegyházi cellákat, a tápláló ellátást. Hogy az igazság itt is a középben van, azt alig szükség mondanom.

A humanizmus a büntetőjog szempontjából nem öncél, csak egy, habár a legemelkedettebb vezérelv, amelyet a durvaság és kegyetlenség túlhajtásainak ellensúlyozása végett kell folyton szem előtt tartanunk és hangsúlyoznunk. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a büntetésnek mindig enyhének kellene lenni s óvakodnunk kellene kellemetlenséget, lelki fájdalmat okozni az elítéltnak. Ellenkezőleg, a szigorú büntetés nemcsak az abszolút igazság követelménye, de az emberi igazságnak is parancsa. Aki súlyos büntettet követett el és pedig erkölcsileg és társadalmilag nem menthető indító okokból, aki emberietlen, kegyetlen jellemvonást vagy megrögzött bűnös hajlamokat árult el cselekményei által, vagy lelkiismeretlen könnyelműséggel veszélyezteti az állam, a társadalom vagy a magánosok fontos érdekeit: az ily erkölcsileg hibás és antisocialis egyéniségeket a humanizmus szent eszméje címén sem szabad „dédelgetnünk“. Az ilyen rossz irányban haladó egyéniségnek huzamos időre szigorú munkakényszer alá helyezése, a rosszakaratnak lehető letörése és fegyelmezése nem kegyetlenkedés, nem emberietlenség, sőt épen magának az illetőnek is a jól felfogott érdekét mozdítja elő.

Az emberiség követelménye azonban, hogy a börtönre ítéltet és pedig a legsúlyosabb büntett miatt elítéltet, vagy a megrögzött büntettest is emberiesen, azaz tisztességesen kezeljük a börtönben. Abban igaza van Julius *Vargának*, hogy az elítéltet nem szabad rabszolgának, jog nélküli lénynek tekinteni, akivel szemben minden durvaság meg van engedve. Nem korbáccsal, vagy bottal, nem láncokkal, bilincsekkel,

nem hideg zuhannyal, vagy agyonéheztetéssel kell a rossz-akaratot megtörni és átalakítani, hanem a lelkiület átidomításával, amihez első lépcső a pontos élet- és munkarend pedáns megtartására való reászoktatás, ami közvetve, szinte észrevétlenül újjáteremtheti a rendetlen, felületes, vagy dologkerülő egyéniséget. Közvetlenül pedig a jóakaratu beszéd, a következetesen szigorú, de emberies fegyelmi eszközökkel, a szorgalom és őszinte jóviselet igazságos jutalmazása által lehet az elítélteket a börtönben is nevelni az önfegyelmezésre. Nem a durva, trivialis szidás, nem az elítélt által elkövetett büntettnék folytonos szemérehányása — ami a legrosszabb rendszer —, hanem a komoly, szigorú, de mindig jóakaratu figyelmeztetés a helyes viselkedés törvényeire s az elítélt saját jól felfogott érdekére.

A szabadságvesztés büntetésnek helyes végrehajtása, ha egyaránt ki tudja kerülni a kegyetlenkedést és a lágyszivűséget, juttatja legvilágosabban kifejezésre a mai büntetés tartalmát képező malum-ot, az igazságos szigor, a léleknek a megfenyítését, ami a büntetés belső oldalának egyik leglényegesebb vonása.

A mi Btk.-ünk szabadságvesztés büntetései ellen az emberiség szempontjából nem lehet kifogást emelni, sőt ellenkezőleg az emberiség eszméjét az igazságos szigor rovására szinte a lágyszivűségbe viszi, midőn súlyos büntettek miatt is módot ad az egy napi fogház, vagy államfogház kiszabására — ami igazán csak névleges büntetést jelent —, másfelől azonban a legsúlyosabb büntettek miatt, a legsúlyosabb bünhalmazat, visszaesés vagy üzletszerű elkövetés esetén sem ismer 15 évnél hosszabb tartamú szabadságvesztést (kivéve az előirt életfogytiglani fegyház eseteket), amiből az utolsó negyedrészt már feltételes szabadságon tölthető s az életfogytiglani fegyházra elítélt is már 10 év kitöltése után közvetítő intézetbe küldhető s itteni 5 év után feltételes szabadságra bocsátható.

A közjogi jogositványok felfüggesztése (hivatalvesztés, politikai jog gyakorlataától való megfosztás), amelyek még büntetési eszközökül (legtöbbször u. n. mellékbüntetésül) alkalmazhatók, ha fizikai fájdalommal, kellemetlenséggel rendszerint

nem járnak is, mindenesetre szintén malumot, bizonyos erkölcsi hátrányt jelentenek. Mindeniknél abból a feltevésből indul ki az állam, hogy a büntett miatt elítélt egyén önmaga is kézzelfoghatóan érezze s a közönség is tudomásul vegye, hogy a súlyosabb bűncselekmény elkövetése erkölcsi hiba is, melynek elmaradhatlan következménye bizonyos erkölcsi kellemetlenség, bizonyos fokú megszégyenülés és megszégyenítés, anélkül, hogy ezt a kellemetlenséget is a régi világ drasticus eszközeivel (polgári halál, teljes jognélkülivé tétel, bitófához, szégyenfához kötés) vinnők keresztül. Az emberiség ezen a téren is óriási haladást tett a XIX. század második felében, midőn az u. n. becstelenítő büntetéseket világosan eltörölte s ha ma is igénybe vesszük is — nagyon helyesen — a tiszta erkölcsi jellegű büntetéseket, ezek alakjait, eszközeit úgy állapítjuk meg, hogy az elítélből a becsületérzést, az emberi méltóság tudatát ki ne öljük, ellenkezőleg a bizonyos közjogi jogositványoktól való időleges megfosztás által az illetőben a helyesebb, a kifogástalan erkölcsi és társadalmi életre való törekvést, a becsületes élet utáni vágyat ébresszük fel, vagy erősítsük.

A pénzbüntetés talán az a mai büntetési eszközök sorában, ami se testi, se lelki fájdalommal, kellemetlenséggel nem jár. Mindenesetre azonban ebben is van bizonyos malum, azaz kellemetlenség, t. i. a vagyoni megrövidítés, ami szegény vagy középvagyonu embernél elég súlyos csapást jelenthet. Nagy vagyonuaknál persze csak akkor van értelme s akkor képez igazi malumot, ha az elítélt vagyonának arányában szabatik ki, amit a talán sokszoros milliomos elítélt megérezzen.

A fenyítés, a lelki sujtolás azonban, ami így a büntetés lényegéhez tartozik, nem meríti ki teljesen annak tartalmát. A lélektani elemzést, a büntetés tartalmának analizálását még tovább kell fűznünk. A büntetés másik oldala, ami a fenyítést, a kellemetlenséget elválhatlanul kíséri, a bűnhődés, az elítélt egyén lelki felemelése, megtisztítása. Ez az oldal, bár nem oly nyilvánvaló, mint a fenyítés s csak később felismert és méltatott mozzanata a büntetés fogalmának, de szintén lényeges tartalmi vonása a mai büntetésnek. A régi világ és pedig — sajnos — itt a XVIII. század közepét megelőző kort kell a régi alatt érteni, ezt a tartalmi vonást nem

nagyon látja vagy legalább is nem tekinti fontosnak és elengedhetetlennek a büntetésben. A régi büntetőjog a büntetés által inkább csak sujtani akart, a felemelés, a bűnhődésre készítés, a javítás csak igen kevés idealisztikus gondolkozásu bölcsész vagy jogász elméjében élt, a közfelfogás s az azt kifejező büntetőtörvények a büntetés eme második, mélyebb, de annál fontosabb tartalmi eleméről még nem birtak tiszta felfogással.

Legkevésbé sem akarom a régi idők alkotásait kisebbiteni, a letűnt korszakok kulturális törekvéseit ócsárolni, hiszen figyelembe kell vennünk az összehasonlításnál a nagy tömegek értelmi és erkölcsi színvonalának elmaradottságát. Más oldalról épen bámulattal kell adóznunk az ókori görög bölcsészet és művészet, a római jog és a római világbirodalom, a keresztyén egyház alkotásainak nagyszerűsége felett. A büntetés fogalmára, lényegének felismerésére is úgy a görög bölcsészek, a római remek-jogászok, az egyházi atyák, majd a későbbi középkor és az újkor egyházi és világi írói gyakran oly emelkedett, tisztult felfogást hirdetnek, oly tételeket állítanak fel, amiket ma is helytálló igazságoknak fogadhatunk el. Azonban ez az elismerés nem tarthat vissza annak a megállapításától, hogy a büntetés felemelő, javító jellegét és szerepét csak egyes kivételes, mélyen szántó elmék ismerik fel s ezek nem képesek koruk uralkodó felfogását és rettenetes, kegyetlen büntetési rendszerét megváltoztatni. A XVIII. század közepéig az uralkodó közfelfogás, az összes törvényhozások, egyedül a bajjal sujtásban, a minél kegyetlenebb fenyítésben látják a büntetés lényegét, igazi tartalmát. Ez a durva felfogás tartja fenn évezredekken keresztül a civilisatio élén haladó államokban is a halálbüntetések mindennapos rendszerét, a szörnyűnél szörnyűbb testcsonkításokat, a torturát, a botozást, a gályarabságot.

A XVIII. század közepétől indul meg a hatalmas szellemi fejlődés, az eszmék igazi forradalma, mely a büntetőjogi barbarismus sok rettenetes tévelygésére bátran reámutat s hosszas küzdelmek és sajnálatos vérontások árán diadalra juttatja az emberiség elvét a büntetőjogban is. Ez az új korszak, a modern, emberies büntetőjog megszületése terjeszti

el, teszi uralkodóvá a büntetés új felfogását is. A modern állam a büntetés által a büntettest nemcsak sujtani, nem megsemmisíteni, nem fizikailag és erkölcsileg megcsonkítani, tönkretenni, hanem az emberi igazságnak megfelelő szigorral ugyan fenyíteni, de emellett felemelni, megjobbitani, erkölcsi hibáitól megszabadítani, megtisztítani is akarja.

A felemelés, mint a büntetés tartalmának másik oldala, nem a közönségesen u. n. javítást jelenti, ami a büntetés egyik célja gyanánt tekintendő — mint erről alább bővebben lesz szó —, hanem a büntetés lényegéhez tartozó azt a gondolatot, hogy a büntetés mindig olyan legyen, mely a büntettest bűnbánatra, megtérésre készítse. Ezt pedig csak az igazságosan szigorú, de egyuttal emberies büntetés biztosítja. A büntetési eszközöket úgy kell megállapítani — a büntetési és a büntetés kiszabási rendszert úgy kell összeállítani —, a végrehajtást úgy kell irányítani és keresztülvinni, hogy a konkrét büntetés mindig *sujtson és felemeljen*. Az a büntetés, amely csak sujt, csak fájdalmat okoz, amely megsemmisíti, tönkreteszi az elítéltet, nem tökéletes büntetés. Formailag, alakilag büntetés, megtorlás lesz az is, mint a halálbüntetés, a testcsonkítás, a gályarabság évezredekken át tényleges büntetési eszközök voltak, de az ilyen merőben sujtó büntetés a helyes büntetés mértékét nem éri el, hiányzik belőle az erkölcsi elem.

A büntetés teljességéhez, lényegéhez tartozik, hogy az bűnhődésre indítsa az elítéltet, azaz a megnyugvás, a büntetés igazságosságának az érzetét is keltse fel benne. Az oktalanul, feleslegesen túlszigorú büntetés visszatetszést kelt a kívülállók, a társadalom szemében is, az elítélt lelkében pedig megnyugvás helyett a méltatlanság, az ártatlanul szenvedés gondolatát ébreszti fel s megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az erkölcsi megjobbulást. De époly hiányos, tökéletlen a túlenyhe, az oktalanul lágyszivü büntetés is. Olvastam esetet, hogy az elítélt maga kevesellette a reá kiszabott minimalis büntetést, a saját igazságérzete szerint „többet érdemelt volna“. Az 1—2 napos államfogház büntetésnek, amit az elítélt maga sem vesz komoly büntetésnek, aligha van felemelő hatása.

A büntetés akkor tökéletes, akkor felel meg a fogal-

mához fűzött követelményeknek, ha a fenyítő és a felemelő elem egyensúlyban van benne. A büntetésnek nem szabad merőben másoknak a hasonló tettek elkövetésétől való elrettentésére irányzott eszköznek lennie, amire szolgáltak a régi világ rettenetes kivégzései, a borzadályos „bevezető“ tortúra a kivégzés előtt (a francia jog : question preparatoire-ja), a rémes testcsonkítások. A büntetésnek kell bizonyos mérvű és pedig igazságos szigor tartalmaznia, hogy másoknak is tanulságul, a bünelkövetéstől visszatartó motivum gyanánt szolgáljon, de másfelől az elítélre vonatkozólag mindenestre „lelki gyógyszernek“ kell lennie, vagyis olyannak, hogy az elítélt belássa az igazságos szigor jogosultságát, vagy más esetben kénytelen legyen elismerni, hogy az enyhe mértékben alkalmazott büntetés méltányolta az ő enyhítő körülményeit. Az ily ideálisan igazságos büntetés fogja magát az elítéltet is a megjobbulásra, az újabb büntetéstől való tartózkodásra motiválni.

A büntetés tartalmának általános körvonalozása után áttérhetünk végül a legvitásabb s leggyakorlatiasabb kérdésre, mi a büntetés feladata, célja, vagy ha erre sem tudunk egyetlen szóval megfelelni, mik a büntetés céljai? Miként fentebb reámutattam, a büntetés céljait a büntetéstannak világosan és határozottan ki lehet és ki kell tűznie, azonban ezek a célok, feladatok voltaképen nem egyebek, mint a büntetés tartalmának, a büntetés alap gondolatának gyakorlati megvalósításai. A célkitűzésnél tehát a büntetés lényegét, tartalmát kell alapul vennünk, annak további lélektani elemzése, részleteire szétszedése s az alapelemek megvalósításának határozott programba öntése az, amit a büntetés feladata, vagy célja alatt értünk. Miután a büntetés tartalmát a fenyítésben és a felemelésben láttuk, ennek a két lényeges vonásnak a részletes elemzése lesz a további feladatunk.

Legelterjedtebb felfogás, hogy a büntetés célját vagy céljait a megtorlás *vagy* a megelőzés, vagy a kettőnek összekötésével a megtorlás *és* megelőzés jelszavakba foglalják össze. A classicus iskola s a mai idealisticus felfogású írók a megtorlást tekintik az egyedül helyes és elegendő célnek. Legfeljebb odáig mennek egyesek, hogy a megtorlás fogalmába nemcsak a viszonzás és az elégtétel eszméit, hanem

egyek konkrét célokat is beleinterpretálnak, így az általános visszatartást, megakadályozást, mely utóbbiakat azonban csak másodlagos (mellék-) céloknak ismernek el a megtorlás, mint főcél mellett. A realisticus gondolkozású írók, általában az u. n. modern irányok követői ellenben a megtorlást mellőzve, a megelőzést tekintik oly gyűjtő fogalomnak, melybe a büntetéstől várt különböző lélektani hatásokat bele lehet foglalni. A megelőzés fogalmát Bentham óta ismét ketté választják: általános és különös megelőzés jelszavakra, az előbbinek bő köpenye alá foglalva össze az általános visszatartást, az elretentést, az elégtételt, a különös (a tettesre vonatkoztatott) megelőzés alá pedig az intést, a javítást és az ártalmatlanná tételt sorozzák.

Az összetett elmélet hívei itt is kitananak elvi kiindulási pontjuk, a kiegyenlítés mellett s a látszólag egymást kizáró két elvet, a megtorlást és a megelőzést összekötik s reámutatva a minden áron való egyszerűsítés túlzásaira és egyoldalúságára, nyíltan bevallják, hogy a büntetés céljait egyetlen jelszóba összefoglalni lehetetlenség. Ne arra törekedjünk hát, hogy a megtorlás vagy a megelőzés előbbrevalóságát kimutassuk, hanem mindkét gondolat értékét elfogulatlanul vizsgáljuk meg s a bennük levő helyes, igaz eszméket fűzzük logikai rendbe. A büntetés céljait, feladatait nézetem szerint is ezzel a higgadt, kiegyenlítő felfogással lehet elméletileg is megnyugtatóan és a gyakorlati életnek valóban megfelelően megállapítani és helyes rendbe sorozni.

A megtorlásról és a fenyítésről fentebb mondottak alapján ezt az egymásból folyó két eszmét nem tekintem a büntetés konkrét céljainak. Nem azért, mintha kétségbe akarnám vonni e két eszme igazságát, de azért, mert a megtorlás csak jogi alakja, a fenyítés pedig egyik tartalmi oldala a büntetésnek. Adjuk meg mindenkinek a magáét. Amily tisztelettel kell meghajolnunk az új classicus iskola mesterei, egy *Binding*, *Merkel* vagy *Birkmeyer* előtt, akik felülmúlhatatlan eréllyel meg tudták védeni a büntetés fogalmát s a büntettért való felelősség, a jogi megtorlás eszméjét a materialista irányok támadásai ellen, époly elismeréssel kell lennünk a modern büntetőjogi irány vezére: *Liszt F.* és kiválóbb fegyvertársai (*Seuffert*, *Stooss*, *Frank*) iránt, akik pedig az öncél-elmélet

nehézkés békóiból kiszabadították a büntetőjogi tudományt s a megtorlással szemben kivívták a megelőzés, a célbüntetés gondolatát, vagyis azt, hogy ne éadjük be a megtorlás és a fenytés egyoldalú hangoztatásával, hanem tűzzük ki világosan azokat a konkrét, gyakorlati célokat, feladatokat, amiket a büntetés által meg akarunk valósítani. Nagyobb elismerés alig érhetne volna a Liszt iskoláját, mint az, hogy *Beling* és *Richard Schmidt*, a *Binding* tanítványai (utóbbi hivatali utóda a lipcsei egyetemen), nyíltan bevallják,¹ hogy a büntetés célja kérdésében „a modernnek győztek“. A büntetés célját, helyesen céljait nyíltan meg kell nevezni s épen azzal, hogy e célokat világosan kitűzzük, elősegítjük az egész büntetőjog legfőbb célját, a társadalmi rend hathatósabb védelmét.

Viszont a megtorlás jelentőségére és igazságára alig lehetne nagyobb erősséget felhozni, mint egyik kiváló hazai büntetőjogászunkat, *Vargha* Ferenc kuriai tanácselnököt,² aki a legélesebben elítéli „a klasszikus büntetőjog eszmevilágát“, mely „maholnap a korhadó eszmék közé kerül“; a *Birkmeyerék* „régii igazsága“ szerinte „immár agonizál“ s „rövidesen elnyeli őket az örvény örökre“, — míg ugyanezen értekezésében másutt nyíltan beismeri, hogy „ha a megtorlást kikapcsolnánk, a jogbiztonság rögtön a minimumra süllyedne“ s „ha valamely nagyratörő törvényhozó már most kidobná a megtorlást és a bűnhődést büntetőjogunkból s azt tisztán profilaktikus és filantropikus intézményekkel akarná pótolni, erkölcsi és jogi anarchiát teremtene“. Ezek az őszinte kölcsönös elismerések kézzelfogható bizonyítékok az összetett elmélet helyessége mellett.

Miként állítsuk össze, hogyan formulázzuk és csoportosítsuk a büntetési célokat, erre nézve a büntetéstan irodalmában is a legnagyobb eltéréseket találjuk s a legélelnebb irodalmi harcok közepébe jutunk. A büntetési cél-elméletek-

¹ *Beling*: Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht. Leipzig, 1908. 3; *R. Schmidt*: Die Strafrechtsreform in ihrer strafrechtlichen und politischen Bedeutung. Leipzig, 1912. 128.

² *Vargha* Ferenc: A megtorlás és védekezés pszichológiája. Budapest, 1915. 5, 32, 33.

nek egész hosszú sorozatát lehetne összeállítanunk. Csak a legközkeletűbbeket véve figyelembe, ime a legvitatottabb célok: megtorlás — megelőzés — védelem — biztosítás — fenytés — gondozás — megváltás — elégtétel — elrettentés — intés — bünhődés — javítás — nevelés — ártalmatlanná tétel. Birkmeyer a célbüntetés elleni harcában a modern irányok büntetését veszélyességi — érzelmi — jellem alapján való büntetés (Gefährlichkeit-, Gesinnungs-, Character-Strafe) jel-szavakkal véli ad absurdum vinni.¹

A büntetés-tan szempontjából hálátlan és céltalan munka lenne a büntetési célelméletek eme sorozatán végigmennünk s mindeniknek helyességét vagy helytelenségét kifejtenuk. Melyiket vagy melyeket fogad el valaki az említett célok közül helyesnek vagy helytelennek, ez a büntetőjog alapelvei s a büntetés fogalma, lényege, tartalma felőli elvi álláspontunkkal rendszerint adva van, annak a folyamánya. Az összetett elmélet alapján s a büntetés alakja és tartalma felőli fentebbi álláspontomból folyólag nézetem szerint mindenekelőtt különbséget kell tenni általános és különös büntetési célok között. A büntetés *általános* céljai azok, amelyek általában az összes büntetési eszközökre, tehát az egész büntetési rendszerre vonatkoznak, — *különös*, helyesebben *relativ* célok pedig azok, amik csak egyik vagy másik büntetési eszközre, vagy a büntetteseknek, helyesen az elítélteknek egyik vagy másik csoportja, osztálya tekintetében állíthatnak fel. A büntetés-tannak előbb mindenesetre az általános, a mindenik büntetési eszközre érvényes célokat kell megállapítania, emellett azonban tisztázni kell az egyes büntetési eszközök és a büntettes csoportok tekintetében felállítandó célokat is.

A célkitűzésnek és csoportosításnak azonban egy másik, talán formalisztikus, de gyakorlatias szempontból is lehet kiindulnia. Meg lehet ugyanis különböztetni a büntetésnek *törvényhozói* (codificatorius), *birói* (bünteteskiszabási) és *végrehajtási* (közvetlen) célját. Igaz ugyan, hogy a bíró és a végre-

¹ K. Birkmeyer: Schuld und Gefährlichkeit in ihrer Bedeutung für die Strafbemessung. Leipzig, 1914.; K. Allfeld: Der Einfluss der Gesinnung des Verbrechers auf die Bestrafung. Leipzig, 1909.

hajtást foganatosító hatóság végeredményben nem tesznek egyebet, minthogy a törvényhozó akaratát, intenióit megvalósítják, ezekre nézve is tehát a cél már a törvény meghozatalával adva van, azonban kétségtelen másfelől, hogy a törvényhozás a büntetőtörvény meghozatalával, tehát bizonyos büntetési szervek felállításával vagy módosításával különböző, rendszerint messzebb fekvő (általánosabb) célokat kíván elérni vagy megközelíteni, mint a bíró, aki csupán az előtte állott egyén felett ítél s azzal szemben tűzi ki a konkrét büntetési célt, a végrehajtást vezető hatóság pedig csak a már elítélt egyénnel szemben, csak a büntetés gyakorlati keresztülvitelének miként alakításával igyekszik közvetlenül elérni az előirt vagy óhajtott célokat.

Egyébként ez a kettős felosztási szempont összefonódik s habár úgy látszik, hogy a törvényhozásra az általános, a bíróra és a végrehajtó hatóságra a különös célok az irányadók, a dolog mégis úgy áll, hogy a különös célokat is elvileg a törvény állapítja meg vagy annak rendelkezéseiből kell azt levezetés, elemzés útján megállapítanunk, a bíró és a végrehajtó hatóság pedig, habár első sorban a különös célokat nézik, de az általánosakat sem szabad soha szem elől téveszteniök.

Mielőtt most a büntetésnek általános céljait, mint a fenytetés és felemelés eszméinek folyamányait igyekezném kifejteni, az említett kiselejtzési processushoz két közkeletű büntetési cél, illetőleg jelszó értékelése végett mégis hozzá kell folyamodnom. A legújabb irodalmi vitákban ugyanis, amelyek a büntetés lényege és célja tekintetében a classicusok és a modernek közt lefolytak, gyakran esett szó a *védelmi büntetésről* (Schutzstrafe) és a *biztosító büntetésről* (Sicherungsstrafe), vagyis a modern írók hegyezték ki a „megtorlóbüntetés“ (Vergeltungsstrafe) fogalmával, a megtorlással, mint büntetési céllal szemben a *jogvédelmet* és a *jogbiztosítást*, mint a büntetés általános céljait.

Nézetem szerint a szembeállított egyik jelszó époly egyoldalúság és tautologia, mint a másik. Amennyire igaz, hogy a büntetés mindig és minden büntetés megtorlás, de nem ez a büntetés célja, époly igaz, hogy a jogvédelem, vagyis a

társadalmi rend fenntartása, biztosítása, a közérdek és a jogos magánérdekek oltalma az igazság mellett a másik legfontosabb alapeszméje az egész büntetőjognak. A jogvédelem vagy más-ként a társadalom védelme (*La defense sociale*) felállítható, mint az egész büntetőjogi törvényhozás legfőbb célja,¹ — sőt ez a gondolat kétségtelenül alapelve nemcsak a büntetőjognak, de a jog többi ágainak s gyakorlatilag is az egész igazságszolgáltatásnak. Ha tehát a „védőbüntetés“ kifejezést mint jelszót kifogásoljuk s a jogvédelmet mint büntetési célt mellőzzük, ez nem azt teszi, mintha a büntetőjog általános jogvédelmi szerepét és jelentőségét kétségbe akarnók vonni. Ellenkezőleg. A jogvédelmet mint végső büntetőtörvényhozási célt, mint a Btk. egyik legfontosabb feladatát készséggel hirdetjük, de ettől a végső céltől, feladattól nézetem szerint meg kell különböztetni magát a büntetési célt, a büntetési rendszer, a különböző büntetési nemek által elérni kívánt konkrét célokat.

Helyesen mutat rá R. Frank,² hogy a büntetés csak egy eszköz a társadalmi rend fenntartására, a jogvédelemre. A vita tehát tulajdonképen csak ennek az alapgondolatnak, a jog s így a büntetőjog végső (távolabbi) céljának a formulázása körül forog, vagyis ezen főcél elérésének utai és eszközei körül. Az alapgondolat tekintetében valamennyien, classicusok és modernek, egyetértünk, csak az eszközökre, a főcélhoz vezető utak tekintetében dül az iskolaháború a tudomány emberei között. E részben azonban maga Frank is egyoldalú, amikor a „védőbüntetés“ hirdeti jelszó gyanánt, jöllehet a megtorlás eszméjét, mint a büntetés tartalmát, készséggel elfogadja. Helytelen és céltalan más oldalról az *Oetker* kísérlete is, aki a védőbüntetés és a megtorlóbüntetés azonosságát akarja bizonyítani. A két jelszó szembeállítására szerintem is helytelen, de nem azért, mintha a megtorlás és a védelem merőben azonos fogalmak lennének, hanem azért, mert a megtorlás csak jogi alakja, a védelem pedig végső (közvetett)

¹ L. eziránt: E. Ferri: *Sociologia Criminale*. III. kiadás. 1892.; A. Prlns: *La defense sociale*. 1910.; Maxwell: *La crime at la société*. 1912.

² R. Frank: *Vergeltungsstrafe und Schutzstrafe*. Tübingen, 1908. 11. l.

törvényhozói célja a büntetésnek. A kettő tehát megfér egymás mellett, anélkül, hogy a fogalmakat erőszakosan identificálnunk kellene.¹

A *biztosító* büntetés (Sicherungsstrafe) fogalmilag és lényegileg ugyanazt akarja kifejezni, amit a védőbüntetés, így ugyanazon kifogás tehető ellene. A „biztosítás“ és pedig akár általános értelemben az állami és társadalmi rend fenntartására vonatkoztassuk, akár a büntetéstől várható újabb jogháborítás egyéni veszélye ellen való védekezés gondolatát értjük alatta, szintén nem a büntetés céljának, hanem a büntetés létjogosultságának, az állami büntetés jogalapjának a kérdése. *Ihering*, akinek „socialutilitaristicus“ elméletéből vezette le a modern büntetőjogi iskola a „célbüntetés“ és a védő- vagy biztosítóbüntetés jelszavakat, a jog főcéljának, t. i. a társadalom javának, közelebbről a társadalom életfeltételei biztosításának egyik eszköze gyanánt tárgyalja ugyan a büntetést, de nála a büntetés egyuttal mint „a társadalmi javak értékmérője“ szerepel, vagyis „a büntetésben a büntett ára jut kifejezésre“, amivel nyíltan figyelmeztet arra,

¹ Ily szempontból nem tehetem magamévá az *Angyal* Pál által formulázott „védelmi büntetés“ fogalmát, illetőleg az általa felállított különbségtételt: 1. a megtorló büntetés, 2. a védelmi intézkedés, 3. a védelmi büntetés között. Bármily alaposak az *Angyal* fejtegetései a büntetés tartalmára vonatkozólag, mely szerint abban a rosszal viszonzás mellett mindig, de csak másodlagosan (?) bizonyos fékező erő, t. i. a tettesnek érélyes figyelmeztetése a helyesebb viselkedésre, tehát „a socialis kerékvágásba visszazökkentés“ is bennefoglaltatik, — viszont az említett hármass megkülönböztetése, a megtorló büntetésnek mint érzéki rossznak, a védelmi intézkedésnek mint fékező erőnek, a „védelmi büntetés“-nek pedig mint „fékező erővel társult érzéki rossznak“ a felfogása nem egyéb, mint szellemes variálása ugyanazon gondolatnak. A büntetést így *Angyal* is csak bajjal sujtásnak, érzéki rossznak kénytelen mondani, ami egyoldalúság, a védelmi „intézkedés“ és védelmi „büntetés“ közti különbségtétel pedig erőszakolt, amit bizonyít az is, hogy ugyanazt az intézményt (a dologházat) most védelmi intézkedésnek, majd védelmi büntetésnek kénytelen minősíteni, ahhoz képest, hogy az általa felállított scholasticus distinctio hogy kívánja. A dologház ha egyszer nem valódi büntetés, akkor sem mondható annak, ha azt büntett miatt elítéltekre a büntetés után kezdődő hatállyal alkalmazzuk is.

hogy a büntetés lényegében (helyesen formailag) megtorlás, a jutalmazás ellentéte.¹

Seuffert volt bonni e. tanár, a „biztosítóbüntetés“ leg-erélyesebb szószólója, világosan csak mint *általános* jelszót hangoztatja e kifejezést, konkrét cél gyanánt kifejezetten a „különös megelőzést“ hirdeti, vagyis a büntettesre való olyan behatást, hogy őt a további jogtalan tettektől visszatartsuk.² Igaz, hogy gyakran ezt a célt sem tudjuk elérni, de helyes berendezés mellett a büntetés mégis „igen sok“ embert megóv a visszaeséstől. Ez az egyetlen biztos cél *Seuffert* szerint, ami gyakorlati politikai célnak is teljesen elegendő. Ez az egyoldalú beállítás azonban eléggé mutatja, hogy a „biztosítóbüntetés“ jelszó nem kielégítő. A jogbiztosítás épügy, mint a jogvédelem mindenesetre célja az egész büntetőjognak, így legáltalánosabb, helyesen közvetett célja lehet a büntetési rendszernek is, de közvetlen, konkrét büntetési cél gyanánt ezzel nem érhetjük be, önmagában mindkét jelszó üres, tartalmatlan.

Az „igazságos megtorlás“ és a „céltudatos védekezés“ nemcsak hogy nem ellentétes fogalmak és jelszavak, de épen ez a két gondolat az, ami a büntetés eszméjében összeforrva szemlélhető. Az egyik gondolat és igazság az elkövetett bűntett viszonzása, az ezzel egybeforrt, azzal együtt fellépő másik gondolat és igazság a védekezés, a büntett ismétlésének, a tettes vagy mások által való hasonló cselekmény elkövetésének felismert veszélye ellen. A törvényhozás szemében a büntetés felállítása, az egész Btk. megalkotása végelemzésben csak egy eszköz az egyik legfontosabb konkrét államcél: a jogvédelem elérésére, illetőleg a társadalmi rend, az u. n. jogrend biztosítására. Az állami büntetés mindenesetre az állami és társadalmi rend védelmét szolgálja, ily értelemben tehát minden büntetés egyuttal védelmi büntetés. Ha az állam azt vélné, hogy a jogrendet büntetés nélkül is képes lesz a megelőző intézkedésekkel fenntartani, bizonyára nem nyulna

¹ *Ihering*: Der Zweck in Recht.

² *Seuffert*: Was will, was wirkt und was soll die staatliche Strafe. Bonn, 1897. 87. l.

a büntetéshez. Az állami büntetés általános törvényhozói célja eszerint összeesik magával a Btk. főcéljával, a jogvédelemmel. Úgyde ha ezt elismerjük és hangoztatjuk is, vajjon ezzel megoldottuk a büntetés céljának problémáját? Hiszen a jogvédelem nemcsak a büntetőjognak, de a magánjognak, a polgári perjognak is a legfőbb általános célja, a büntetés általános célját tehát nem elég ily „nagy általánosságban“, ily tágraszabott általános kifejezéssel megjelölni, hanem a konkrét közvetlen feladatot kell megállapítani, amit az állam épen a büntetés által akar elérni. Vagyis konkretizálni kell a büntetés általános, a törvényhozói célját, feladatát is.

A törvényhozás egy-egy új büntetőtörvény hozásakor tényleg nemcsak a jogvédelem általános elvét, de határozott, konkrét célokat is tart szeme előtt. A büntetésvégrehajtás szempontjából különösen fontos tudni, mi volt a törvényhozás gondolata, óhaja valamely új törvény, egy új büntetési eszköz behozatalánál vagy a fennálló büntetési rendszer módosításánál. A francia „Loi sur la récidiv“ javaslatának tárgyalásánál a francia kamarában éles összeütközés volt a törvényhozó testületnek a classicus iskola elveihez ragaszkodó conservatív és a Lombroso-féle eliminálás eszméjét helyeslő modern szellemű tagjai között, amely vita a modernek diadalával végződött s így jutott törvénybe a relegation, melynek törvényhozói célja, t. i. a többszörös visszaesők ártalmatlanná tétele felől így a büntetést végrehajtó hatóságok teljesen tisztában lehettek.

A büntetés általános törvényhozói célja gyanánt a legelterjedtebb és legnépszerűbb jelszó az *általános megelőzés* (Generalpraevention). Ezt a jelszót már *Bentham* felállítja, majd *Feuerbach* tette uralkodó büntetőjogi vezérelvvé, melyet a classicus büntetőjogi iskola is (nyíltan vagy implicite) magáévá tesz. Azonban csak a legújabb idők „iskolavitái“ emelték ütközőponttá a büntetési célelméletek között. Különösen *Birkmeyer* és az orthodox classicusok (*R. Schmidt, Oetker, Köhler, Nagler*) hirdetik, hogy a büntetés általános törvényhozói célja *csak* az általános megelőzés lehet, t. i. az összesség visszatartása a bűnelkövetéstől, ami a büntetés előzetes kihirdetésének és a szigorú megtorlás következetes keresztülvitelének *közvetett* eredménye.

Az „általános megelőzés“ kifejezés nézetem szerint is elfogadható a *büntetőjog* egyik általános céljául, vagyis mint az állam *egyik* bűnügypolitikai feladatának, a kriminalitás lehető meggátlására vagy csökkentésére irányuló állami feladatnak jelzésére szolgáló vezérelv. S nem is lehet kétségbevonni, hogy a Btk. meghozatala és kihirdetése, valamint egy új büntetőtörvény megalkotása, bizonyos, eddig türt vagy megengedett cselekmény eltiltása tényleg sokakat visszatart a bűnelkövetéstől. Helyesen kifogásolja Frank a modern individualistikus irány híveinél, hogy nem akarják figyelembevenni a büntetésnek ily „generalpreventiv“ hatását, a büntetés tudatának, bizonyos cselekmények büntetett voltának, őszintén beszélve: a büntetéstől való félelemnek visszatartó jelentőségét.

Az általános megelőzés azonban ily értelemben véve nem a konkrét, nem az elítélt egyénre tényleg kiszabott büntetésnek a célja, hanem általában a törvényben előírt büntetéstől várt általános visszatartó hatás képzeete. S ennek a gyakorlati értéke, jelentősége meglehetősen bizonytalan. A Feuerbach híres „lélektani kényszer“ elmélete, mellyel az általános megelőzés gondolatát lélektanilag próbálta igazolni, amily tetszetős a papiroson, époly kevésbé igaz a valóságban. Aki tényleg egy büntett elkövetésére szánja el magát, az az elhatározás előtt, ha esetleg számbaveszi is a büntetés gondolatát, mint ellenmotivumot, valósággal azonban tényleg nem igen szokta mérlegbe tenni a büntetésben levő malumot, mint tetteinek következményét s a „tett elkövetéséből várt örömrzet“ elnyomásának kellemetlenségét s legtöbbször nem aszerint dönt a büntett elkövetése vagy abbahagyása felett, hogy melyik a kisebb malum a kettő közül.¹ A valóságban a büntettes az elhatározás pillanataiban rendszerint nem foglalkozik a büntetés visszatartó hatásával. A betörőt, a gyilkost a büntetéstől való félelem nem igen tartja vissza a bűnelkövetéstől, mert épen az ily céltudatosan cselekvő büntettes rendszerint arra számít, hogy a büntetést valahogy majd csak elkerüli.

¹ Binding is azzal utasítja vissza az elrettentés gondolatát, hogy „a büntetésnek nem szabad elrettenteni s nem is képes arra“. A legtöbb büntett az eltitkolás reményében követték el. Abhandlungen I. 85.

Az indulatos, a pillanati behatás alatt cselekvő pedig nem ér rá fontolgatni a büntetési kellemetlenség lehetőségét, vagy ha felvillan is elméjében, egyáltalán nem törődik azzal. Megöli a gyűlölt ellenfélt, „ha felakasztják is érte“.

Az általános megelőzés eszméjéből tehát annyi helyes és elfogadható, hogy a nem büntetésekre, az erkölcsös vagy mondjuk a nem römlött, rendes emberekre a büntető törvénynek, egy esetleg szigorú új büntetés meghozatalának van bizonyos mérvű visszatartó hatása. Sokan talán tényleg az új büntetéstől való félelemből hagyják abba végleg vagy egyidőre a tervbevett büntett elkövetését. A büntetési tilalom, a büntetéssel „fenyegetés“ bizonyos mérvben hozzájárul a büntettek kevesbitéséhez, amit nem lenne helyes lekicsinyelni. *Binding* és *Stooss* ellenkező alapon gyakorlati igazságként helyesen hirdetik a generalpreventio eszméjét. De ez a jótékony visszatartó hatás nem az egyedüli s nem is a legfontosabb feladat, amit az állam a büntetés által elérni akar. A törvényhozás bizonyára tisztában van azzal, hogy a legsúlyosabb tilalom, a legszigorúbb büntetés képzete sem fogja teljesen meggátolni bizonyos számú büntett elkövetését s épen ezért állítja fel a különböző büntetési tételeket, hogy azok, akik a tilalom ellenére is elkövetik az illető cselekményt, azok így és így legyenek büntetendők. A kérdés tehát, ami a büntetéstant közelebbről érdekli, épen az, hogy mily célt vagy célokat akar elérni vagy megközelíteni az állam a *tényleges* büntetésekkel, a büntetteket elkövetett s emiatt elítélt egyénekkel szemben, vagyis mi a büntetésalkalmazás célja? Azért nem volt alaptalan a Feuerbach elmélete ellen az a kritika, hogy az voltaképen az elrettentési elméletnek új köntösbe, tetszetős lélektani mezbe öltöztetése, mert a büntetőtörvény célja a bűnelkövetéstől való visszatartás lévén, ez a lélektani hatás végeredményben a minél szigorúbb büntetés által, vagyis a bűnelkövetésre hajlammal bíróknak megfélemlítése, elrettentése által biztosítható, — úgy az „általános megelőzés“ is, mint a büntetési cél, végelemzésben szintén csak ennek a régi durva jelszónak új, de mindenesetre nemesített kiadása.

Az elrettentési elmélet különben — sajnos — még mindig nem járta le magát teljesen. *Aschrott* írja — az angol

börtönügy jelen állapotáról szóló könyvében¹ —, hogy az angol büntetőjogászok alapjában véve ma is az elrettentési elmélet hívei. Tényleg az angolok s épúgy az északamerikaiak, túlgyakorlatias észjárásuknak megfelelően, leplezetlen őszinteséggel hirdetik, hogy a büntetés célja egyszerűen az elrettentés. De a német irodalomban is nemcsak Mittelstädt ismert reactionarius álláspontját, hanem Lisztet magát is például lehet felhozunk. *Liszt* mint a régi kegyetlen korszakra emlékeztető jelszót elítéli a megtorlást s csodálatos ellenmondással nyíltan és határozottan hirdeti az elrettentést, mint egyik relativ büntetési célt. Bármennyire elismertük az általános megelőzés gondolatának helyességét, viszont az emberiség eszméjével, a büntetőjog fejlődési törvényével ellentétben állónak kell tekintenünk az elrettentést s tiltakoznunk kell annak akár csak egyik relativ büntetési cél gyanánt való felállítása ellen is. Az elrettentés, a rettegtes mint büntetési cél érthető volt az ókori durvább, fejletlenebb erkölcsi felfogás mellett, amikor az emberek óriási tömegeit rabszolgák, páriák gyanánt kezelte az államhatalom, — hiszen a teljesen műveletlen rabszolgatömegeket tényleg csak a véres fenytékekkel való rettegtes útján lehetett fékentartani. Épúgy érthető volt az újkor elején is, hogy az alig megszilárdult új államok a rendi alkotmányukat, a fennálló jogi rendet, a kiváltságos osztályok előjogait csak az elrettentő büntetések következetes alkalmazása által vélték biztosíthatni.

Az egyéni szabadságjogok, a törvény előtti egyenlőség elismerése után s különösen a régi durva, embertelen büntetési rendszer és a tortura eltörlése folytán ma igazán megszégyenítő anachronismus lenne az elrettentésnek büntetési cél gyanánt való hirdetése. Az elrettentési elmélet annak idején — sajnálatos véráldozatokkal — megtette a szolgálatot s részint közvetve, részint közvetlenül tényleg nagy visszatartó hatással volt a műveletlenebb alsó osztályok tagjaira. Ma azonban az emberiség eszméjének büntetőjogi alapelv gyanánt hirdetése mellett s az uralkodó szabadságvesztés-büntetés közismert volta tudatában az elrettentés, a fizikai baj képzetével

¹ *Aschrott*: Strafsystem und Gefängniswesen in England. 1887.

való visszariasztás igazán üres frázis, megtévesztő jelszó lenne. Ma, amikor néha épen az ellenkező irányzat, a filantropia túltengése miatt (a „kényelmes“ börtöncellák, a rabok „kényeztetése“) hallunk — rendszerint teljesen alaptalan, a tárgyi igazsággal ellenkező — kifakadásokat, ma alig lehet komolyan vitatni, hogy a büntetés képzete tényleg elrettentő, visszariasztó hatással van a közönségre, a társadalom bármelyik rétegére. A halálbüntetés tekintetében, ahol az még mindig fennáll, még csak lehet erről szó, de a többi büntetési eszközöknek a köztudatban, a csekélyebb értelmiségű néprétegekben sincs többé elijesztő, visszarettentő hatása.

Természetesen, mint minden u. n. sociologiai igazság, ez a tétel is csak úgy általánosságban állja meg a helyét. Azt el nem szabad tagadni, hogy kevésbé művelt s romlatlan erkölcsű emberre már magának a büntetésnek a gondolata, tehát nemcsak a hátborzongató régi kegyetlen fájdalomknak vagy a közeli halálnak, a kivégeztetésnek a képzete, hanem már a büntető bíró elé való megidéztetésnek, a legenyhébb büntetés elszenvedésének a képzete a legnagyobb kellemetlenséget képviselheti s elegendő lehet valamely helytelen s esetleg egy tervezett bűntett elkövetésében való részvételre csábítással szemben az ellenállásra. A büntetés, az abban fogalmilag bennelevő malum gondolatának tehát ma is van bizonyos mérvű visszatartó hatása, azonban egyrészt az intelligensebb társadalmi osztályok, másrészt épen a bűnelkövetésre legnagyobb hajlammal bíró nagyvárosi „kétes elemek“, mely utóbbiak már tapasztalatból is ismerik a mai börtönbüntetést és a dolgházat, teljesen tisztában vannak azzal, hogy akármi „csekélységért“ ma már nem akasztják fel az embert, s egy-néhány évi börtönbe sem hal bele az arra elítélt. Az u. n. „fegyházaspiránsokat“, akik összel azzal a bevallott cézzel követnek el valamely kisebb „vétséget“, hogy a hideg telei a meleg fogházi „casinoban“ töltsék el — legalább a szerencsétlen békekötés előtti időben, amikor még volt elég fája és szene a magyar államnak —, a fogház képzetével nem igen lehetett „elrettenteni“ e céljuktól, — viszont azzal a tisztességes földmiveslegénnyel vagy -gazdával szemben, aki az első botlás miatt „szívesen fizet ezer koronát az ügyvédnek“,

csak mentse meg a „börtön szégyenétől“, az ilyen fajta egyéniségekkel szemben pedig teljesen felesleges az elrettentés jelszava.

Az elrettentést akár mint általános közvetlen célt, akár mint a büntettek bizonyos osztályára, így Liszt felfogása szerint az említett romlatlan jellemű, u. n. pillanati büntettekre, mint relativ közvetlen célt hirdetni sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem indokolt. Elvi szempontból annál inkább kell törekednünk az elrettentés fogalmának a büntetőjogból és a büntetéstanszól való kiküszöbölésére, mert ez a jelszó a régi durva erkölcsi felfogás, a büntetésvégrehajtási kegyetlenkedés visszahonosítását jelentené, amit az államnak nem szabad elősegítenie, sőt minden téren küzdenie kell ellene. Nem térítenek el e meggyőződésemtől a háboru utáni sajnálatos visszaesések, a riasztó példák sem. A kegyetlen, durva büntetteket fizikai durvasággal, kegyetlen büntetésekkel sohasem fogjuk megakadályozni, végleg kiirtani a lehetőségek sorából. Az pedig tapasztalatilag is igazolt tétel, hogy a durva, kegyetlen büntetési eszközök csak az általános durvaságot fokozzák, utánzásra ösztönöznek, az alsóbb osztályokat demoralizálják, míg az emberies szigor, az igazságos, de okszerű fenytés mindenesetre jótékony nevelő hatással van úgy általánosságban, mint az egyes hibás egyéniségekre is. Az ily *igazságos és emberies* büntetés fogalmának a köztudatba bevitele általában üdvösebb hatású, nagyobb visszatartó, fékező erejű lesz, mint a régi durva büntetési eszközök (a bitó és a deres) visszaállítása vagy sűrűbb alkalmazása.

Az „általános megelőzés“, helyesebben és nyiltabban mondva, az általános *visszatartás* mint a büntetés egyik *általános*, sőt mondhatjuk *legáltalánosabb* célja mellett a másik általános cél gyanánt hirdeti a büntetőjogi tudomány az *elégtétel* eszméjét. Ha a törvényhozó előtt a büntetőtörvény megalkotásakor bizonyos, az államra vagy a társadalomra veszélyes cselekmények lehető meggátálása, azok elkövetésétől a polgárok visszatartása lebeg közvetlen cél gyanánt, — a bíró előtt, mikor egy ily tiltott cselekmény elkövetőjét felelőségre vonja és az előírt büntetéssel sújtja, első sorban a megsértett törvény tekintélyének helyreállítása, az elkövetett

törvénysértés miatti elégtétel, a tettes által okozott erkölcsi és anyagi kárnak legalább az eszmei jóvátétele, helyreállítása szerepel, mint közvetlen konkrét cél. Igaz, hogy a bíró is, mint a törvényhozó akaratának a konkrét esetekben megvalósítója, csak azokat a feladatokat köteles a lehetőségig realizálni, amik a törvényben bennefoglaltatnak, a büntetés bírói céljáról mint önálló vagy külön feladatról beszélni nem lehet, de ha formalisticusan ezt a distinctiót mégis meg tesszük, úgy a bíró előtt már, aki a megtörtént esetekkel, a már tényleg elkövetett vagy elkövetettnek állított büntettekkel foglalkozik, közvetlen cél gyanánt nem a bünelkövetés megakadályozása lebeg, hanem a tényleg elkövetett törvény- és jogsértés miatt az eszmei (esetleg anyagi) elégtétel szolgáltatás.

Azzal, hogy a bíró a törvényhozó akaratát, vagy Bindinggel szólva parancsát teljesíti s a büntett elkövetőjére a törvényben előirt büntetést kiszabja, voltaképen nem tesz egyebet, mint hogy értésére adja az elítéltnak, hogy mit köteles téttenek jogi következményeül elviselni. A tettes megbüntetésének első formális mozzanata a büntetés kiszabása a bíró által. Ennek a mozzanatnak, vagyis a konkrét büntetés megállapításának a pillanatában a büntetés célja úgy tűnik fel, mintha nem lenne egyéb, mint ünnepélyes kinyilvánítása annak, hogy az állam nem tűri el a törvény tilalmának áthágását, elégtételt vesz érte, s a tilalom ellen vétőt rendret utasítja és megfenyíti. Ennek a közjogi fenyítő elemnek, az állami elégtétel gondolatának uralkodó eszmévé emelése a Binding elévülhetlen érdeme.

Az elégtétel eszméje azonban, ettől a formalisticus beállítástól eltekintve is, kétségtelenül egyik általános célja a büntetésnek. Ez az elégtétel nem is pusztán a megsértett törvénynek, hanem a büntett által ténylegesen megsértett egyénnek is szól. Volt egy korszak a büntetőjog történetében, amikor a büntetés fogalmát — legalább a magánosok ellen elkövetett büntettek tekintetében — teljesen absorbeálta a sértett félnek adandó realis elégtétel, az u. n. compositio, a büntettnek (helyesen a sértett fél boszuállási jogának) pénzbeli megváltása. Ezt a magánjogias elintézését a büntettek-

nek az újkor elején lassanként kiszorítja a büntetőjog közjogi felfogása. Azonban ma is, amikor a büntetőjognak a közjogi jellege teljesen diadalt aratott, s a büntetés joga kizárólag az államot illeti, a társadalom szemében a büntetés ma is gyakran úgy tűnik fel, mint elégtétel egyfelől a sértett fél részére az általa elszenvedett sérelemért, másfelől az állam részére a törvény parancsának megszegéseért.

Az elégtétel eszméje kétségtelenül a megtorlás gondolatának maradványa, illetőleg visszénye. Elégtételnek, erkölcsi jóvátételnek csak valamely elkövetett sértésért lehet helye, az elégtételnek általános büntetési cél gyanánt tekintése tehát nem egyéb, mint a megtorlás alaki fogalmának eszmei tartalommal kitöltése. A bíró, amidőn a marasztaló ítéletet kihirdeti, mintegy az állam nevében nyilvánosan és autoritativ tekintéllyel kijelenti, hogy a vádlott vétett az állam törvénye ellen s ezen jogtalan cselekményeért kötelezi őt a büntetés elviselésére, amivel kiengesztelheti a megsértett államot, a társadalmat és a sérelmet közvetlenül átélt sértett személyt. Ez a kiengesztelődés, megtisztulás vagy bűnhődés a büntetés felemelő vonásának a gyakorlati érvényesülése. Sőt a sértett magánszeméllyel szemben nem is pusztá eszmei, hanem reális, anyagi elégtételről, kártérítésről is lehet szó, különösen a vagyoni elleni büntettek, de egyes személy ellenieknél is (emberölés, testi sértés, sajtóvétségek) a marasztalás folyománya lesz a magánjogi kártérítésre való kötelezés. Ezen kívül bizonyos bűncselekmények (rágalmazás, becsületsértés, sajtóvétségek) miatt marasztaló ítéletben a sértett kérelmére a vádlott arra is kötelezhető, hogy az ítéletet hirlapilag közzétegye. Ez a hirlapi közlés a sértettnek nyilvánvaló erkölcsi elégtétel, a tettesre pedig erkölcsi büntetés. Épúgy az elégtétel eszméjének érvényesítése a büntetőjogban, hogy bizonyos esetekben az enyhébb büntetésnek vagy a büntetés elengedésének (elévülés, a végrehajtás felfüggesztése) előfeltétele, hogy a tettes a sértettől bocsánatot kérjen, tehát annak erkölcsi elégtételt szolgáltatson és az okozott kárt megtérítse.

Bármennyire elismerjük azonban, hogy az általános visszatartás mellett az elégtétel a másik általános cél, amit az állam a büntetés által megvalósítani kíván, ez a két eszme sem

meríti ki teljesen az állam által a büntetésnél maga elé tűzött feladatokat. Az a felfogás pedig, amit *Berolzheimer* képvisel,¹ hogy a büntetés egész lényegét és egyetlen célját a megváltás (*Entgeltung*) fogalmában lássuk, épúgy *Leonhard*-nak² nemes hévvel kifejtett álláspontja a „tisztító büntetés“-ről (*Läuterungstrafe*), nyilván egyoldalú felfogás szüleményei. Hogy a büntetés egész lényegét a bűnhődés, a megváltás gondolatában olvasszuk fel, az lehet egy szép büntetőjogi elmélet tárgya. *Berolzheimer* említett „megváltási“ elmélete (*Entgeltungstheorie*) nem egyéb, mint a *Kohler* „bűnhődési“ elméletének variációja, a *Leonhard* „tisztító-büntetése“ pedig a megtorlási elmélet finomított kiadása, azonban mindkét elmélet csak relativ igazságot tartalmaz. Az elégtétel egyik általános célul helyeselhető, de egyetlen célnak vagy éppen a büntetés lényegének, egyedüli tartalmának el nem fogadható.

A büntetésnek eme két általános célja, az általános visszatartás és az elégtétel mellett a büntetőjogi és büntetés-tani irodalom még főleg két eszmét hirdet, azonban legtöbbször csak mint *különös* vagy *relativ* célokat, u. m. a javítást és az ártalmatlanná tételt.

Mit értünk a büntetés különös vagy relativ céljai alatt? Formalisztikusan a *végrehajtási* célokat, vagyis azokat a feladatokat, amiket az állam a bűnelkövetés miatt tényleg elítélt egyénekkel szemben megvalósítani óhajt. A naturalisztikus irányu kriminológiai vizsgálódásoknak a büntetőjog szempontjából is annyi eredménye kétségenkívül megállapítható, hogy ma már *communis opinio* a büntetettek és az elítéltek között is az osztályok, csoportok megkülönböztetése. Egyenlő elbánás csak a valóban egyenlőkkel szemben igazságos és eredményes, a nem egyenlőkkel nem egyenlően, azaz minden csoporttal megfelelően kell elbánni. Ez az új alapra fektetett régi igazság vezetett arra is, hogy a büntetés célját sem elég az összes büntetettekre összefoglalóan körvonalazni, hanem az egyes büntettes csoportokra is meg lehet és meg kell állapí-

¹ Fr. *Berolzheimer*: Die Entgeltung im Strafrecht. München. 1903.

² *Leonhard*: Die modernen Strafrechtsideen und der Strafvollzug. Leipzig. 1910.

tani azokat a különös célokat, miket velük szemben elérni akarnak. Az ily különös cél tehát csak relativ értékű. Már Bentham helyesen mutat rá, hogy az u. n. *különös megelőzés*, ami az általános megelőzés mellett a másik főfeladata a büntetésnek, szintén két célt tartalmaz: a javítást és az elrettentést.

A „különös megelőzés“, aminek a jelentőségét a büntető-jogi „reformerek“, az új irányok egyes vezéremberei emelték ki, abból a gondolatból indul ki, hogy „nem a bűncselekményt, hanem a büntettest büntetjük“, a büntetés feladata tehát in concreto mindig az elítélt egyénre való oly lélektani behatás, hogy az illetővel szemben biztosítékot szerezzünk annak újabb bűnelkövetése, visszaesése ellen. A Btk.-nek elvileg lehet célja az általános megelőzés, azaz általában a büntettek létrejövetelének, a bűnelkövetésnek a megakadályozása, a bíróilag megállapított konkrét büntetések foganatosításának azonban a tényleges büntetteseket, illetőleg a jogerősen elítélteket, s ezek egyéniségét kell szem előtt tartania. Az „egyénytés“ (individualisatio) a büntetés végrehajtás legfontosabb vezérelve.¹ Miután pedig minden egyes elítélttel szemben külön sajátos cél és elbánási mód mégsem képzelhető el, legalább a hasonló jellemű büntettesek egyes csoportjaira, a főbb osztályokra kell a megfelelő relativ célokat biztosan megállapítani. Így a legelterjedtebb, az utolsó évtizedek reformer-irodalmában uralkodóvá lett a *Liszt*-féle hármass célkitűzés, mely szerint a büntetés relativ céljai:

- a) a pillanati büntettesekre az *elrettentés*,
- b) a javítható állapot büntettesekre a *javitás*,
- c) a javíthatatlan állapot büntettesekre az *ártalmatlanná tétel*.

Az elrettentést, mint büntetési általános célt már fentebb bírálatt tárgyává tettük. A mai állam nem szorúl többé pol-

¹ Fr. von *Liszt*: Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. I.—II. köt. 1905. év. Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 1912. 75. l. A fenti hármass cél mellett Liszt nyíltan elismeri a büntetés általános megelőző (generalpreventiv) jelentőségét, ami a „büntetéssel fenyegetés“ (Strafdrohung) feladata és a sértettnek való elégtételt, mint a végrehajtás (Strafvollzug) egyik célját.

gárai retteggetésére. A Btk. tilalmai, a büntetési tételek, amikkel a törvényhozó valamely büntett elkövetőit „fenyegeti“, nem elrettentés akar lenni, csak intés, figyelmeztetés, hogy aki a Btk. illető szakaszába ütköző cselekményt követ el, az így és így fog büntettetni. Még kevésbé helyes az elrettentés szót a büntettek valamelyik csoportjára mint különös vagy relatív célt felállítani. A Liszt csoportosítása a büntettekre vonatkozólag alapjában helyes. Az u. n. pillanati, vagyis merőben az indulat, a „nyomasztó szükség“ vagy a kínálkozó alkalom csábító hatása alatt cselekvő büntettek, akik rendszerint őszintén meg is bánják tetteiket, legtöbbször nem szorulnak javításra, még kevésbé volna szükség az ő ártalmatlanná tételükre. De van-e szükség az ily egyénnel szemben az elrettentésre is? Legkevesbé. Az ily egyének, akik a rendszerint fennforgó enyhítő körülményeik miatt úgyis csekélyebb súlyu büntetést kapnak, egyáltalán nem szorulnak arra, hogy az állam a megfélemlítésnek, habár legegyszerűbb alakját is használja velök szemben. Mi hát ily esetekben, vagyis ily egyénnel szemben a büntetés különös (végrehajtási) célja? A hivatalos, ünnepélyes bírói megintés, figyelmeztetés az elkövetett cselekmény helytelenségére, egy erkölcsi intelem, ami a fegyelmező nevelés legszelidebb alakja. A büntetés az ily egyéneknél rendszerint csak erkölcsi jellegű, pl. dorgálás, pénzbüntetés, rövid és enyhe szabadságvesztés, úgy hogy ily esetekre mondják, hogy a tettes csak „névleges“ büntetést kapott.

Legnépszerűbb, de legtöbb félreértéssel találkozó büntetési cél a *javítás*. Idealista és optimista életfelfogású bölcsészek, jogászok évezredek óta mint a büntetés eszményi célját, sokan mint annak jogalapját hirdetik.

Ethikai szempontból kétségtelenül jogosult az a kiindulási pont, hogy minden bűncselekmény kisebb-nagyobb fokú erkölcsi hiba, mert minden törvénysértés legalább is engedetlenség a törvény, az állami akarat ellen, — a súlyos büntettek pedig egyenesen a legmélyebb erkölcstelenség bélyegével illethetők. A bűnelkövetés ezen erkölcstelensége természetes követelménynek tünteti fel azt is, hogy a büntettek a büntetés által erkölcsi hibáiktól a lehetőségig meg kell

tisztítani. Így állt elő a *Krause-Röder-Wichern*-féle javítási elmélet, mely a büntetés, főként azonban a szabadságvesztés büntetés általános céljául s a szabadságvesztés jogcíméül hirdette a javítást, azzal az okfejtéssel, hogy az elítélteket a belső szabadságuk helyreállítása által tegyük képesekké a visszanyerendő külső szabadságuk helyesebb használatára. A büntetés és pedig az uralkodóvá lett szabadságvesztés javítási céljának ez a kihegyezése áldásos eredményű lett egyrészt a halálbüntetés eseteinek apasztása, másrészt a börtönbüntetés végrehajtása tekintetében az emberiség eszméjének gyakorlati megvalósítása által. A modern, egészséges levegőjű, tiszta börtönök építése, a börtönügy okszerű vezetése és szervezése egyenesen a javítási elmélet érdeméül tudható be. A régi szörnyű emberpusztító tömlöcök, kaszamáták, amikbe zárták az elítélteket, sok helyt még a XIX. század elején, sőt a közepén is, a javítás eszméjének uralkodóvá erősödésével tűntek el a XIX. század közepétől kezdve Európaszerte.

A javítási elmélet hibái, túlhajtásai azonban szintén csakhamar napfényre jutottak. A büntetőjogi tudomány kimutatta ennek a szép elméletnek is az egyoldalúságát. Mint a büntetés jogcíme, jogalapja, az elmélet egyáltalán nem állja ki a bírálatot, nem nyújt szilárd, logikus és következetes alapot sem a büntetési rendszer, sem a büntetéskiszabás tekintetében. Elméletileg is megállapítható, hogy vannak oly büntetettek (egész külön osztály), akik nem szorulnak erkölcsi javításra, mert bűnelkövetésük csak epizódyszerű botlás volt, egyébként mélyebb erkölcsi hibákban nem szenvednek. Éppúgy kétségtelen, hogy vannak oly megrögzött, makacs büntetettek (ez is egész osztály), akik nagyon is rászorúlnának a gyökeres erkölcsi átalakításra, de velük szemben a büntetésnek javító hatása rendszerint nincs. Ez utóbbi osztály létezését nem a naturalista irodalom „született büntetett“ elmélete — ami egy más irányu nagy túlhajtásnak bizonyult —, hanem a szomorú gyakorlati tapasztalatok, a bűnügyi statisztika megdöbbentő adatai igazolják. A legcélszerűbben, a „börtönügyi tudomány“ követelményei szerint berendezett és helyesen kezelt börtönökből kikertült elítélteknek is igen jelentékeny százaléka lett és lesz állandóan visszaesővé. Van, aki

több mint százszor volt börtönbüntetésre ítélve, ki is töltötte azokat, s százegyedíkszer újból csak a büntető bíróság elé került újabb bűnelkövetés miatt.

Ezen elméleti megállapítások és gyakorlati tapasztalatok alapján a javítást az utóbbi évtizedek szakirodalma nem tekinti többé általános, csak relativ, különös büntetési célnak, mely a büntetteknek csak egyik — mindenesetre azonban a legnépesebb — osztályára irható elő közvetlen, végrehajtási feladatúl. Főleg az ingatag jellemű, züllésre hajló, vagy már erkölcsi züllés állapotában levő (rendetlen életű, korhely, munkakerülő) egyénekre nézve vitatja ma is a büntetőjogászok túlnyomó része a javítást, mint különös büntetési célt, miután az ily erkölcsileg hibás, fogvatékos egyéniségeknél éppen az akarat fegyelmezése, a helyes erkölcsi eszmékre való kitanítás, a lelki edzés a legszükségesebb és gyakorlatiasabb követelmény. Ily értelemben, mint relativ büntetés végrehajtási cél, a javítás nézetem szerint is feltétlenül helyes s nemcsak a legemberiesebb, legeszményibb, de gyakorlatilag is a leghasznosabb büntetési feladat. A kérdés sarkpontja azonban abban áll, mit értünk „javítás“ alatt, mikor mondhatjuk, hogy elértük ezt a célt, — lehet-e valóban — ethikai értelemben — a javítást tekinteni az említett büntettes csoportra is a közvetlen büntetési célnak?

A „javítás“ alatt úgy a régebbi, mint a mai haladotabb büntetőjogi tudomány általában véve az *erkölcsi* javítást értette és érti. E felfogás kiindulási pontja az, hogy a legfőbb erkölcsi eszmény a tökéletes ember, aki a jó, igaz és szép eszméit átérteni és életében, cselekményeiben ezeknek az erkölcsi parancsoknak eleget tenni törekszik. E felé a tökéletesség felé törekedni minden épeszü embernek erkölcsi hivatása és kötelessége, mert a képesség, a lehetőség erre minden emberben megvan. Minden ember — a legkisebb műveltségű is — tud különbséget tenni jó és rossz, helyes és helytelen között, így a csira, a képesség mindenkiben megvan arra, hogy helyesen, az általános erkölcsi törvényeknek megfelelően cselekedjék. Az emberben meglévő ez a fejlődési, tökéletesedési képesség képezi a nevelésnek, az ember értelmi és erkölcsi fejlesztésének az alapját.

A determinista világnézet, különösen pedig a pesszimista életfelfogás ugyan azt hirdeti, hogy az ember változtathatatlán alaptermészettel születik, s így az egyéni jellemet javítani, átalakítani nem lehet. Mindenki olyan egyéniséggé fejlődik ki — természeti szükségszerűséggel — aminő alapvonásokat örökölt elődeitől, a jellem, vagy legalább helyesebben mondva: az u. n. alapjellem, az egyéniség nem módosítható. Ennek a felfogásnak az eredménye aztán a büntetéstant érdeklő az a tétel, hogy vannak *javíthatatlan* büntettesek. Aki büntettesnek született, vagyis rossz, bűnre hajló alaptermészetet örökölt, az természetének, jellemének megfelelően cselekedett, amikor büntettet követett el, az ily egyéniséget tehát hiu ábránd a büntetés által megjavítani, erkölcsös, jó emberré nevelni.

Bármily reálisnak, a gyakorlati tapasztalat tényeivel megegyezőnek látszik ez a keserű felfogás, sem az ethika, sem a jogtudomány, s így a büntetőjog és a büntetéstan sem teheti azt magáévá. A determinismusból — mint fentebb említettem — helyeselhetjük az emberi cselekvések törvényszerűségét, a lélektani okozatosság elvét, azt is, hogy az ember mindig jellemének megfelelően cselekszik, ez a reális igazság azonban nem cáfolja meg azt a másik, szintén valódi életigazságot, hogy az ember gyermekkorától késő vénségeig folyton tanítható, nevelhető, szellemi és erkölcsi tehetségei állandóan fejleszthetők, tökéletesíthetők. Eleinte mások (szülők, tanítók) szellemi és erkölcsi befolyása, tanítása, később, a fejlettebb korban önművelés által is az ember képes tökéletesebbé tenni magát, a természettől nyert tehetségeit szemmel láthatólag fejlesztheti, tökéletesítheti. Ez a fejlődési, tökéletesedési képesség minden emberben megvan. Ezt az élet mindennap kézzelfoghatóan igazolja. Hogy az „alaptermészet“, az örökölt vérmérséklet (temperamentum), amit popularisan, de helytelenül „jellem“-nek (néha alapjellem-nek) is mondanak, nem változtatható, erről lehet vitatkozni. Azt mi sem vonjuk kétségbe, hogy a fecsegő vagy hazudozó természetű ember élete végéig fecsegő vagy hazudozó lesz, az erőszakos, veszekedő vagy kegyetlenkedő természetű aligha kerül ki az összeütközéseket, esetleg a kisebb-nagyobb bünteteket, a kapzsi, ragadozó, féktelen, birvágyó természetű,

előreláthatólag könnyen belesodródik a lopásba, csalásba, — de mindez nem azt teszi, hogy az ily egyének feltétlen kényszerűséggel bűnelkövetőkké kénytelenek lenni, s nem lennének képesek belátni cselekményük helytelenségét, s nem lennének képesek ellenállni rossz természetük csábításának. Hány rossz természetű, veszekedő, kötekedő vagy birvágó hajlamu ember van, aki fegyelmezni tudja rossz jellemvonásait és sohasem kerül a bűn útjára.

Az embernek nemcsak az értelmi tehetségei fejleszthetők, hanem erkölcsi képességei is, — érzelmei nemesíthetők, akarata erősíthető, így jelleme is alakítható, tökéletesíthető. A „jellem“ alatt a helyes lélektani értelemben „az ember akaratának a sajátos, állandó természetét“, vagyis „az egyén uralkodó akaratí dispositióját“ kell érteni (Kornis III. 431.). A jellem fejlesztése, vagyis az *akarat nevelése*, az ember ön-fegyelmezése és mások által való fegyelmezése, acélozása, a neveléstan alappripcipiuma. Ennek a valóságát, az akarat nevelésének, az ember tökéletesítésének a lehetőségét kétségbevonni valódi erkölcsi nihilizmus. *Payot*, a határozott determinista neveléstani író, nyíltan kifejti, hogy a lelki fejlődés az emberben hajlamokat tüntet el vagy ébreszt a korrall s ugyanazon személynél gyakori a jellem változása. Mit jelent ez másat, mint hogy mily ritka az állandó jellem. (Az akarat nevelése. Előszó XIV.) Az akaratnak helyes irányba való nevelését, az erkölcsi elvekre, a jó cselekvésre, az igazság szeretetére való kitanítást végezni, megvalósítani azonban nem a büntetés feladata. Ezt elsősorban a család, az iskola, az egyház, a társadalmi és állami intézmények teljesítik. A büntetés sokszor elkésett és rendszerint az utolsó módszer, eszköz az erkölcsi fejlesztés művében, melynek sikere éppen azért felette bizonytalan. Ez a *realisticus* okoskodás vezetett sokakat arra,¹ hogy felvessék a kérdést, vajjon az erkölcsi javítás helyesen tekinthető-e a büntetés közvetlen, végrehajtási céljának?

¹ *Kant* és *Binding* elvileg helytelenítik a javítást, mint a büntetés célját, mert a javító, gyógyító büntetés (*Heilungstrafe*) nem is büntetés, ellenkezik a jogi megtorlás gondolatával. *Slooss* pedig csak „kivánatosnak“ véli a javító hatást, de a legtöbb büntetési eszköz szerinte nem

A börtönbüntetés, jól végrehajtva, a munkakötelesség és a pedánsan rendes életre kényszerítés fegyvelmező s nemesítő erejével mindenesetre alkalmas és képes a lusta, hanyag embert is valamely hasznos munkára kitanítani, abba bele edzeni, tehát látszólag *szorgalmassá* tenni, de aki eredeti rosz hajlamokkal kerül a börtönbe, az a börtönből való kibocsátás után is könnyen visszatér eredeti rosz szokásaihoz, hibáihoz s ha alkalom adódik, bizony gyakran visszaesővé lesz. Ily esetekben tehát önámítás volt igazi erkölcsi megtérésről, megjavulásról beszélni. Oly elitélteknél pedig, akik a börtönbejutásuk előtt rendszerető munkás életet éltek — s a börtönben levők egy jelentékeny része ezek közül kerül ki —, akik a börtönben is, nagyobb külső fegyelem és kellemetlen megszorítások mellett, ugyanazt a munkás életet folytatják, akik tehát nem mondhatók belsőleg romlottaknak, erkölcsi javításra, átalakításra nem is volt szükség. Ezek legfeljebb nagyobb pontosságra, engedelmességre, önfegyelmzésre lesznek szoktatva, de erkölcsileg új emberekké szintén nem válnak a büntetés által.

A javítás eszméjének megmentése végett ismét mások elégnak vélik büntetési célul az u. n. társadalmi („polgári“) javítást. Az északamerikaiak (Boies, Barrows) úgy fejezik ezt ki, hogy a büntetéstől nem várhatják a hibás, roszjellemeű egyéniség teljes erkölcsi újjászületését, nem kívánhatjuk, hogy ő egészen más, kifogástalan, jó jellemmé alakuljon, elég ha „egy kissé“ (valamennyire) jobbá lett, mint volt. A „társadalmi“ javítás eszerint abban áll ma, hogy az elitéltet a börtönben szigorú fegyelem, testi, értelmi és erkölcsi edzés (training) alá helyezzük s ezzel a társadalmi rend szabályainak pontos követésére alkalmasabbá tesszük. A hosszas gyakorlat által hozzászoktatják a pontossághoz, az állandó rendszeres munkához, teste, lakása (szobája) tisztántartásához, a rendes étkezéshez, szelleme ápolásához (tanítás, hasznos olvasmányok, erkölcsfejlesztő előadások által) így a hosszabb szabadság-

javitó eszköz. A javítás ép úgy, mint az ártalmatlanná tétel csak *kívánatos mellékhatásai* a szabadságvesztés büntetésnek, de konkrét büntetési célokul nem tekinthetők. *K. Stooss: Lehrbuch des österreichischen Strafrechts. II. füzet. 1909. 176—177. l.*

vesztésre ítélteteket tényleg a szabad társadalom szabályainak követésére képesebbekké tehetjük. Ha annyit sikerült elérnünk, hogy az illető külsőleg rendesebb, pontosabb életet fog folytatni, megszokja a fennálló szabályok tiszteletben tartását, már elértük a „javítási“ célt, az illető egyéniséget alkalmazkodóbbá, a törvényes rendet az eddiginél jobban tiszteletben tartó polgárrá idomítottuk.

A javítás fogalmának, lényegének ez az új, gyakorlatias értelmezése tulajdonképpen csak az „erkölcsi“ jelző megkerülése. Hiszen a régibb javítási elmélet sem képzelte azt, hogy a büntetés által az eddigi lusta, munkakerülő vagy az erőszakos, durva lelkű embert kifogástalan erkölcsű, kegyes, jámbor lélekke változtatja át. Ha itt-ott egy ideig túlzásba vitték is a valláserkölcsi megjavítás, a bűntől való megtisztítás eszméjét, így a porosz börtönökben *Wichern* idejében, általában mégis az „erkölcsi“ megjavítás alatt csak azt értették, amit a fentebbi társadalmi jobbátétel alatt. Ha az elítéltet a rendes, pontos élet megszokására, szorgalmas munkára tudtuk kaptatni s bizonyos fokig önfegyelmzésre tudtuk trainirozni, ezzel körülbelül elértük azt az erkölcsi javítást, amit a büntetéstől várhatunk. Az őszinte bűnbánat, a valódi megtérés, az új emberré átalakulás, a börtön végrehajtás terén is csak eszmény, mely ritkán következik be.

Ez a realis, talán túljózan felfogás azonban ismét nem azt teszi, hogy a javítást, mint a büntetés egyik relativ célját végképpen elejtsük. Ha aránylag kevés esetben érjük is el teljesen az eszményi célt, ez nem ok arra, hogy a felé ne törekedjünk. A kevés eredmény is több a semminél, s ha csak egy néhány, eddig rossz embert meg tudtunk javítani, erkölcsileg jóvátenni, ha ezenfelül már többeket legalább a társadalmi életre alkalmasabbakká tettünk, már azért is érdemes ragaszkodni a javítási célhoz.

A kérdést inkább más oldalról lehet vita tárgyává tenni. Ha a teljes erkölcsi megjavítás épen az arra reászoruló egyénekkal szemben valóban csak ritka eset s ha gyakorlatilag a javítás alatt nem is a teljes erkölcsi újjászületést, hanem a testi, értelmi és erkölcsi edzést s főleg a helyes társadalmi viselkedésre való rászoktatást értjük, akkor felmerülhet az a

kérdés, vajjon helyesen nevezzük-e ezt a célt javításnak? Nem igazabb, nem megfelelőbb-e úgy elméletileg, mint a gyakorlati kiviteltek tekintve, a *nevelés* kifejezés erre a fogalmi körre? Hiszen a nevelő is javítani, jobbá, tökéletesebbé akarja tenni a tanítványt, s a börtönbüntetést foganatosító tisztviselők vajjon nem nevelő munkát teljesítenek-e az elítéltekkel szemben, amikor testi, értelmi és erkölcsi edzés alá veszik azokat, akik erre rászorultak.

Ez az okfejtés vezette a legújabb bűnügypolitikai írók egy csoportját arra, hogy a javítás helyett a nevelés eszméjét tüzzék ki a büntetés egyik relativ céljául s az eddigi javító büntetés helyett a javító nevelés és a nevelő büntetés jel-szavakat hirdessék. Különösen az észak-amerikai büntetőjog karolta fel pár évtized óta a *javító*, illetőleg *átalakító nevelés* (reformation) eszméjét. Elsősorban a fiatalokú bűnelkövetőkre lett népszerű ez a kifejezés s ennek keresztülvitelére teremtette meg az észak-amerikaiak szervező kedve a felnőttebb fiatalokra (általában 16—24 évesek) a fogház és a javító-intézet combinatióját, a „Reformatory“-t, mely formailag, külsőleg fogház, tartalmilag és célját tekintve azonban valódi nevelő-intézet az akarat trainirozására, a jellem átalakítására rendelt intézmény. A gyermekek és a „fiatalokú“ (12—18 éves) bűnelkövetők közül az elhagyatottak, vagy züllöttek nevelésére szolgáló intézetek eddigi hivatalos nevéből a „javító iskola“ (reform school) kifejezésből is legújabban elhagyják a „javító“ jelzöt, azt akarván a köztudatba bevésni, hogy a gyermekekre és fiatalokúakra, ha büntettet követnek is el, az igazi cél, a legfontosabb vezérelv csak a nevelés.

Ez utóbbi tétel, t. i. hogy a fiatalokú bűnelkövetőkre, amennyiben erkölcsileg romlottak vagy erkölcsrontó környezetben éltek s így az elzüllés veszélyének vannak kitéve, az egyedüli cél a javító-nevelés, vagy egyszerűen csak a nevelés, ma már ellenvetés nélkül uralkodó vezérelv az európai szakirodalomban és a tételes jogokban is. Az észak-amerikai reformirodalom ama további tételét, hogy a fiatalokú bűnelkövetőket egyáltalán vegyük ki a büntetőjog köréből s velük szemben „büntetést“ egyáltalán nem, csak gondozó és erkölcs erősítő intézkedéseket alkalmazzunk, az európai jogok

közül még csak Hollandia tette magáévá. Ez azonban Amerikában is inkább csak reformkövetelmény. Legtöbb helyt a legsúlyosabb büntettek miatt, valamint ha a fiatalkorú nagyfokú romlottságot, megátalkodott roszakaratot mutat, a fiatalkorúak ott is formális büntetés alá (fogház) esnek. Azt a kiindulási pontot azonban, hogy a fiatalkorúakkal szemben a megtorlás eszméjét ejtsük el, vagyis őket, ha büntetni akarják is, elvileg ne az elkövetett cselekmény súlya szerint s ne a felnőttekre megállapított tipikus büntetési eszközökkel (halál, fegyház, börtön) sújtsuk, ezt a két tételt ma már az európai kultúrállamok legtöbbje átvette s több-kevesebb következetességgel meg is valósítja.

A megtorlási elmélet egyes túlzó bajnokai (Leonhard, Foerster) ugyan azt vetik az új vezérelv ellen, hogy a fiatalkorúak, sőt a gyermekek nevelése sem történhetik fenytetés, azaz büntetés nélkül és kívánatos is, hogy már a gyermek és a fiatalkorú ismerje meg a büntetés fogalmát, hogy az annál mélyebb és állandóbb visszatartó, önfegyelmező erővé növekedjék lelkében. Ez az ellenvetés azonban igazán csak formalisticus akadékoskodás. A gyermek és a fiatalkorú fenytetését, fegyelmezését, mi, a „javító-nevelés“ hívei sem kifogásoljuk. A Büntető Novella a gyermekekre, ha büntettet követtek el, egyenesen előírja a *házi* vagy *iskolai fenytétést* s ugyanezt rendeli a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalkorúakra is. A felelősségre vonható „értelmileg és erkölcsileg fejlett“ fiatalokra pedig „ha szigorra van szükség“, a fogházbüntetés kiszabását is megengedi és pedig magasabb minimummal (15 nap) és jóval magasabb maximummal (15 év), mint a felnőttekre megállapítható fogházbüntetés.

A nevelést azonban, mint a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben a legfőbb és voltaképen egyetlen célt azért kell hangoztatnunk, mert a fiatalkorúak fiziológiai szempontból is még nemcsak rászorúlnak a testi, értelmi és erkölcsi edzésre, de ezt a szükséges fejlesztést, a nevelést tőlük nincs jogunk és okunk megtagadni azért, mert büntettet követtek el. A kultúrállam, amely a népnevelést kötelezőnek tekinti, köteles különlegesen gondoskodni a bűn útjára tévedt gyermekek és ifjak felneveléséről, nemcsak emberiségé, de elsősorban köz-

biztonsági, mondhatnók önvédelmi szempontból, mert ha az ily roszerkölcü, elhagyatott, vagy már a züllés útjára került fiatalokat engedjük neveletlenül felnőni, vagy épen a felnőtt büntetésekkel együvé zárjuk őket a rendes fogházakba, ez esetben a kétszerkettő négy bizonyosságával a fiatal bűnösök legnagyobb részéből igazi büntetettek fognak kifejlődni, akiket pedig okos, helyes neveléssel még szinte megközelítő biztossággal meg lehetett volna mentenünk.

A nevelés, mint büntetési cél, azonban nemcsak a fiatalokorúakra, hanem a felnőtt büntetettekre is kívánatos és szükséges. Ha tudjuk azt, hogy a bűnelkövetők nagyobb része tényleg a kellő, a gondos nevelés hiánya miatt, vagy épen a teljesen neveletlenül maradás, a tudatlanság, a félműveltség, a ferde, helytelen irányú szellemi befolyás, a csábítás, izgatás, a téveszmékkel elkábítás, végelemzésben tehát a megfelelő intelligencia és az akareterő hiánya miatt vetődik a bűn útjára, — ha tudjuk, hogy igen sok értelmes vagy a jobb módu felnőtt ember is a ferde nevelés, a rossz környezet, az igazi műveltség hiánya folytán követ el kisebb-nagyobb büntettet, akkor nem lehet kifogásunk az ellen, hogy az elítéltek nagy részét — ha nem is valamennyit — a büntetés által is nevelni, helyesebb irányba terelni igyekezzünk. A nevelés eszméje eszerint nemcsak helyettesítheti az eddig általában használatos „javító“ kifejezést, de az elítélteknek nagyobb csoportjára, főbb osztályára állítható fel igazi végrehajtási célnak. Vagyis nézetem szerint nemcsak relatív, a büntetettek egy csoportjára szóló, de bizonyos korlátozással *általános* végrehajtási célnak tekinthető.

Helytelen tehát az a beállítás, amit a megtorlási elmélet hiveinél, pl. *Leonhard*-nál olvashatunk, hogy a „nevelőbüntetés“ azt jelentené, mintha mi a büntetés lényegét a nevelésben látnók. Teljesen igaza van *Leonhard*-nak abban, hogy a büntetés a felnőttekre lényege szerint nem lehet nevelés.¹ Ugyde nem is azt vitatjuk mi, hogy a büntetés és a nevelés azonos fogalmak lennének, hiszen a büntetés tar-

¹ *W. Leonhard: Die modernen Strafrechtsideen und der Strafvollzug. 1910. 83. l.*

talma szerintünk is a fenytés és a felemelés. Ezzel a tartalommal, a büntetés sujtoló jellegével azonban épen nincs el-lentétben, ha a nevelést, mint *egyik* célt hegyezzük ki, vagyis a büntetésnek másik, a bünhödési, felemelő ismérvéből azt vezetjük le, hogy az elítélteket nevelni, azaz jobb útra téríteni, rosz jellemvonásaikat lehetőleg módosítani kell.

Mit kell érteni a *nevelési cél* alatt a büntetéstanban? Ugyanazt, amit a neveléstudomány általában hirdet: nem pusztán az értelem fejlesztését, a szellemi kiképzést, az ismeretekre, tudományokra való tanítást vagy képessé tevést, hanem épúgy az erkölcsi fejlesztést, a jellem helyes irányú alakítását, az akaratnak jó irányban való nevelését is, illetőleg összefoglalva: a büntett miatt elítélt egyének testi, értelmi és erkölcsi fejlesztését, kiképzését. A gyermeket legelőször testileg kell fejleszteni, nevelni, azaz teste, ruházata tisztántartására, testi erejének fokozására, a rendes ésszerű étkezésre reászoktatni, azt annyira belegyakoroltatni, hogy elválhatatlan szokásává váljék. Ezután jön, illetőleg külön részlete a nevelésnek az értelem fejlesztése, a családi (házi), majd iskolai tanítás, a munkára, foglalkozásra, valamely életpályára való kiképzés. Ezzel párhuzamosan indul meg, de szintén külön mozzanat az erkölcsi nevelés, a fegyelemre, rendre, pontosságra, a kötelességek teljesítésére való reászoktatás.

Kétségtelen az is, hogy a nevelés mindhárom mozzanata nemcsak a gyermek- és ifjúkorban, de a felnőtt emberre is állandó lelki szükséglet. Minél intelligensebb valaki, annál nagyobb gondot fordít egyaránt testi, értelmi, erkölcsi képességei fejlesztésére, tökéletesbitésére. A nevelésnek ezt a dióhéjba szorított kis kátéját a felnőtt szabad ember önként, belátása szerint, önmagától teljesíti a saját jóléte, boldogulása érdekében, a börtönbüntetésre elítélt egyénnel szemben azonban, akiknek legnagyobb része azt — épen eddigi neveltetésének elhanyagolása, vagy erkölcsi hibái, fogyatkozásai miatt — nem tudja vagy nem akarja teljesíteni, a büntetés tartama alatt kényszer útján, a tisztviselők utasítása, parancsa szerint kell teljesíteniök. A fokozatos börtönrendszer Angliában épen ily nevelési célzattal alakult ki, hogy a rendszerint neveletlen vagy elhanyagolt nevelésü, rosz erkölcsü büntet-

teseknek rendszeres utónevelés által az erkölcsi jobbulásra, különösen a társadalmi élet két gyakorlati főelvének, a szorgalmas munkának és a fegyelemnek a megszokására képesítse.

Igy fogva fel a nevelést, mint a börtönbüntetés közvetlen célját, az tényleg tágabb körű, mint a javítás. Mig ez utóbbi csak a már erkölcsileg romlott vagy a romlás, elzüllesztés útján levő s ezért rendszerint hosszabb időre elítéltekre igazi közvetlen feladat, addig a nevelést az összes szabadságvesztési nemekre ítélttekre nézve közvetlen végrehajtási célnak tekinthetjük. A rövidebb tartamú fogházra, elzárásra, sőt az államfogházra elítéltekkel szemben is a szabadságvesztés-büntetésnek bizonyos nevelési célja van. Az ily rövid tartamú, vagy habár hosszabb, de enyhe jellegű szabadságvesztés nem egyéb, mint a helyesebb viselkedésre való hathatós figyelmeztetés, vagyis egy bizonyos fegyelmező fenyítés, az elítéltek eddigi tetszés szerinti életrendje helyett a fogházi szabályokban előírt napirendhez való kényszerű alkalmazkodása s ezzel mintegy erkölcsi lecke az illetőre, hogy akaratát ezentúl jobban fegyelmezze, indulatait jobban fékezze.

Sőt ily tág értelmezéssel a nevelés nemcsak a szabadságvesztés, hanem a pénzbüntetésnél, a legtöbb mellékbüntetésnél (hivatalvesztés, politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztés) is a büntetés egyik céljául tekinthető. Ezek által a kisebb malumot jelentő büntetési nemek által is az állam csupán hathatósan inteni, figyelmeztetni akarja az elítélteket elkövetett cselekményük helytelenségére, amit az állam kénytelen érzékelhető módon, bizonyos anyagi vagy erkölcsi kellemetlenséggel viszonzni, nem öncélból, nem pusztán fenyítésül, hanem azzal a céllal, hogy az elítélt igyekezzék akaratát fegyelmezni, erősíteni s hasonló törvényellenes vagy jogsértő cselekményektől jobban tartózkodni. Az ily enyhébb jellegű büntetéseknél és mellékbüntetéseknél épúgy, mint a pillanati, nem romlott lelkületű elítéltekkel szemben a nevelésnek ez az utolsó mozzanata, az *erkölcsi edzés* (training) az, ami a büntetés közvetlen, végrehajtási célja.

Miben áll közelebbről ez az erkölcsi edzés, az akarat nevelése? Ennek kifejtése nem a büntetésben, hanem a neveléstudomány feladata. Az u. n. büntetői neveléstudomány

(Kriminalpaedagogia) — akár helyesljük az új elnevezést, akár nem — önálló tudománynak egyáltalán nem mondható, hanem csak egyik alkalmazott része a neveléstudománynak épügy, mint a bűnügyi lélektan az általános lélektannak. Az erkölcsi nevelés első mozzanata — az általános neveléstan szerint — a figyelmeztetés, a felhívás a helyes (erkölcsös) viselkedésre, a helytelen (erkölcstelen), jogtalan, vagy épen büntetendő cselekménytől való tartózkodásra. Második mozzanata a helytelen szokások, az erkölcsi hibák elhagyására való rendszeres fegyelmezés, ami legbiztosabban a hasznos, nemesítő foglalkozásra, a szellemi képességek, tehetségek helyes irányu kifejlesztésére való reászoktatással érhető el. A harmadik mozzanata pedig a jellem céltudatra fejlesztése, „az akarat nevelése“,¹ ami a jó, igaz és a szép szeretetére, mások megbecsülésére, az erkölcsi kötelességeknek önként, lelki szükségből való teljesítésére reábirásban áll. Az erkölcsi nevelésnek ez a három mozzanata vagy fokozata képezi a szabad életben is a nevelői, tanítói, tanári hivatás programját s a büntetés, mint az állam által való „fenyítés és fel-emelés“ tartalmánál fogva szintén ezt a nevelési feladatot tekinti végső, igazán eszményi céljának.

A nevelés tehát ily tág értelemben nem különös, relativ, nem az elítéltek egyik csoportjára, vagy csak egyik vagy másik büntetési eszközre (szabadságvesztés) vonatkozó, hanem a harmadik *általános* cél, a tulajdonképeni végrehajtási közös cél, mely elvileg az összes büntetési nemekre s az összes elítéltekre irányadó, a büntetésvégrehajtás valódi erkölcsi hivatása, feladata. Természetesen kivétel ez elv alól a halálbüntetés, melynél ez a cél teljesen elesik. Ahol ez a legsúlyosabb őskori büntetés még mindig fennáll, ott annak végrehajtása által az állam az erre ítéltet nem tartja méltónak vagy alkalmasnak a nevelésre, az erkölcsi jobbatételre, az ily egyénnel szemben a közvetlen cél a megsemmisítés, a fizikai értelemben vett ártalmatlanná tétel.

A büntettek, illetőleg elítéltek többi csoportjaira ellenben a nevelési cél helyessége kétségtelen. Az *erkölcsi meg-*

¹ Payot: Az akarat nevelése Ford. Weszely Ödön. 1915.

intés (a nevelés első mozzanata) képezi a közvetlen végrehajtási célt a pillanati, az alapjában romlatlan lelkületű elítéltekkel szemben, más oldalról ez a hivatása, feladata az enyhébb jellegű szabadságvesztés büntetési nemeknek (államfogház, rövidebb tartamú fogház, elzárás), a pénzbüntetésnek és más kisebb büntetéseknek (dorgálás) és mellékbüntetéseknek. A rendszeres *fegyelmező nevelés*, a közönségesen u. n. javítás, vagyis a jellem fejlesztése, az akaratsnak jó irányba való nevelése képezi a közvetlen végrehajtási célt a súlyosabb szabadságvesztés büntetésre (fegyház, börtön) elítéltekkel szemben, akik rendszerint a nagyobb erkölcsi hibák, jellembeli fogyatkozások miatt kerültek a bünelkövetés útjára. E két csoportja felett az elítélteknek a büntetési cél tekintetében nagyobb vita nincs is az irodalomban. Ellenben maig a legvitásabb kérdés az, hogy a büntetéseket harmadik csoportjára nézve, akiket hivatásos, üzletszerű, megrögzött vagy egyenesen javíthatatlan büntetéseket szoktak nevezni, felvehető-e a nevelés büntetési célul? Nem hiába való-e az ily egyéniségekkel szemben a javítást vagy a nevelést hangoztatni, nem helyesebb és őszintébb álláspont-e ezekkel szemben az ártalmatlanná tételt fogadni el büntetési cél gyanánt?

Vannak-e tényleg „javíthatatlan“ büntetettek, elfogadjuk-e ezt a fogalmat, efelett a büntetőjogi és büntetéstani irodalomban, a különböző nemzetközi szak-kongresszusokon hosszú, éles viták folytak le. A gyakorlati szakemberek s különösen egyes orvostudományi írók (Lombroso, Aschaffenburg) habozás nélkül igenlőleg oldják meg a kérdést. Szerintük azok a büntetettek, akik többszörös börtönbüntetés, az azalatt eszközölt javítási kísérletek után is újból és újból a bünelkövetés útjára térnek vissza vagy oly romlottak erkölcsileg, oly erősen kifejlődött bennük a bünelkövetési hajlam, hogy azt belőlük kiirtani emberileg képtelenség vagy éppen ellenkezőleg oly gyenge akaraterővel rendelkeznek, hogy semmi ellenállási képességük nincs a bünelkövetésre csábítással szemben. Az előbbieket a makacs, fékezhetetlen antisocialis jellemek (fanatikus anarchisták, kéjgyilkosok, üzletszerű betörők), az utóbbiak a szellemileg, erkölcsileg enervált, degenerálódott alakok. Ez utóbbiakkal, mint a szellemi határközi állapotban levőkkel

szemben a nevelésről és pedig a gyógypaedagogiai kezeléstről még mindig lehet szó, ellenben az előbbiekre nézve a nevelés teljesen céltalan, értelmetlen, ehelyett csak az ártalmatlanná tétel módozatai felől lehet vitatkozni. Ezekre nézve állapotodott meg az 1890. évi szentpétervári nemzetközi börtönügyi kongresszus abban, hogy az ilyeneket, mint *látszólag javíthatatlanokat* életfogytiglani deportatio útján kell eliminálni a társadalomból, úgy mint Franciaország az 1885. évi törvényével erre az utat megmutatta.

Ezzel a kiméletlenül realisticus felfogással szemben a büntetőjogi írók nagy csoportja kétségbevonja a javíthatatlanság hypothesisét s éppen azt vitatja, hogy az emberi lélek kifürkészhetetlen voltánál fogva sohasem mondható kizártnak a megtérés, a megjavulás lehetősége. A legelvetemültebb, sokszor büntetett elítélt is megbánhatja bűneit, megutálhatja eddigi helytelen életét s őszinte igyekezettel új útra térhet. A javítást vagy a nevelést tehát mint büntetési célt az ily büntetésekkel szemben sem szabad feladni s az ártalmatlanná tétel álláspontjára helyezkedni ellenkezik a büntetőjog legmagasztosabb vezéreszméjével, az emberiséggel.

1896-ban a pécsi kir. törvényszék és ítélőtábla előtt fordult elő egy újrafelvételi perorvoslat, melynek során megállapított, hogy egy Horváth József nevű, többször büntetett fegyenc, aki legutóbbi, szándékos emberölés miatt kiszabott 15 évi fegyházbüntetésének negyedik évét töltötte az illavai fegyházban, az illavai fegyházi lelkész egy ünnepi beszédének hatása alatt, aki az ártatlanul szenvedőkről tartott egyházi szónoklatot s még inkább egy fiatal fegyenc-társának a drámai kitörése által meghatva, aki sirva járult a lelkész elé, kérve, hogy szabadítsa meg őt, mert ő is ártatlanul szenved, miután egy társa lelketlenül ellene vallott, — tehát e kettős, megrázó lélektani behatás alatt az említett Horváth József is elhalványodott, megrendült s lelki terhén könnyítendő, ő is a lelkész elé járult s bevallotta, hogy neki is egy fiatal társát, Csek Jánost ártatlanul ítéltek el 12 évi fegyházra, mert az illető sértettet ő maga ütötte agyon, de hogy a nagy büntetés elől meneküljön, Csek Jánost, akinek a megölt ember csizmáját odaajándékozta, reábirta arra, hogy

ismerje be a tettestársaságot. Az így megindult újrafelvételi eljárás során a Csek János ártatlansága az emberölésben be is igazolódott és ő szabadlábra helyeztetett.¹ Horváth József esete azonban beszélő példa arra, hogy a késői megtérés, a megjavulás lehetősége sohasem tekinthető kizártnak a „rovott multu“ nagy büntetéseknél sem.

Nézetem szerint a javíthatatlanság kérdése is ama nagy sarkkérdések sorába tartozik, amelyekre egyszerűen igennel vagy nemmel felelni elhamarkodott ítélet lenne. E kérdésre adandó felelet különben az indeterminismus kérdésében elfoglalt elvi álláspontunkból folyik. Ha abból indultunk ki, hogy az ember jelleme és egyénisége nincs adva a születéssel, ha a jellem változtathatlanságának elméletét, a *Kant*, *Schopenhauer*, *Spencer* vagy *Coudworth* különböző alakra felépített hypothesisét nem fogadjuk el — minthogy a mai lélektani tudomány alapján ez az elmélet elfogadhatatlan —, ebből az következik, hogy a javíthatatlanság gondolatát utasítsuk vissza. Habozás nélkül vissza is utasítjuk a *Lombroso* „született büntettes“-ét és az általa, valamint *Garofalo* által hirdetett „eliminatio“ tanát. A született büntettes hypothesisé ma már nemcsak a büntetőjogi, de az orvosi és lélektani tudományok által is döntőleg meg van cáfolva. Csalhatlan bizonyossággal senkiről sem lehet előre megjósolni, hogy büntettet fog elkövetni. A legbátrabb és a legnagyobb apparátussal támogatott naturalisticus elméleteket is még senkinek sem sikerült bebizonyítania.

Helyesen írja *Vargha* Ferenc, hogy a jellem változtathatlansága vagy nevelhetősége kérdésében is az igazság a középben van. Ezt a középutat azonban ő úgy véli megtalálni, hogy „miután minden jellembeli tulajdonság szervezetbeli módosulás folytán jött létre“, elvileg („élettani szükségyszerűséggel és helyességgel“) „minden jellembeli tulajdonság módosítható“. „A gyakorlati haszonra s célszerűségekre törekvő büntetőjogra való tekintettel azonban különbséget kell tennünk átöröklött és szerzett tulajdonságok között.“ Az előbbieket, az öröklött vonásokat, szerinte „a büntetőjogra kiterjedő hasznossággal“

1 L. az eset részletes leírását: Büntető Jog Tára 34. köt. 265. s. köv. 1.

nem lehet módosítani. A Büntető Novella által meghonosított nevelési és javítási rendszer szerinte nem lesz képes „az így átöröklött gonosz hajlamokat a szerencsétlen s erkölcsileg inficiált gyermekekből kiirtani“. Az ilyen fiatalokból nőnek ki a „javíthatatlan“ büntetettek, akiknél „a bűnre vezető hajlam kiírthatatlan, benne van az idegrendszerben, annak organikus része“. Ezekkel szemben a nevelés, a „bűnre vezető inger“-től való távoltartás lehetetlenre vállalkozás. Csak a szerzett jellembeli tulajdonságok, hibák módosíthatók és pedig annál nagyobb sikerrel, minél rövidebb életű a rossz jellembeli tulajdonság. Amily mértékben öregsznek az ilyen tulajdonságok, annál inkább enyésznek reményeink is arra nézve, hogy állam és társadalom nemes törekvése — a javítás és nevelés — eredményt fog elérni.

Vargának eme fejtegetéseit minden pontjában nem tehetem magamévá, mert a helyes kiindulási pontról, az igazságos középútról mintha lecsúszott volna. Ha igaz az az elvi álláspont, amit ő is elfogadott, hogy minden jellembeli tulajdonság módosítható, akkor a büntetőjogásznak sem szabad ezzel szembehelyezkedve, a javíthatatlanságot célszerűségi vagy naturalisticus szempontból hirdetni. Az igazságos középút nézetem szerint abban áll, ha fenntartjuk a jellem módosíthatóságának az elvét, azonban kivételesen elismerjük, hogy ezen elv alól is — mint minden szabály alól a világon — a gyakorlati életben lehetnek kivételek. Az bizonyos, hogy úgy az öröklött rossz hajlamok (sangvinikus, maliciosus természet), mint a szerzett rossz tulajdonságok (lustaság, korhelykedés) egyeseknél „megrögzött“ bűnös jellemmé fejlődhetnek s lehetnek esetek, amikor az öröklött rossz hajlamot már a gyermekből, a fiatakoruból alig lehet kiirtani — még kevésbé az évtizedeken át betörésekből élő, üzletszerű tolvajokból ezt a „szerzett“ jellemvonást —, de ez a beismerés ne tántorítson el bennünket a helyes elvi alapról. Javíthatatlan, vagy ami ezzel egyértelmű, született büntetett nincs. A legrosszabb hajlamokkal megvert, szerencsétlen természetű gyermekből is a legbecsületesebb, törvénytisztelő ember válhat, amint megfordítva, a legjobb diszpozíciókkal indult ember is elbotolhat és a sors csapásai folytán elzüllhet és a legnagyobb büntetettekre vetemedhetik.

Ez az elvi állásfoglalás, a született büntettes fogalmának feltétlen visszautasítása azonban nem jelenti azt, hogy a realisticus világnézetűek felfogásában levő igazság felett egyszerűen napirendre térjünk. A szomorú tapasztalati tények, a bírói gyakorlatban előfordult jogesetek, a büntügyi statisztika adatai bárkit meggyőzhetnek affelől, hogy a büntettek között nem csekély számmal vannak ma is — mint mindig voltak — oly, erkölcsileg teljesen romlott, cynikus, kegyetlen, állatias természetű egyének, akik valóban lelkiismereti furdalás nélkül követik el a legsúlyosabb büntetteket. Az „üzletszerű“, vagy „hivatásos“ büntettek osztálya nem elméleti kitalálás, hanem statisztikai és büntönügyi igazság. Új, tapasztalati példákat szolgáltatott erre a háború és a felforgató kommunizmus egyrészt a hadiuzsorásokban és lánckereskedőkben, másrészt a különböző terrorcsapatokban és politikai desperádókban.

E szintén sokfelé elágazó kérdésnek ezúttal csak arra az oldalára kell feleletet adnunk, hogy indokolt és helyeslehető-e az ily megrögzött büntettes egyéniségekkel szemben a javítást, illetőleg a nevelést hirdetni büntetési célul, avagy itt ezzel az idealisticus gondolattal szakítsunk és térjünk át a régi idők drastikus gályarabságának modern kiadásához, a relegationhoz, vagy az „ártalmatlanná tétel“ más alakjaihoz. A kérdés ezen részének a megoldása, illetőleg az arra adandó felelet összefügg a halálbüntetés kérdésében elfoglalt elvi állásponttal is. Világos, hogy aki elvileg helyesli vagy legalább „ez idő szerint“ is fenntartandónak véli a halálbüntetést, az könnyebben felelhet igennel a fentebbi kérdésre is, hiszen a halálbüntetésnek is a közvetlen végrehajtási célja nem más, mint az ártalmatlanná tétel. Aki ellenben elvi ellensége a halálbüntetésnek, vagy ahol azt a Btk. nem ismeri, annak és ott nem következtelenség, ha a nevelést, mint általános végrehajtási célt a megrögzött büntetteknek is elfogadjuk, dacára, hogy ezeket társadalmilag szinte javithatatlanoknak tekintjük.

Tökéletesen helyes ugyanis az a büntönügyi vezérelv, hogy a fegyházba vagy börtönbe elhelyezett összes elítélteket, még az életfogytiglanra elítélt legnagyobb büntetteknek is mindig nevelni kell és egyetlen fegyencsel, rabbal szemben sem szabad az erkölcsi megjavítás reményét előre fel-

adni. Az életfogytiglani fegyházra elítelt is a legtöbb állam Btk.-e szerint bizonyos hosszabb idő kitöltése után, ha állandó jó magaviselete és kitartó szorgalma folytán az erre hivatott hatóság által erkölcsileg teljesen megjavúlnak minősítetik, kivételesen vagy feltételesen szabadlábra helyezhető, sőt ha a feltételes szabadságon is bizonyos ideig kifogástalan társadalmi magaviseletet tanúsít, teljesen visszanyerheti szabadságjogait. Ahol a törvény így rendelkezik, ott csak helyeselni lehet, hogy a megrögzött büntetéseket és az életfogytiglanra ítélteteket is minden esetben nevelni, a szabadságvesztés büntetésre elítéltekre előírt testi, értelmi² és erkölcsi rendszeres edzés alá kell venni, vagyis velük szemben is meg kell kísérelni az erkölcsi javítást, az akaratnak helyes irányban való nevelését. Lehet, hogy ez nem fog mindig sikerülni, talán sokszor csalódnunk fogunk a megjavúlnak vélt büntetettekben, így a bírói gyakorlatban előfordult egy eset, hogy egy Pete Postás István nevű, gyilkosság miatt életfogytiglani fegyházra elítéltet 15 év kitöltése után, mint megjavúlnak feltételes szabadságra bocsátott az igazságügyminiszter s az illető rövid idő múlva újabb gyilkosságot követett el, ami miatt aztán halálra ítéltetett és tényleg kivégeztetett.

Az ily szomorú tapasztalati adatok azonban — amik mégis inkább csak kivételes esetek — nem döntenek meg a fentebbi elvi álláspont helyességét, hogy a nevelést s a romlott erkölcsűekkel szemben az erkölcsi javítást is minden esetben közvetlen végrehajtási célnak kell tekinteni. Igen sok esetben viszont tapasztalatilag megállapíthatjuk, hogy a büntetés nevelő, javító célja tényleg sikerült, a látszólag javíthatatlan, többször büntetett előéletű fegyenc is utóvégre a jó útra tért s meg tudta óvni magát a visszaeséstől.

Az ártalmatlanná tételt tehát elvileg nem helyes és nem kívánatos büntetési célul, habár csak relativ célul is kitzünni. Egyetlen esetben, a halálbüntetésre nézve — ahol az jogilag fennáll — vagyunk kénytelenek de lege lata annak érvényét elismerni. Más büntetési nemekre és az elítéltek egyetlen csoportjára nézve sem lehet azonban a büntetés feladata merőben az ártalmatlanná tétel, mert a büntetés tartalma nemcsak a fenytés, de a felemelés is s ebből folyólag a

helyes büntetés egyik célja mindig a nevelés, az elítélt egyén akarátának helyes irányba térítése, amiről pedig az ártalmatlanná tétel gondolatának elfogadása esetén mintegy kishitüen lemondottunk. Bármily realis igazságot tartalmaz *Anderson*, londoni volt rendőrfőnök ismeretes mondása, hogy vannak büntettesek, akiket nem lett volna szabad börtönbe küldeni és vannak, akiket nem volna szabad onnan soha kibocsátani¹, ez csak a megtorlási elmélet túlzott bálványozását elítélő, sok részben jogosult kritika. Az ártalmatlanná tétel, ami őszintén beszélve csak a kivégzésben vagy az életfogytiglani fegyház vagy relegation kimélet nélküli alkalmazásában (a feltételes szabadságra bocsátás és a megkegyelmezés kizárásával) állhatna, ellenkezik a büntetés lényegével, mert lehetetlenné teszi vagy kizártnak tekinti a bűnhődést, a megtérést s a megtérés emberi jutalmazását, a bocsánatot.

Az „ártalmatlanná tétel“ gondolata azonban, ha a büntetés fogalmával, lényegével nézetem szerint nem fér is össze, mint bizonyos korlátozással jogosúlnak tekinthető bűnügyi politikai követelmény értékesíthető a büntetőjogban. A legutóbbi idők fejleménye, hogy a büntetés fogalma mellé a büntetőjogi tudomány felállította a biztosító vagy társadalomvédő *intézkedés* fogalmát. A „közveszélyes“ büntettesek feletti beható vizsgálódások és vitatkozások során őrlődött ki az a kompromissuális megoldás, hogy a büntetés ősrégi kipróbált fogalmát hagyjuk meg az eddigi alakjában és helyesen értelmezett tartalmában, mint az elkövetett büntett igazságos és szükséges mérvü viszonzását, — emellett azonban jogosítsa fel a törvényhozás a bíróságot, hogy a társadalom biztonságára közveszélyesnek ítélt büntetessel szemben (az elkövetett és a büntetés által elintézett cselekménytől függetlenül, esetleg újabb bűnelkövetés bevárása nélkül is) bizonyos biztosító (védő) intézkedéseket rendelhessen el. Ez az eszme különben egyáltalán nem új, hiszen a közveszélyes elmebetegnek a büntetés alól felmentése esetén elmeegógyintézetbe utalása, a büntett miatt elítélt külföldieknek az országból való kiutasítása, a munkakerülő csavargóknak dologházba utalása,

¹ R. *Anderson* : *Criminales and Crine*. London, 1907. 11. 1.

a börtönből elbocsátottaknak rendőri felügyelet vagy pártfogás alá helyezése régóta ismert és gyakorolt intézkedések, amiket azonban eddigelé a „mellékbüntetések“ kényelmes, de tisztázatlan fogalma alá foglaltak.

Új azonban mindenestre s az utolsó évtizedek büntigypolitikai törekvéseinek eredménye a „biztosító intézkedések“ (Sicherungsmaßnahmen) fogalmának tisztázása s annak, mint a büntetéstől különböző, de a Btk.-ben a mellé rendelt fogalomnak a felállítása.¹ A svájci, a német, osztrák, szerb, dán Btk. javaslatok már nyíltan megkülönböztetik a két fogalmat s az eddigi büntetési fejezet címét is „büntetések és biztosító szabályok“ címmel cserélik fel. Ezen formailag új fogalom alá tartozó „intézkedések“ közül a „megrögzött“ büntetettek ellenében alkalmazható „biztosító letartóztatás“ az, amelynek céljául kifejezetten az ártalmatlanná tételt hirdeti a mai büntetőjogi irodalom.

Az utolsó évtizedek törvényhozásait, az elméleti és gyakorlati szakkörök sürgetéseinek hatása alatt egymásután igatták törvénybe azt a gondolatot, hogy a megrögzött büntetéseket, bizonyos számu visszaesés után a rendes büntetésen felül, vagy az utolsó büntetést helyettesítőleg, vagy valamely külön letartóztató intézetbe (Angliában *preventive detention*, a magyar 1913 : XXI. t.-c. szerint *dologházba*) helyezik el, vagy a börtönben az utolsó cselekményért kiszabott „büntetés“ teljes kitöltése után még bizonyos hosszabb időre, rendszerint nem előre megállapított, hanem „határozatlan tartamú“ időre (néhány északamerikai államban élethossziglanra) visszatartják, nyilván és kifejezetten azon célból, hogy az illető egyénnel szemben, akinek eddigi viselkedése, jelleme alapján a börtönből való kibocsátás esetében szinte bizonyosra vehetjük az újabb visszaesést, biztosítékot szerezzünk az iránt, hogy egy bizonyos ideig még, bár enyhébb jellegű fegyelmezés alatt tartva, a visszaesésben meggátoltassanak. Ez a „megelőző letartóztatás“, vagy „utólagos dologház“, bármennyire hasonlít a büntetéshez, mégis fogalmilag különbözik attól, mert nem az elkövetett büntett viszonzásául, hanem az

¹ L. Fr. Exner : Die Theorie der Sicherungsmittel. Berlin, 1914.

illető büntettes „közveszélyes“ egyénisége, antisocialis hajlama miatt alkalmaztatik s nem előre kiszabott időre szól, hanem egyenesen megelőzésül, előzetes védekezésül az illetőtől várható újabb büntett veszélye ellen. A törvényhozás, a jog legfőbb eszméjéből, a társadalmi rend védelmének gondolatából folyólag jogosítva és kötelezve érzi magát arra, hogy a társadalmi rendet, a közbiztonságot közvetlenül veszélyeztető egyénekkel szemben a „megelőzés“ eszméjét tette váltsa s ne várja be az ily közveszélyes egyének újabb büntetteit, hanem az illetőket lehetőségig ártalmatlanokká tegye, s őket rendkívüli, ha kell, kivételes rendszabályok alá helyezze.

Salus reipublicae suprema lex, az állami szükségjog diktálja, hogy ahol és amikor az állam veszélyben van, ott nem lehet megállani a rendes, közönséges esetekre megállapított szabályoknál. A megrögzött büntettesek folyton ismétlődő rémtettei kényszerítették a törvényhozásokat a büntetés fogalmának ily kiegészítésére. Így jutott érvényre, kerülő úton, az ártalmatlanná tétel gondolata a legújabb büntetőjogban, mint a nevelési céllal concurráló eszme ott is, ahol a törvény a halálbüntetést nem ismeri s oly büntettesekkel szemben is, akiket a halálbüntetést fenntartó államokban sem tart a törvényhozó, illetőleg a bíró erre az ultima ratiót képező megsemmisítő büntetésre megéretteknek.

Természetesen, ez a kemény realisticus felfogás nem azt jelenti, hogy az ily megrögzöttek minden esetben életfogytiglanra ártalmatlanokká teendők. A megelőző letartóztatásnak vagy utólagos dologházának is, habár a bíró előre nem szabja meg a letartóztatás idejét, a legtöbb törvény bizonyos általános végső határát megállapítja (magyar törvény 5, az angol 10, a norvég Btk. 15, Ohio északamerikai állam 25 év). Őszinte, megnyugtató megjavulás esetén az illető feltételesen szabadon bocsátható. A nevelési célnak tehát, habár csak másodlagosan, itt is van jelentősége. Ahol pedig nem valódi megrögzötteket, csak munkakerülő romlott erkölcsűeket utalunk biztosító intézkedésül dologházba, azokra nézve határozottan a nevelés, t. i. a munkára nevelés a végrehajtás közvetlen célja.

A büntetés fogalma feletti lélektani vizsgálódásaink eredményét a következőkben foglalhatjuk össze:

A büntetés *alakilag* mindig *megtorlás*, vagyis a büntetés által elkövetett bűncselekménynek megfelelő (arányos) joghátránnyal viszonzása.

A büntetés azonban csak alaki értelemben megtorlás, *lényege, tartalma* ellenben egyfelől *fenyítés*, azaz bizonyos érzéki, anyagi vagy erkölcsi kellemetlenséggel sújtás, másfelől *bűnhődés*, vagyis az elítélt egyén felemelése, a bűnösségtől való megtisztulása. A büntetés mindig *sujt, de egyúttal felemel*.

A büntetés célja alatt nem az egész büntetőjog, nem a Btk. célját, feladatát kell érteni, még kevésbé a bűnügyi törvényhozás összes feladatait (jogvédelem, a bűnelkövetés tényezői elleni küzdelem), hanem azokat a konkrét (tényleges) feladatokat, amiket az állam a büntetés alkalmazása, gyakorlása által elérni akar. Ily értelemben a büntetésnek három *általános* célja van :

1. Az *általános visszatartás* (közvetlen törvényhozási cél),
 2. az *elégítélnyújtás* és pedig az államnak az elkövetett törvénysértésért, a sértett félnek az okozott sérelemért (birói, azaz büntetésszabási cél),

3. a *nevelés*, vagyis az elítélt egyénekre való oly lélektani behatás, hogy az illető a büntetés kiállása, teljesítése által megkönnyebbülve, megjobbitva érezze magát, a büntetés tehát akaratát a helyesebb viselkedésre, az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodásra motiválja. A nevelés a büntetés általános közvetlen végrehajtási célja, mely alól egyedüli kivétel a halálbüntetés, amelynél — ahol a törvényhozás ezt a büntetési nemet fenntartja — a közvetlen végrehajtási cél az elítélt megsemmisítése, fizikailag ártalmatlanná tétele.

Különös vagy *relatio* célok a büntetés egyes nemeire nézve :

a) a halálbüntetésnél az ártalmatlanná tétel,
 b) a szabadságvesztés büntetésnél ennek különböző alakjai szerint: az enyhébb alakzatoknál (államfogház, rövid tartamú fogház, elzárás) a megintés, figyelmeztetés a helyesebb viselkedésre, a szigorúbb alakzatoknál (fegyház, börtön) a jellem átalakítása (reformation) vagy legalább a testi, értelmi, erkölcsi edzés,

c) a pénzbüntetésnél és a közjogi jogosítványok időleges

elvonásánál s ahol fennáll, a botbüntetésnél is, az intés, a helyesebb viselkedésre való hathatós figyelmeztetés.

Az elítéltek különböző osztályai szerint a büntetés különös, relativ céljai:

a) a pillanati, romlatlan erkölcsű elítéltekre nézve az intés, a helyesebb viselkedésre figyelmeztetés,

b) a hibás jellemű, erkölcsi romlás útján levőkre nézve az akarat jóirányban való nevelése, a jellem átalakítása, az u. n. erkölcsi javítás,

c) a megrögzött, hivatásos büntetésekre nézve a testi, értelmi, erkölcsi edzés. Az ily büntetésekkal szemben a büntetésen felül, esetleg azt helyettesítőleg alkalmazott biztosító intézkedés közvetlen célja az ártalmatlanná tétel, az újabb bűnelkövetésben való lehető megakadályozás, másodlagosan azonban itt is a nevelés (munkára, szorgalomra edzés),

d) a fiatalok bűnelkövetőkkel szemben a büntetést képviselő, vagy helyettesítő intézkedések célja mindig a javító, helyesen átalakító nevelés (reformation). A fiatalokakra alkalmazott szabadságvesztésbüntetés végrehajtási célja is mindig a nevelés, a jellem helyesirányú alakítása.

A legfontosabb tanulság, amit a büntetés lényege (tartalma és célja) feletti elmélkedésünkből elvonhatunk, az, hogy mint minden téren, így a büntetésstanban is óvakodnunk kell a jelszavak kultuszától, azok túlhajtásától. Amennyire szükséges, sőt elengedhetetlen az alapeszmék, a vezérelvek biztos kitzzése és azok alapos kifejtése, époly hiba az egyetlen szóba, egy — habár önmagában talán helyes — kifejezésbe való belezsúfolása a több, egymás mellett is megálló helyes gondolatoknak, igazságoknak. Az egyetlen jelszó rendszerint egyoldalúságra és ferde eredményre vezet. A megtorló büntetés, a célbüntetés, a védőbüntetés, a megelőzés, a javítás, sőt a legeszményibbnek tekinthető nevelés is, mint egyedüli vezérelvek, mint jelszavak, alkalmasak ugyan egy-egy gondolat jelentőségének kiemelésére, de a gyakorlati életet, annak különböző érdekeit nem elégítik ki, mert nem veszik figyelembe a büntetéshez füződő összes gondolatokat és feladatokat. A büntetés által elérni kívánt különböző célokat képtelenség egyetlen jelszóval hiven kifejezni és semmi okunk sincs

arra, hogy pusztán a jólhangzó jelszavak kedvéért az igazságtól eltérjünk és a gyakorlati jogélet követelményeinek egyik, vagy másik oldalát figyelmen kívül hagyjuk.

Ma kétségtelenül a nevelőbüntetés, a büntetésnek nevelési célja áll előtérben, ez a legnépszerűbb eszme. Ha választani kellene, részemről is habozás nélkül ezt a legemberiesebb s mégis leggyakorlatiasabb jelszót választanám. Az állami büntetésnek legfontosabb és a legtöbb esetben kívánatos és szükséges célja a nevelés. Minél több elítélt büntetettet minél helyesebb irányba terelni, erkölcsi hibáikból minél jobban megszabadítani s a szorgalmas, munkás, törvényisztelő életre őket reászoktatni: ez a büntetésvégrehajtás ideálja.

Különösen áll ez az igazság a mai nehéz időkben, amikor a világháború és az utána lezajlott belforradalmak izgalmi, véres borzalmi, társadalmi, különösen a gazdasági eltolódások, a teméntelen egyéni és családi szenvedések, nyomoruságok a bűnelkövetés terén is rettenetes visszaesést, a régi durva idők embertelenségeinek visszatértét eredményezték. A hajmeresztő kegyetlenkedések, amiket egyes fanatizált, elvadult büntettesek tömegszámra elkövettek, különösen pedig a fiatalok kriminalitásának ijesztő mérvű felszaporodása, a csekélyebb intelligenciájú fiataloknak általános eldurvulása kézzelfogható bizonyosságai annak, hogy a társadalom fejlődésének újból egy szomorú, dekadens korszakába jutottunk, amelyből csak az általános kulturának magasabb színvonalra emelésével, a tudomány és a nevelés segítségével szabadulhatunk ki. Ennek a kultúraépítő, társadalomnemesítő munkának egyik utolsó, kellemetlen, de elkerülhetetlenül szükséges eszköze a büntetés, a helyesen összeállított büntetési rendszer s annak helyes elvek szerinti szigorú, pontos végrehajtása, aminek közvetlen célja a társadalom erőszakos, törvénytisztelő, rendzavaró elemeit — legalább is közülök a hirőilag elítélteket — a lehetőségig átalakítani, jobb erkölcsű, a társadalmi rendet tisztelő, ahhoz jobban alkalmazkodó egyénekké kinevelni.

Bármily idealisticusnak s talán lehetetlennek látszik ez a feladat, bármily sok csalódás vár és ér bennünket ezen a téren is, ezt a helyesen kitűzött célt feladni, annak megköze-

lítéséről lemondani nem szabad. A legdurvább, legelvetemültebb büntetésnél, a legzüllöttebb fiataloknál sem szabad elveszíteni a reményt, hogy hosszú, türelmes, rendszeres nevelés mégis meghozhatja a jó eredményt. S tényleg a sok lehangoló visszaesés mellett még több örvendetes esetre mutathatunk rá, amikor a büntetés teljes sikerrel, a legjobb eredménnyel járt. Különösen a javító-nevelő-intézetekből kikerült ifjaknak a jóval nagyobb fele mindenestre derék, szorgalmas munkás emberré lesz a rendszeres helyes irányú nevelés következtében.

Bármennyire hangsúlyozni lehet és kell tehát, hogy a nevelés a legeszményibb, legemberiesebb és egyúttal leghasznosabb büntetési cél, ebbeli meggyőződésünket is igazságos kritika alá kell vetnünk s akkor oda fogunk jutni, hogy az a legszebb cél is csak egyik, de nem az egyetlen feladat, ami a büntetés fogalmának, tartalmának megfelel. A büntetés célja nem egyedül a nevelés, amint a büntetés nem is az egyetlen s nem is a legelső eszköze a nevelésnek. A büntetés fenyítő eleméből folyó elégtétel és az általános visszatartás a büntetésnek szintén oly igaz, helyes feladatai, amiket figyelmen kívül hagyni nem szabad.

A másik tanulság pedig, amit befejezésül még pár szóval megemlíteni kívánok, az, hogy mint mindenütt, így a büntetésben is elméletileg felállíthatjuk a leghelyesebb ideálokat, a legigazibb célokat, de azzal is tisztában kell lennünk, hogy az ideálok, a helyes célok tökéletes, kifogástalan megvalósítása emberileg alig remélhető. A leghelyesebb büntetési rendszer is sokszor féleredményt, vagy annyit sem ér el a végrehajtás gyarlósága, hibái, tökéletlensége miatt. A büntetés elé tűzött feladatokat úgy közelíthetjük meg, csak akkor számíthatunk, ha nem is teljes, de megnyugtató eredményre, ha a rendszer végrehajtásához megvannak a szükséges eszközök s azok ahhoz értő, hivatásukat szerető lelkes, buzgó tisztviselők kezeiben vannak. A ma uralkodó büntetési nem, a szabadságvesztés büntetések sikerének is két gyakorlati előfeltétele van: a megfelelő épületek, illetőleg alkalmas, jól berendezett intézetek és a büntetés feladatait átértő, képzett és buzgó végrehajtó személyzet. E két előfeltétel hiányában, vagyis meg-

felelő, alkalmas és jól berendezett börtönök, dologházak, javító-nevelő-intézetek nélkül vagy ideiglenes, hevenyészetten átalakított alkalmatlan helyiségekben s alkalmas, céltudatos, képzett személyzet nélkül a szabadságvesztés büntetésektől s a javító-nevelő-intézetektől és a dologházaktól bizony hiú ábránd nagy eredményt, teljes sikert, a kriminalitas és a visszaesés csökkenését, az elítéltek erkölcsi megjavítását várni.

A legközelebbi feladat tehát a büntetésügy terén a szabadságvesztés büntetések és a különböző biztosító intézkedések, valamint a fiatakoruak javító nevelésére szolgáló intézetek számbavétele, azok megfelelő karbahozatala, a végrehajtó személyzet gondos kiválogatása. Ezzel egyidejűleg elkerülhetetlen lesz végül a börtönrendszer végrehajtási szabályainak revíziója, a végrehajtás rendszeres ellenőrzésére és irányítására megfelelő hatósági szervek létesítése s mindezekre vonatkozó szabályok codificatiója. Amit a mult század 40-es éveinek nagy államférfiai, élükön Deák Ferencsel, már 1843-ban meg akartak alkotni, *a börtönügyi törvényt*, végre-valahára tető alá kell hoznunk, jól megalkotott törvény alapján, megfelelő intézetekkel és végrehajtó szervekkel bizonyára a sikernek biztosabb reményével foghatunk majd a büntetés fentebbi feladatainak megvalósításához.
